Vrouwland

RACHIDA LAMRABET

Vrouwland

Rachida Lamrabet

Vrouwland

2012 Van In, Wommelgem

Boektoppers, bekende en bekroonde boeken, is een uitgave van Uitgeverij Van In, Wommelgem.

Titel: Vrouwland
Tekst: Rachida Lamrabet

© 2007 Meulenhoff | Manteau en Rachida Lamrabet
Uitgegeven met een licentie van WPG Uitgevers/Uitgeverij De Bezige Bij, Amsterdam/Antwerpen
www.wpg.be

Omslagontwerp: De Witlofcompagnie bvba

Artikelnummer: 549637

2012
Van In, Wommelgem

Informatie over de serie Boektoppers 2012 en titels die in deze serie verschenen, vindt u op www.boektoppers.be.

Younes en het Westen: de zee

Mariam Lamkaddem
Vrijheidsstraat 1
2000 ANVERS
BELGIQUE

Mijn lieve zuster Mariam,

Wanneer je deze brief leest, wil het zeggen dat ik dichter bij mijn doel ben geraakt. Het is het bewijs dat ik de deinende zee ben opgevaren, haar heb getrotseerd en overgestoken om dichter bij jou te zijn. Ik heb de afstand overbrugd, want ik wil bij jou zijn.

Khalil Gibran had ongelijk, liefde is niet gebaat bij afstand.

Ik weet dat mijn onbeantwoorde brieven en de dingen die de mensen die jou vaak tegenkomen over je zeggen, bewijzen dat je je leven hebt voortgezet zonder daarin een plaats voor mij te bewaren.

Maar ik wil het je zelf horen zeggen. Ik wil niet geloven dat onze tijd samen een gril was, een banaliteit.

We beloofden elkaar eeuwige trouw, weet je nog?

En sinds ons afscheid vijf jaar geleden leef ik voor die belofte.

Ik wil niet blijven als je me niet wilt, maar ik moet zeker zijn dat jij niet verder wilt met me. Ik moet je gezicht nog één keer zien en jouw stem horen, al zal de afwijzing hard aankomen.

Maar ik moet dit doen, mijn lieve Mariam, om ook verder te kunnen gaan.

Kijk, ik heb de zee overgestoken, alleen. Op eigen kracht. Voor jou, voor mijn droom. Ik ben een stap dichterbij. Ik werd gek van het wachten. Voor ik het wist was mijn leven voorbij, ik moest iets doen. Ik bleef reikhalzend uitkijken naar de toekomst, maar ik zat gevangen in een nu dat besloten had nooit meer voorbij te gaan, nooit verleden te worden. Als een stinkende poel van stilstaand water. Het heeft me veel moed en opofferingen gekost, maar ik ben er eindelijk in geslaagd wakker te worden uit die bedrieglijke halfslaap waar noch de werkelijkheid, noch de droom zich in hun ware gedaante toonden. Ik neem nu mijn leven in eigen handen en ik zal je bewijzen dat mijn liefde voor ons echt is. Weet je nog, Mariam, het geschenk dat jij me gaf?

'Als de liefde u toewenkt, volg haar dan,
Hoewel haar wegen moeilijk begaanbaar zijn en steil.
Als ze haar vleugels om u heen slaat, zwicht dan voor haar,
Hoewel gij wellicht wordt gewond door het zwaard dat schuilgaat tussen haar vederen.
En als ze u toefluistert, schenk haar dan geloof.'

Ik draag het met me mee tijdens deze reis als jouw gebed voor mij.

Tot gauw, mijn lieve Mariam,
Younes

Nourdin hing de hele tijd over de reling. Hij kotste zijn darmen uit en jammerde dat hij niet had moeten vertrekken. Toen de kustlijn achter hen verdween en het water donkerder en onstuimiger werd, had hij zich naar Younes gebogen en met een onvaste stem gezworen dat hij drie keer zoveel meer zou betalen om te kunnen terugkeren. Hij zwoer op

zijn moeder. Younes zei niets. Hij voelde de zware steen in zijn maag, terwijl Nourdin zich opnieuw bukte om gal over te geven.

Nourdin had eigenlijk niet mee hoeven te gaan, dacht Younes vol schuldbesef.

Nourdin wilde niet per se naar de overkant reizen. Younes wilde hem vasthouden, hem tegen zich aandrukken, zijn hoofd kussen en hem vragen of hij hem kon vergeven.

Voor zijn onbezonnenheid.

Voor zijn idiote en egoïstische plan.

Voor zijn vriendschap, die bij momenten niet meer was dan een hooghartig dulden van Nourdins aanwezigheid.

Soms negeerde hij hem dagenlang omdat hij het gezicht en het eeuwige optimisme van Nourdin niet langer kon verdragen.

Hem om vergiffenis vragen omdat hij hem vaak liever kwijt dan rijk was. Het had hem alle moeite van de wereld gekost om zijn teleurstelling te verbergen toen Nourdin hem dolenthousiast meedeelde dat hij zich ook had ingeschreven aan de universiteit van Oujda.

Zijn enige troost was dat Nourdin zich gelukkig niet aan dezelfde faculteit had ingeschreven. Literatuur was niet Nourdins ding.

Younes had zich vaak afgevraagd waar die vriendschap vandaan kwam, waar ze begonnen was. Ze leek zo vanzelfsprekend. Ze woonden naast elkaar, gingen naar dezelfde basisschool en naar hetzelfde lyceum.

Die vriendschap was er altijd al geweest, geen van hen beiden had er inspanning voor hoeven doen. Uit een reeks stomme toevalligheden ontstond een levenslange band die evident was.

'Ga je het echt doen?' vroeg Nourdin met ontzag.

Younes had geknikt.

Wat voor zin had het om alleen te vertrekken of alleen achter te blijven? Vanaf het ogenblik dat Younes hem zijn plannen uiteenzette, werd Nourdin een medeplichtige, was hij gewoon van de partij. Het werd het plan van Younes en Nourdin. Ze hadden sinds lang niet meer zo'n groots gezamenlijk plan gesmeed.

Hun laatste grote onderneming was tijdens hun studententijd in Oujda. Met z'n tweeën trokken ze naar het zuiden, naar de Westelijke Sahara. Als eerbetoon aan Omar, een studiegenoot van hen, een Sahraoui.

Hij was omgekomen bij een auto-ongeval.

Omar stond altijd als eerste op. Hij schoof dan met een weids gebaar het gordijn van het raam open zodat, tot ergernis van Nourdin en Younes, het zonlicht ongehinderd in één gulp de kamer binnenstroomde.

Nourdin en Younes maakten zich ondertussen zo klein mogelijk, trokken hun dekens over hun hoofden, klemden een stuk ervan tussen hun benen en hielden de randen zo goed ze konden vast met hun handen, klaar voor wat er komen ging.

Omar keerde zich om naar de slapenden, kwam stil dichterbij en trok vliegensvlug en met al zijn kracht de deken weg. De jongens wisten nooit bij wie hij zou beginnen, maar geen van hen beiden slaagde erin om greep op de deken te houden. Younes gaf nooit op, en hij bengelde vaak half uit zijn bed in een hopeloze poging om het stuk deken dat hij nog vastgeklemd wist te houden tussen zijn twee voeten of in zijn vuist, terug te veroveren.

'Opstaan, slaapkoppen! De Sahraoui staan aan de stadswallen!'

'Rot op', mompelde Younes terwijl hij op de tast naar zijn deken greep, die op de grond lag. Nourdin deed zelfs

geen moeite. Hij keerde zich om en probeerde, zo zonder deken, verder te slapen.

Omar vertrok die ochtend, zoals alle voorgaande ochtenden, al lachend naar de les en ze zouden hem pas tegen de avond terugzien in het mortuarium van het ziekenhuis.

Behalve een lichte kneuzing aan zijn kin leek er niets ongewoons aan hem. Younes meende zelfs een grijns rond zijn lippen te ontwaren. Hij had een tijd met ingehouden adem naar hem zitten staren, ervan overtuigd dat Omar elk ogenblik energiek zou opveren en hun kwajongensachtig om de hals zou springen onder een triomfantelijk 'Ik had jullie te pakken, nietwaar!' Maar hij bleef liggen en Younes en Nourdin keerden die avond niet terug naar hun studentenkamer.

Ze hadden weinig geld op zak, maar toen leek dat een ongemak dat eenvoudig opzij geschoven kon worden zonder al te ernstige gevolgen. Het enige wat ertoe deed, was de gedachte aan Omar. Diens persoonlijke bezittingen had Younes na het ongeval in een doos gedaan en onder zijn bed bewaard.

Ze hadden zich voorgenomen om de doos naar zijn moeder te brengen in Oum Dreyga.

Het had hun de ogen geopend, die reis van het noorden naar het diepe zuiden van Marokko. Nooit hadden ze verwacht dat de schoonheid van de woestijn zo overweldigend en onwezenlijk zou zijn.

De Sahara.

A Sahra.

Het was een landschap dat zich niet naar de hand van de mens liet zetten.

Het was de mens die zich aan de woestijn diende aan te passen, wilde hij overleven.

Daar zagen ze ook voor het eerst de beruchte Marokkaanse berm, hun eigen Berlijnse Muur, die op sommige plekken maar een paar stenen hoog was en op andere gewoon ophield. Alsof hij even onder het zand verdween om duidelijk te maken dat deze grenslijn diep zat en alles wilde scheiden wat zich boven en onder het zand bevond. Grondig.

Verderop dook de lijn dan weer boven het zand en vervolgde hij zijn starre weg. De demarcatielijn tussen bezet en onbezet gebied. In elk dorp waar ze kwamen, werden ze gewaarschuwd voor de duizenden landmijnen waarmee het land bezaaid was. Omar had zich niet populair gemaakt bij de studenten en de profs door zijn standpunten over de 'kwestie' zo ongecensureerd te verkondigen. Hij had lak aan de waarschuwingen van Younes en Nourdin om op te passen met wat hij zei, omdat er vreselijke dingen konden gebeuren als hij tegen de verkeerde mensen zou aanlopen.

'Kan ons dan nog iets ergers overkomen dan dat ze ons ons land hebben ontnomen?' antwoordde Omar dan altijd. Toen had Younes nooit iets weten te bedenken als repliek, maar vandaag in dit bootje had hij wel een antwoord op de vraag van Omar.

Hij zou hem zeggen dat er nog iets veel erger was dan een volk zonder land.

Een land dat zijn volk alle hoop ontnam, was veel erger.

Een land dat zijn jeugd geen toekomst kon bieden, een land dat de dromen van zijn jongeren in de kiem smoorde.

Dat je dwong het te verlaten, op welke wijze dan ook.

Vertrekken, ergens anders naartoe als je een poging wilde wagen om als mens te leven. Younes haatte dat land, dat wel het zijne was, waar hij geboren was, maar dat hem zo weinig bood, dat zo onwrikbaar en star bleef onder al zijn inspanningen om er zijn eigen plek van te maken. Dat zou hij

Omar hebben geantwoord als hij de tijd kon terugdraaien. Als hij de tijd kon terugdraaien, zou hij in stilte zijn vertrokken, zonder Nourdin erbij te betrekken.

Alleen de Afrikaan bleef ijzig kalm. Hij scheen te aanvaarden wat er ging komen. Younes kon de trekken van het gezicht van de rijzige donkere man niet zien tegen de dreigende hemel met de fluorescerende wolken. Hij keek onbewogen voor zich uit, alsof hij wist wat er ging komen, en er helemaal klaar voor was. Geen angst. Het was zoals het was.

Zij hadden het lot getart, en het lot had besloten genadeloos te zijn.

Hij leek sterk, heel sterk. Als er vanavond iets mis zou lopen, dan had deze man wel de grootste overlevingskansen. Hij zou met zijn krachtige armen beter in staat zijn de overweldigende golven het hoofd te bieden. Hij zou met zijn lichaam verzet kunnen plegen tegen het woeste water dat begin noch einde kende. Younes schatte zijn eigen kansen zeer laag in, hij hoefde zichzelf niets wijs te maken. Zelfs nu hij nog in het bootje zat, voelde hij zich zwak en verloren. Het was een ongelijke strijd, en als het erop aankwam, zou zelfs de Afrikaan het onderspit moeten delven, besefte Younes terwijl hij zijn hand op zijn borst legde.

De brief, zijn geld en zijn papieren waren goed ingepakt in plastic en op zijn lichaam vastgeplakt. Hij zou niet treuren als hij zijn geld of zijn identiteitspapieren zou verliezen, zolang hij zijn brief maar veilig naar zijn bestemming zou kunnen brengen.

Een paar weken geleden had hij als een gek zitten zoeken naar een leeg schriftje, een stuk papier waarop hij de brief zou schrijven.

In het hele huis was geen papier. Het was nacht, iedereen sliep, en hij zat met al die woorden en gedachten voor haar die hij nergens kwijt kon.

Uit al zijn schoolschriftjes had hij eerder alle lege bladzijdes gescheurd. Het enige wat er overgebleven was, waren bladzijdes en bladzijdes gevuld met wiskundige formules, grammaticaoëfeningen en tafsir van de Koran. Alle lijntjes waren bezet, geen enkel blanco plekje waar hij haar naam kon opschrijven en haar zijn liefde kon betuigen. Hij zocht overal, sloeg blad voor blad om, geduldig. Af en toe las hij zelfs een zin of een formule.

Bladerde dan weer snel door een met inkt en letters bezwangerd schriftje, zonder stil te staan bij de herinneringen die de woorden of cijfers opriepen.

Hij stuitte op een bladzijde waarop hij een windroos had getekend met een blauwe en een rode balpen. Hij had de vier windrichtingen erbij gezet met voor elke windrichting een bijschrift.

HET OOSTEN: *het verleden en de grootse verhalen*

HET NOORDEN: *tijdloos en het grote niets*

HET ZUIDEN: *het nu en de zwarte ellende*

Hij herinnerde zich scherp dat hij bij het tekenen van de bloemen en de stekels had getwijfeld over de rangorde van het noorden tegenover het zuiden.

Hij was er nog steeds niet uit toen hij deze bladzijde herontdekte.

De ellende van het zuiden was dat het volgens hem van kwaad tot erger ging. Vooral sinds ze via de satelliet de we-

reld in hun woonkamer kregen, waar ze non-stop werden overspoeld door de duizenden gezichten en verschijningsvormen van welvaart. Pijnlijk was nu dat bleke schoonheden, in een niet-aflatende stroom en in een Standaardarabisch dat een hoog opleidingsniveau en een verheven cultuur verried, de kijker aanzetten om magere yoghurt, waspoeder, exclusieve sportkledij of elektronica te kopen. Zelfs wanneer de duinen van de woestijn in beeld kwamen, om een terreinwagen aan te prijzen, had die dorre onvruchtbaarheid iets luxueus. Het rulle zand, zelfs elke korrel ervan leek wel het smeuïge bewijs van de overvloedige welvaart.

Ze sloegen hun amandelvormige ogen naar hem op. Alsof hij meer was dan een toeschouwer.

'Reik ernaar, het ligt binnen handbereik, alles wat je altijd al hebben wilde.'

Misleidend en zoetgevooisd spraken ze tot hem.

'Danone of Nestlé? Samsung of Nokia? Hyatt Hotels en Qatar Airways, Marhaba, mister Younes. Dash wast witter dan wit, overal ter wereld. Yoplait, Adidas, Nike, Mercedes, Pentium-computers, de sterkste en snelste.

Colgate, voor een stralende glimlach, stralend zoals wij. Mooi en zonder gebreken. L'Air du Temps. Er is geen vuiligheid, geen ziekte, geen dood in onze wereld. Tast toe.'

De ultieme vernedering was dat hij de hele tijd dat het spotje duurde, vervuld was van een allesoverheersende jaloezie. Zelfs geen haat.

Maar afgunst.

Lage, miezerige, oneervolle, vernederende afgunst, waardoor hij zijn eigen blik in de spiegel ontweek. Hij vermeed in zijn ogen te kijken uit vrees geconfronteerd te worden met iets – datgene waardoor hij niet in staat was te hebben wat zij hadden. Misschien was zijn blik niet zelf-

verzekerd genoeg. Misschien had hij lippen die zwakheid uitstraalden. Misschien had hij een kin die niet getuigde van daadkracht.

Jaloezie.

Hetzelfde gevoel dat hem had overspoeld toen de Saferiens, de tweede generatie migranten, twintigers en dertigers, naar het thuisland afzakten in zware luxeauto's waarmee ze iedereen de ogen uitstaken. Maar die mythe was gelukkig snel doorgeprikt. Dankzij Al Jazeera, dankzij diezelfde satelliet.

Hij zag hoe ze leefden daar in de banlieus. Hoe ze zelfs niet werden toegelaten tot het hart van de grote steden.

Hoe ze keer op keer niet aan de bak kwamen.

Hoorde hoe de Europeanen over hen spraken. Hoe ze steevast als de vijfde colonne werden bestempeld. Hoe politieke partijen ongegeneerd groter en populairder werden dankzij de ongebreidelde haat voor die gemeenschap.

Hij was niet jaloers op hen. Hij beklaagde hen. Het was hun eigen schuld. Hij zou het veel beter hebben gedaan.

De afgunst die hij voelde als toeschouwer van het perfecte leven van degenen die klassiek Arabisch spraken, was ingrijpender.

Hij sprak ook een poëtisch en rijk klassiek Arabisch. Hij kende ook zijn geschiedenis, wist dat er Fenicische en Carthaagse handelsposten waren geweest aan de Marokkaanse kusten, kende de stamboom van de Almoraviden en de Almohaden. Wist wanneer het rijk van de Abbasiden de macht had overgenomen van de Omajjaden van Damascus. Hoe daarna de Banoe Abd A Shams naar Al Andalus vluchtten en daar samen met de Imazighen een rijk zonder weerga hadden gesticht.

Hij kende zijn godsdienst.

En waarom kon hij dan nooit worden zoals deze Arabieren? Waarom behoorde hij dan niet tot de oemma van de consumenten?

Waarom was hij, net als zovele ontelbaren, veroordeeld deel uit te maken van de massa dromende passieve toeschouwers? De oemma van degenen die alleen maar naar de beelden mochten kijken. Die vastzaten in hun stoel en die zich vergaapten aan het echte leven dat zich daar op het scherm voor hun ogen afspeelde. Hij zat, samen met hen, vast in een slechte film, een film zonder plot en zonder happy end. Zij waren degenen die aan de verkeerde kant van de realiteit leefden. Daar op het scherm, daar speelde het echte leven zich af. Daar moesten ze zijn, en niet hier. In zijn wereld zagen de mensen er allesbehalve perfect uit. Ze hadden een ongave huid en de wallen onder hun ogen verrieden hun getob 's nachts. Hun vrouwen waren nooit gekleed in pasteltinten en ze geurden ook niet naar lentebloesems. Hun handen waren daarentegen ruw en onvriendelijk.

Hun dagen verliepen niet schematisch en geordend, waardoor ze vaak een slecht humeur hadden en veel minder straalden dan de personages op het scherm.

De personages van de 'magische doos', *Sandouq L'Ahjaab*, zoals zijn grootmoeder de televisie noemde. Ze weigerde te eten als het scherm aan was. 'Ze kunnen ons zien eten, het is ongepast te eten terwijl anderen toekijken.'

Was het dan niet ongepast dat zij schaamteloos en ongevraagd toonden dat zij echt leefden, als mensen, in decadente overvloed, en wij niet?

En dan schrikken ze als de torens instorten, dacht Younes dan steeds.

Hij had een keer zijn gezicht heel dicht bij de tv gebracht. Hij had zijn neus tegen de neus van de nietsvermoedende

nieuwslezeres geduwd en hij keek haar langdurig en indringend in de ogen. Haar menselijke, warme stem klonk op uit de luidsprekers aan weerszijden van het scherm. En toen had hij gezien dat ze niet echt was.

Dat haar huid, de groene irissen van haar ogen en haar perfect gestileerde wenkbrauwen uit duizenden stippeltjes en streepjes bestonden uit de meest uiteenlopende kleuren. Haar gezicht was net een aartsmoeilijke puzzel van wel duizenden stukjes. Hij zag achter elk pixeltje een mannetje dat het gezicht bestuurde. Opdracht om te lachen, haar lippen krulden naar boven, er verschenen kuiltjes in haar wangen. Opdracht om te knipperen met de ogen, er verschenen twinkelingen. Opdracht om het hoofd even schuin te houden. Ze was niet echt. Maar ze was nog steeds echter dan hij.

Net een sprookje, die wereld daar.

Onbereikbaar.

En toch.

Soms overviel hem een kinderlijk geloof, een overtuiging dat het niet lang meer zou duren voordat de welvaartsgolf, die nu in het verre Arabië aan wal was gegaan, zijn door God vergeten dorp zou bereiken.

Dat die golf zijn dorp zou overstromen en hen eindelijk zou verlossen van deze vreselijke, gekmakende dorst die ze al generaties lang in hun lijf meedroegen. Er zal opnieuw water in de Oued Idar stromen, en haar oevers zouden weer groen en weelderig worden.

Een briesje zou verkoeling brengen voor de doden die al decennialang aan haar rechteroever rustten. Iedereen zou er jonger en mooier uitzien. En hij, de dorpsdichter, zou onder een vijgenboom de mooiste gedichten schrijven op zijn draagbare computer.

Mariam zou zijn vrouw worden en bij hem komen wonen, wie zou er een plek in het paradijs kunnen afslaan?

Het was maar een droom, een wrede kinderlijke droom.

Hij bleef zich vaak afvragen waarom die golf maar niet kwam. Rond de windroos had hij een wirwar aan grillige bloemen en stekelige takken getekend.

Hij had toen zijn pen zo hard in het papier geduwd dat er groeven ontstonden, die aan de achterkant van het papier een reliëf vormden van blauwige nerven en rode aders. Daarin stroomde zijn passie, zijn vuur. En overal stond haar naam, uitsluitend in rood, tussen de bloemen door, langs de stekelige takken en in grote kalligrafische letters boven aan de bladzijde:

MARIAM

Plechtig als een titel, als het begin van alles. Vlak onder haar naam in hoofdletters:

HET WESTEN: *de toekomst en de liefde*

Eenvoudig en waar.

Zonde van de bladzijde, had hij toen gedacht, en hij zette zijn zoektocht naar een stuk onontgonnen papier voort.

Zijn diploma hing in een goedkope lijst tegen de muur van zijn slaapkamer, tussen twee andere lijsten. De ene lijst was overvloedig van gouden bloemen bladmotieven voorzien en omkaderde, tegen een zwarte achtergrond, de 99 heerlijke namen van Allah in zilvergruis, dat op zijn hardst fonkelde wanneer Younes de staande lamp aandeed. De andere lijst

was soberder. Die bevatte het gedicht dat in het studentenblad *Talaba* was verschenen en waarmee hij de eerste prijs had gewonnen van de jaarlijkse poëziewedstrijd van de faculteit arabistiek. De eerste prijs bestond uit een beduimelde gedichtenbundel van Mahmoud Derwisj en tien blanco schriftjes met lange ruiten.

Younes tikte tegen de lijst waarin het diploma zat om die recht te krijgen.

De lijst trok zich echter niets aan van zijn poging om hem wat meer symmetrie bij te brengen en ging gewoon weer scheef hangen. Younes nam de lijst van de muur om te kunnen achterhalen wat er de oorzaak van was.

Toen zag hij dat de achterkant blank en uitnodigend was.

Hij aarzelde een halve seconde. Zijn diploma had hem veel hoop gegeven. Hij dacht dat hij hiermee een sleutel in handen had die hem toegang zou geven tot zijn echte leven. De magische sleutel die hem toegang zou verschaffen tot de magische doos. Alles zou van dan af in technicolor zijn.

Een leven waarin hij niet langer passief de dingen zou ondergaan. Een leven waarin hij niet eindeloos hoefde te wachten, waarin tijd daarentegen veel te kostbaar zou zijn om te verspillen op de hoeken van de straat of in het internetcafé. Hij zou een mooie agenda aanschaffen om alles te kunnen organiseren.

Zo een met alle vierentwintig uur van de dag erin weergegeven. Van middernacht tot middernacht, alles gedoseerd en ordelijk overzichtelijk.

Alles zou zijn tijd krijgen. Het slapen, hij zou altijd op tijd gaan slapen.

Het ontwaken, hij zwoer dat hij van dan af aan zijn dag zou laten aanvangen bij Fajr.

De algemene ontwikkeling, hij zou elke dag voor hij zich aan zijn ontbijt zette, eerst een stuk uit de Koran reciteren

(ja, zelfs God zou moeten worden geagendeerd). Daarna zou hij die duizenden boeken van wereldberoemde schrijvers en dichters lezen. Elke dag een ander boek.

Het werken, met overgave.

De liefde, passioneel en doorleefd.

De vrienden, met mate.

Alles zou mooi in de plooi vallen en hoe meer geld hij zou verdienen, hoe minder tijd hij zou hebben.

Toen was hij onder de indruk van die gracieuze handtekening onder de naam van de rector en van de vele stempels die erop aangebracht werden om het diploma een status te geven, om er een officieel document van te maken, dat ontzag en respect zou afdwingen. Na al die jaren waren de stempels doorzichtig geworden, als schimmen. Alleen de handtekening bleef even prominent aanwezig, schitterde fel als een kwaadaardige, hardnekkige leugenaar die maar bleef volharden in de boosheid om het bedrog te maskeren. Alles was vervalsing en misleiding.

Op papier was hij licentiaat in de Arabische letteren, maar hier en nu in dit huis, in dit verdomde leven, was hij niemand, niets. Hij was Younes, zeventwintig jaar, die niets maar dan ook helemaal niets had gedaan wat een verschil maakte.

Hij was boos, op zichzelf, op de bedriegers die hem met een stuk papier om de tuin hadden geleid.

Het diploma lachte hem uit. Luider en luider.

'Wat ben jij een idioot zeg! Nu pas? Nu pas ontdek je wat ik waard ben? Je dacht dat je zo gemakkelijk iemand kon worden? Je geloofde wat de handelaren in hoop je wijsmaakten toen ze jouw naam op een stuk papier van slechte kwaliteit

zetten. Het waren de stempels, nietwaar? Die truc werkt altijd, jongen. Een blauwe stempel van het Koninkrijk Marokko heeft een magische uitwerking op boerenzonen die naar de grote stad komen om te studeren. Zet een stempel op een stuk papier en ze denken dat de grot van Ali Baba zich voor hen zal openen.'

Younes nam het diploma zonder aarzelen uit de lijst, keerde het om en schreef kordaat Mariams naam op de achterkant. De angst dat het document zijn waarde zou verliezen, verdween nu volledig. Als de stempels en de titels hem niet van nut konden zijn om als een mens te leven, zou hij het een andere bestemming geven.

Elk woord dat hij eraan zou toevoegen, zou bijdragen aan de belangrijkheid van het document. Niet de stempels, maar zijn woordgeworden verlangens en eerlijke gevoelens zouden vertellen wie hij was en wat hem dreef.

Nu zou het pas iets van onschatbare waarde worden. Een document dat iets betekende en iets kon veranderen.

Bij het ochtendgloren had hij de brief beëindigd en wel tien keer herlezen.

Hij zou deze brief eigenhandig de zee over dragen. Hij zou, desnoods te voet, helemaal naar België gaan, om hem persoonlijk aan haar af te geven. Deze brief was veel te belangrijk om onbeantwoord te blijven, zoals de honderden die hij haar al had geschreven.

Om de overzetters van gelukzoekers te betalen verkocht hij voor veel te weinig geld zijn aandeel in de grond die hem toekwam van de erfenis.

Het had geen enkele betekenis grond te bezitten in een land waar je niet gelukkig kon zijn, waar je blik voortdu-

rend gericht was naar het Westen. Ondanks deze nuchtere vaststelling had het hem pijn gedaan om het dikke pakje dirhams aan te nemen van een overgelukkige dorpsgenoot, die zich daarna haastte om het terrein volledig af te zetten met paaltjes en ijzerdraad. Dit stukje grond was niet meer van Younes. Het had hem die laatste zet gegeven. Geen weg terug.

Hij had nu werkelijk niets meer buiten de brief, de bankbiljetten en het jasje dat hij aanhad.

Zijn moeder werd ziek van zijn beslissing, ze had geweigerd afscheid van hem te nemen en ze dreigde hem te vervloeken als hij niet zou afzien van zijn voornemen. Zou zij mij hebben vervloekt, dacht hij toen de nacht langs alle kanten over hem viel als een kil ondoordringbaar vlies dat een metaalachtige geur verspreidde, de voorbode van de absolute koude duisternis.

Zou zij de almachtige hebben aangesproken en hem gesmeekt hebben haar zoon niet te laten aankomen op de plek waar hij naartoe wilde gaan?

Hij had zijn moeder nooit een verwensing of een vervloeking horen uitspreken tegen hem, had nooit gehoord dat ze, net zoals sommige moeders deden, hem toewenste dat hij nooit daar mocht aankomen. En kort na het uitspreken van de verwensing hadden de moeders berouw. Maar een uitgesproken vervloeking was niet meer tegen te houden.

'Daar' werd nooit bij naam genoemd, 'daar' werd nooit concreet gemaakt. Het kon eender welke plek zijn, reëel of symbolisch. Maar zowel vervloeker als vervloekte wist hoe hij het moest invullen. 'Daar' kon het café zijn, kon het geluk zijn, kon de barmhartigheid van Gods schaduw zijn, kon een plek aan de overkant van de zee zijn.

Younes ging koppig verder met de voorbereidingen van zijn vertrek.

Het was genoeg geweest, hij zou vertrekken, en hij vertrok samen met Nourdin en een zwijgzame Afrikaan die uit het hart van het continent kwam, wekenlang had gelopen en uiteindelijk door de zee werd tegengehouden. Zijn sterke lichaam had hitte en droogte doorstaan, hij had dagenlang vastberaden door woestijnen en dorre vlaktes gelopen, en nu vond hij in de zee zijn meerdere en moest hij noodgedwongen de hulp van anderen inroepen. Younes had zichzelf voorgesteld, hem een hand gegeven en een flauwe grap gemaakt over hun onderneming.

Niemand had gelachen.

Nourdin prevelde de geloofsbelijdenis, een sliert slijm droop langs zijn kin. Het bootje werd omhooggeduwd door bergen van water en vervolgens de diepte in gezogen. De bergen werden steeds groter, de dalen steeds dieper. Overal was water.

Razend water, water dat bulderde en huilde, dat vloekte en schuimde, water dat wilde doden en verpletteren. Water dat nooit meer te bedaren was, wist Younes.

En toen ze weer diep zaten, stortte de berg in. Younes kreeg een reusachtig rotsblok op zich, dat hem met een razende vaart naar beneden sleurde. Hij hoorde het gebrul van de woeste zee niet meer.

Hij zonk de donkere diepte in. Hier was het kalm, dacht Younes opgelucht.

Hij haalde diep adem en hij ergerde zich eraan dat er tussen al dat water dat zijn longen binnenstroomde, geen luchtbelletje zuurstof was. Hij hapte nog een keer. Het zilte water brandde zich een weg door zijn mond en zijn slokdarm.

Een drukkend gevoel in zijn longen en steken die steeds heviger werden, maakten hem uitzinnig van angst. De pijn kroop naar boven, zijn hersenen leken te exploderen. Naar boven, weg hier, naar de hemel, dacht hij verwilderd terwijl hij tekeerging en het water met zijn armen en voeten probeerde weg te duwen, een doorgang probeerde te maken om eruit te komen. Maar hij bleef zinken en overal voelde hij water. Nog een keer ademen. Zijn ogen waren opengesperd, het water had een donkere dreigende kleur, een blauw dat bijna zwart was en dat niet leeg was, dat leek te leven, te ademen en te ritselen. Maar hij was alleen. Moederziel alleen.

Duizenden felgekleurde sterren dwarrelden rondom hem naar beneden, net vuurwerk. Hij liet zijn verzet varen en onmiddellijk loste de pijn in zijn borst en hoofd op. De bittere smaak in zijn mond verdween. Het water werd aangenaam warm.

Ik zal haar antwoord nooit kennen, dacht hij toen hij zich volledig overgaf aan het water, dat hem nu welwillend wiegde en zacht streelde terwijl hij dieper en dieper zonk.

Toen de dag aanbrak in Los Barrios beloofde die mooi en rimpelloos te zijn. Niemand verwachtte de levenloze lichamen van twee Afrikaanse mannen aan te treffen op het smetteloos witte strand.

's Nachts had de zee haar slachtoffers achteloos achtergelaten op het strand, als een verwend kind dat haar speelgoed weggegooid had omdat het nieuwe eraf was, omdat het haar verveelde.

Het seizoen van de kippen, zo noemden zij de vakantieperiode. De kippen, dat waren de jongens en meisjes die in de maanden juli en augustus neerstreken in Marokko.

Ze kwamen uit heel Europa.

Frankrijk.

Dat waren de harde no-nonsensejongeren, met een 'va te faire ..., fils de ... en crache ton venin'-vocabulaire.

Duitsland.

Gezapig en over het algemeen blanker en dikker dan de anderen. Ze spraken meestal geen woord Tamazight of Arabisch.

'Zeg eens "kip" in het Tamazight, hiwa! Zeg het dan!' Hilariteit alom.

De meisjes uit Ollanda.

Vinnig en niet op hun mond gevallen, verbale karateslag in je kruis als je te ver ging.

De jongens en meisjes uit België.

Introvert, beetje naïef, nog het meest van al Marokkaans. De meisjes kochten elk jaar een nieuwe en dure met de hand gemaakte takchita om mee te pronken op trouwfeesten in Antwerpen of Brussel.

Italië.

Geschrokken van de moderniteit kwamen die vrouwen terug met korte kapseltjes en mouwloze topjes, om dan verward en wederom geschrokken te constateren dat deze vorm van moderniteit niet was meegereisd naar hun dorpen.

Ze kwamen uit Spanje.

'Wij zijn Spanjaarden.'

Er kwamen er ook, maar veel minder, uit Denemarken en Noorwegen , het Verenigd Koninkrijk en zelfs de Verenigde Staten.

Ze waren met veel, heel veel. De jongens hadden er een spel van gemaakt om een land op de jongeren te kleven.

Stoere Adidas-trainingsbroek, zwart met witte strepen. Frankrijk!

Beige shorts en lichtblauw poloshirt. Duitsland!

Enorm veel krullen, zowel de meisjes als de jongens. Holland! Pastelkleurige hoofddoek, smal T-shirt en strakke jeans. België! Marokkaanse leren jas. Spanje? Mis! Beni Nsar!

Ondanks hun verschillen leken ze op elkaar, net of ze uit dezelfde fabriek waren gerold.

Geassembleerd in de grote multinational Europa.

De 'inheemse' jongeren wisten zich de eerste dagen geen houding te geven. Neerbuigend doen? Onverschillig? Gemaakt vriendelijk? Het viel hun zwaar hun afgunst te camoufleren. Het was een onrecht dat zij, die toch zoveel meer educatie hadden genoten, in het stof achterbleven wanneer er weer zo'n chique wagen met gierende banden optrok.

Maar later hadden ze zich verzoend met de invasie van de *Marocains Résident à l'Étranger*, de MRE.

Ze hadden de tijd van hun leven tijdens die maanden aan zee. Er gebeurde altijd wel iets.

Die zomer was er Mariam.

Ze was hem aanvankelijk niet opgevallen. Hij had meer oog voor haar nichtje gehad, en hij niet alleen, iedereen in Saïdia wilde haar veroveren. Haar mooie slanke nichtje met zijdezachte haren, die net als in een reclamespotje schitterden in de zon. Maar toen hij een paar keer probeerde om een normaal gesprek te hebben met haar, had hij tot zijn teleurstelling ontdekt dat ze niets anders was dan een giechelende lege doos. Een heel mooie doos weliswaar, maar dat had hem maar een dag kunnen bekoren.

Mariam daarentegen was boeiend. Hij had toen bedacht wat voor een supervrouw er met de intelligentie en gevatheid van Mariam en de schoonheid van haar nicht zou kunnen worden gemaakt.

Mariams schoonheid had zich maar mondjesmaat blootgegeven. Ze was anders, op een aparte manier schoon.

Aan het einde van de eerste week van die onvergetelijke zomer was hij zo verliefd dat het gênant werd. Hij was nog nooit zo gelukkig geweest. Terwijl ze tijdens de eerste week ontdekten wat ze gemeenschappelijk hadden, diende de tweede week vooral om van elkaar te weten te komen hoe ze tegen de grote vragen des levens aankeken. Hij ontdekte dat zij van Khalil Gibran hield.

'Als de liefde u toewenkt, volg haar dan,

Hoewel haar wegen moeilijk begaanbaar zijn en steil.

Als ze haar vleugels om u heen slaat, zwicht dan voor haar, Hoewel gij wellicht wordt gewond door het zwaard dat schuilgaat tussen haar vederen.

En als ze u toefluistert, schenk haar dan geloof.'

Ze had het gedicht in het Frans opgezegd, een taal die het gedicht niet volledig tot zijn recht deed komen. In het Arabisch was het zoveel mooier, had hij veel later ontdekt, maar uit haar mond klonk het hemels.

En hij geloofde elk woord dat uit haar mond kwam, ze wenkte hem, ze fluisterde en hij was verloren. Hij zou de zee in lopen en blijven lopen als ze het hem had opgedragen.

'Hoeveel kinderen wil je, Mariam?'

'Hoezo, hoeveel kinderen? Moet je niet eerst vragen of ik wel kinderen wil?'

'O sorry, ik vergat even dat het leven geen vanzelfsprekendheid is in Europa. Alles wordt in twijfel getrokken, alles is een vraagteken.'

'Dat heeft niets te maken met Europa, Younes, dat heeft te maken met de denkende vrije mens, en die is universeel.'

'En waarom zou jij een vraagteken willen plaatsen bij het krijgen van kinderen?'

'Omdat er al zoveel kinderen zijn, omdat de wereld geen aangename plek is om kind in te zijn bijvoorbeeld.'

'Wat is dan de zin van dit alles?'

'De zin, dat ben je toch zelf? Jij.'

'Ik?'

'Dat is het belangrijkste voornaamwoord in Europa, Younes. IK. Als je dat doorhebt, dan kun je vliegen.'

Younes had nog lang aan dit gesprek gedacht.

'IK, ANNA, NECH.'

Dat was het geheim van vooruitgang, van succes. Van vrijheid, had ze hem gezegd.

'Nourdin, ze is gewoon af.'

'Het is gewoon een kippetje, makker. Het zal niet lang meer duren of ze fladdert weer terug naar haar stek.'

'O god, je hebt natuurlijk gelijk!'

'Zie je wel, ik wist wel dat je weer bij je verstand zou komen. Zo tegen het einde van de zomer, als alle hormonen uitgeraasd zijn, dan zie je alles weer in het juiste perspectief.'

'Nee man, ik was compleet vergeten dat ze nog terug moet.

Het lijkt alsof ze ook van hier is, het lijkt alsof ik haar altijd al gekend heb. Wat moet ik nu?'

'Probeer er nog zoveel mogelijk uit te halen, geniet man, geniet met de kippetjes uit Europa. Ze zijn zoveel directer en avontuurlijker dan die grieten van hier, die kauwgom kauwen en verbloemd spreken. Daar krijg ik het soms echt van op mijn heupen. Ze zeggen je nooit of ze wel of niet van je houden. Ze geloven dat de liefde uit raadseltjes bestaat. Halve raadsels dan nog, want ze gaan nooit tot het einde van hun zin, je moet de rest maar zelf uitzoeken. Voordat je zo'n raadsel ontcijferd hebt, zijn zij al getrouwd en hebben ze twee koters. Wat een gedoe, zeg.'

'Zou ik het nu al durven vragen?'

'Wat vragen?'

'Of ze met me wil trouwen, natuurlijk.'

Nourdin veerde overeind en trok zijn wenkbrauwen geamuseerd op. Abdelkader kwam aangewandeld.

'Wow! Younes wil een kippetje trouwen en zo op haar vleugels naar Europa! Heel ambitieus, jongen.'

'Hij ook al?' zei Abdelkader misprijzend, terwijl hij zich naast Nourdin neervlijde. 'Is hij ook bereid zijn eer en trots te verpatsen voor een verblijfsvergunning?'

Nourdin leunde weer achterover in het zand. Met zijn handen achter zijn hoofd zocht hij de zwarte hemel af en zocht de ster die het meest schitterde, terwijl hij vervolgde: 'Je weet toch, hoop ik voor jou, dat die kippetjes alleen maar kunnen vliegen als je een flinke bruidsschat neertelt. Weet je hoeveel het kippetje van Sadiq hem heeft gekost? Ik durf het je niet te zeggen om je niet te bruusk uit je droom te halen, alleen zeg ik je dat hij zijn moeder nog steeds maandelijks een fors bedrag opstuurt om zijn schuldeisers te betalen. En dat was drie jaar geleden, man.'

'Noem haar geen kippetje. En Europa kan me gestolen worden, ik studeer binnenkort af en ik zorg er wel voor dat ik mijn eigen Europa creëer. Ik houd van haar, zij is de vrouw van mijn leven, jongens, en ik laat haar niet gaan. Ik vraag haar ten huwelijk.'

Abdelkader keek hem een tijdje stil aan en schudde meewarig met zijn hoofd. 'Welke vent aanvaardt onderdanigheid? Heel even serieus nu, jij bent dus bereid om voor Europa je waardigheid te verpatsen?'

'Het gaat niet om Europa, zeg ik jullie toch.'

'Ja, ja, dat zeggen ze allemaal, maar daar hoef je bij mij niet mee aan te komen. Er is geen hond hier die niet kwijlend naar de overkant zit te staren. Je ziet die griet niet, je ziet een wandelend Europees paspoort. En wat denk je daar te vinden? Het paradijs?' Abdelkader duwde boos zijn hielen in het vochtige zand. Hij trok diepe geulen. 'Je komt daarheen en het eerste wat die griet je dan zegt, is: "Dit is mijn land, ik heb je hiernaartoe gebracht, dus zwijg en volg, en als je durft te protesteren laat ik je je papieren afnemen en stuur ik je per retour terug naar waar je vandaan komt. Je gaat niet naar België of Nederland, je gaat naar Vrouwland. Daar is zij de baas en jij de *schmet*, de loser.'

'Wallah al'Adiem', beaamde Nourdin.

'Ik spuug op die gasten die dan hier de grote jan komen uithangen, aangekleed als apen, terwijl ze achter hun wijf aan lopen.'

'Met jullie valt er niet te praten.' Younes stond op en veegde het zand van zijn broek. Met een afwijzend handgebaar vertrok hij. Abdelkader riep hem nog achterna dat hij beter iets tegen de koorts bij de hand kon houden. 'Het kippenvirus kan hardnekkig en wreed zijn!'

Younes hoorde hen nog lachen.

De zomer liep op zijn laatst. De zonnende lijven op het strand lagen nu op een respectabeler afstand naast elkaar. Niemand voelde de stress die gepaard ging met het vastleggen van het strandterritorium. Er hoefde niet geclaimd te worden met strandlakens, picknickmanden, strandslippers, parasols, tijdschriften en zelfs Maxi-Cosi's met inhoud, op strategische plekken neer te planten in een zo groot mogelijke cirkel. De winkelstraten bleken de mensenmassa's weer aan te kunnen, tot spijt van de winkeliers. Er was ruimte en koopwaar in overvloed.

Younes werd er onrustig van.

Ze had hem gezegd dat ze binnenkort zou vertrekken. Zou hij het haar eerst vragen? Of moest hij de traditie respecteren en zijn ouders naar de hare sturen?

Hij had alleen Khalil Gibran.

Op het internet zocht en vond hij 'De Profeet'. Hij schreef het gedicht over het huwelijk over:

'Samen kwaamt ge ter wereld en samen zult ge voor immer zijn.

Gij zult tezamen zijn als de witte wieken van de dood uw dagen verstrooien.

Ja, zelfs in de stille herinnering van God zijt ge bijeen.

Maar al zijt ge samen, laat er ruimte tussen u bestaan.

En laat de winden van het luchtruim tussen u dansen.

Hebt elkander lief, maar maakt de liefde niet tot een verplichting.

Laat zij liever een zee zijn die deint tussen de kustlijnen van u beider ziel.

Vult elkanders beker, maar drinkt niet uit een en dezelfde bokaal.

Geeft elkander te eten, maar eet niet van een en hetzelfde brood.

Zingt en danst samen, maakt het leven tot een feest, maar laat elkaar vrij,

Zoals de snaren van een luit op zichzelf staan, al doortrilt hen dezelfde muziek.

Geeft uw hart, maar geeft het niet bij elkaar in bewaring,
Want alleen de hand des levens kan u beider hart bevatten.
Sta bij elkander, maar niet te dicht opeen.

Immers, de zuilen van de tempel staan op zichzelf, En de eikenboom en de cipres groeien niet in elkanders schaduw.'

Terwijl hij het neerschreef, bedacht hij dat Gibrans opvattingen over het huwelijk niet helemaal beantwoordden aan hoe hij het huwelijk zag. Waarom hamerde Gibran zo op die noodzakelijke afstand tussen echtgenoten? Had het huwelijk juist niet als doel dat twee personen één werden?

Maar hij had geen tijd gehad om een gedicht te zoeken dat beter aansloot bij zijn overtuigingen, en bovendien hield zij van Gibran.

Hij had nog tijd, suste hij zichzelf, een leven lang. Hij zou de mooiste Arabische gedichten verzamelen voor haar, hij zou zelf gedichten schrijven. Daartoe zag hij zichzelf weer in staat, nu hij haar had ontmoet, nu hij verlangde naar haar warme huid, die geurde naar de zon.

Ze hadden afgesproken in het winkelcentrum. Hij vroeg haar of ze zin had om een wandeling langs het strand te maken, dat op dat uur verlaten en koel was.

Hij was er niet in geslaagd het gedicht uit zijn hoofd te leren. Gibrans opvattingen, daar kon hij zich niet mee verzoenen, en het Frans was een taal die hem niet zo goed afging. Het was niet de taal waarin hij zijn gevoelens kon uitdrukken zoals hij dat wilde, zoals hij dat voelde. Het was een kunstmatige taal, net goed genoeg om informatie over te brengen, een instrument dat hem in staat stelde om oppervlakkig te communiceren. Hij zou Mariam Arabisch leren schrijven en lezen, nam hij zich voor.

Op het strand liepen hier en daar nog wat mensen rond.

Hij durfde haar hand niet vast te pakken. Ze spraken over het naderende vertrek, en het leven na de zomervakantie.

Zij zou haar laatste jaar aan de humaniora beginnen. Hij zijn tweede jaar aan de universiteit. Ze weigerde hem te volgen tot aan de waterlijn.

'Laat de liefde liever een zee zijn die deint tussen de kustlijnen van u beider ziel,' fluisterde Younes de aanspoelende golven toe.

'Morgen ga ik terug naar het dorp. Ik kom niet meer terug naar Saïdia.' Mariam deelde hem deze informatie zonder emotie mee. Ze leek het niet erg te vinden.

Hij nam haar hand en keek haar langdurig in de ogen. *'Te gschech chem.'*

Ze proestte het uit en liet zijn hand los.

Hij voelde zich beledigd, maar herstelde zich snel. 'Je t'aime.' Ze lachte niet meer en reikte zelf naar zijn hand.

'Mariam, ik heb een gedicht voor je van Khalil Gibran. Ik zou het je willen voorlezen.' Hij haalde uit zijn broekzak een papiertje dat in vieren gevouwen was. Het strand was niet verlicht. Hij hield het papiertje zo dat het licht van de straatverlichting boven aan de boulevard op de tekst viel.

'Samen kwaamt ge ter wereld en samen zult ge voor immer zijn. Gij zult tezamen zijn als de witte wieken van de dood uw dagen verstrooien.

Ja, zelfs in de stille herinnering van God zijt ge bijeen.

Maar al zijt ge samen, laat er ruimte tussen u bestaan.

En laat de winden van het luchtruim tussen u dansen.

Hebt elkander lief, maar maakt de liefde niet tot een verplichting.

Laat zij liever een zee zijn die ...'

Een windvlaag blies het papiertje uit zijn handen, hij schrok, maar deed geen poging om achter het gedicht aan te rennen. Al kronkelend werd het door de wind meegenomen in de richting van de zee. Zij bleven ernaar kijken tot het helemaal verdween in het donkere luchtruim.

'Het is niet erg. Ik heb geen gedicht nodig om je te vragen of je met me wilt trouwen, Mariam.'

Mariam giechelde zenuwachtig, maar werd toen stil. Ze kneep in zijn handen. Het geluid van de kermis langs de boulevard verdween naar de achtergrond. Alleen het ruisen van de zee was getuige.

'Je bent zo lief. Ja, ik wil met je trouwen.'

Ze zouden elkaar nooit meer terugzien.

Faïza en het Zuiden: de dood

'Je wilde me niet zien, terwijl ik toch zo vlakbij was.'

'Is het waar, Younes, dat je haar een brief schreef?

Wat moet ik nu, Younes? Je verkoos een droom na te jagen in plaats van naar mij te kijken, ik die vlees en bloed ben, ik die bereid was om alles voor je te doen. Je hoefde me maar te willen zien, op te merken. Wat moet ik nu? Je ging een leugen achterna en je ontnam me mijn droom, datgene waar ik me aan optrok. Datgene wat kleur gaf aan deze kleurloze, nooit veranderende dagen.

Wat moet er nu van me worden? Welke kant kan ik nog op? Ik heb nu helemaal niets meer in mijn handen. Ik ben volledig overgeleverd aan willekeur. Aan toeval. Aan het geluk of het ongeluk. Ik vertrouw op de Ene. Ik blijf vertrouwen op de Ene. Dit is een beproeving die me ofwel dichter bij God zal brengen, ofwel me definitief van zijn pad kan doen afwijken. Ik zal veel bidden. Voor jou, Younes, omdat ik van je hield, en voor mij omdat ik niet meer weet waar mijn leven naartoe gaat. Welke richting het op aan het drijven is. Is het altijd zo geweest? Is iedereen zich er op een gegeven ogenblik van bewust dat we niets in de hand hebben? Of aanvaardt iedereen dit gegeven als een vanzelfsprekendheid en is er geen angst, zijn er geen vragen? Bid voor mij, Younes, bid opdat ik mijn hoofd zuiver houd van de twijfel. Van verzet.'

Veertig dagen had ze geduld geoefend, en vandaag bij Fajr zou ze hem helemaal voor zich alleen hebben. Ze had zich al die tijd goed gedragen. Haar verdriet was niet buitensporig geweest, ze viel niet op. Ze was altijd bij zijn moeder, ze hielp om de mensenstroom op te vangen, ondersteunde oude

vrouwtjes die slecht ter been waren naar het salon, waar dagelijks tientallen vrouwen, soms in sprakeloze verbijstering, soms hysterisch lamenterend samenzaten, zette thee, ruimde op en prevelde in stilte het Tabaraka-gebed.

'Heb geduld, dit is wat God heeft gewild, God heeft hem geroepen omdat hij hem graag zag, het was een goede jongen, heeft hij jou ooit beledigd? Heeft hij ooit zijn stem tegen jou verheven? Hoeveel moeders kunnen dat zeggen? Dat hun zoons hen nooit boos maken, dat zij hen respecteren? En hij bad en loog niet. Iedereen hield van hem. Hij heeft niemand benadeeld. Heb geduld, je bent niet de eerste noch de laatste moeder die een zoon heeft verloren.'

Faïza ruimde in stilte op terwijl ze alles had willen stukslaan en had willen uitroepen: 'Hij heeft mij benadeeld! Hij heeft mij pijn gedaan! Ik wens hem de hel toe! Ik hield van hem, maar hij verkoos de dood. Hij ontnam me alles, hij ontnam me alles!'

Vanavond zou er een religieuze plechtigheid plaatsvinden voor Younes. Veertig dagen na zijn dood zouden bedienaars van de eredienst in het huis van zijn moeder voor hem komen bidden.

Er zal gekookt worden voor de aanwezigen. Faïza was al vroeg in de weer. Ze had meegeholpen om het huis te poetsen en de kamers in te richten waar de gasten zouden worden ontvangen. Het kon evengoed ter gelegenheid van een vrolijk feest zijn geweest, dacht Faïza. Het kon evengoed voor het trouwfeest van Younes zijn dat ze nu, samen met de andere meisjes, met de houten onderstellen van de Marokkaanse zitbanken aan het zeulen was en de honderden kussens schikte.

Dan zou zij niet zijn komen helpen, dacht ze bitter. Nee, want dan zou zij in haar eigen huis hiernaast de mooie bruid zijn geweest en in de watten worden gelegd.

Maar er was geen huwelijksfeest, er was geen vrolijkheid in dit huis, ondanks de drukte en de haast om alles in gereedheid te brengen voor vanavond.

Younes' kamer was op slot. Ze had zo graag naar binnen willen gaan om op zijn bed te gaan liggen.

Om naar sporen van hem te zoeken, zijn kleren, zijn schoenen, zijn boeken. Misschien zou ze die langverwachte, nooit ontvangen liefdesbrief van hem aan haar vinden.

Misschien had hij ergens haar naam opgeschreven. Dat zou voor haar al ruim voldoende zijn. Als ze geluk had, zou hij een hart ergens in hebben gekrast met haar en zijn initialen.

Y en F, hartje.

Ze glimlachte, terwijl ze de blauwzilveren stof over de matrassen van de zitbanken trok. Ze was ervan overtuigd dat in zijn kamer het bewijs te vinden was voor zijn nooit uitgesproken liefde. Voorlopig kon ze nog leven met de gesloten deur van zijn kamer, maar vannacht had ze een vooruitzicht dat daartegen opwoog.

5/2

Het was donker, gelukkig kende ze de weg haast blindelings. Het was dezelfde weg die ze jarenlang, viermaal per dag had genomen naar het Lyceum Mohammed de Vijfde, waar ze tot tweemaal toe haar baccalaureaat trachtte te behalen. Een derde keer kwam er niet, dat was de regel.

Na dat laatste rampzalige jaar had ze deze weg gemeden. Liever maakte ze een grote omweg door het dorp dan opnieuw in haar voetsporen te lopen, die haar terug zouden brengen naar de bittere herinnering aan de dag dat haar hele wereld ophield te draaien.

Ze had in een eigenaardige roes verkeerd toen ze weer huiswaarts ging na het laatste genadeloze resultaat. De docent had harteloos de namen opgedreund van degenen die hun baccalaureaat hadden behaald. De vijf studenten die hun naam niet hadden gehoord, werden stil en bleek. En zelfs toen Imrane zijn stoel en bank omver had gegooid en woedend de klas had verlaten, repte de docent met geen woord over de niet-genoemden. Die bestonden gewoonweg niet meer. Hij feliciteerde de geslaagden en wenste hun het allerbeste toe met hun verdere leven. Faïza vond het volkomen terecht dat hij haar en de anderen niet meer zag, hun leven was immers gewoon opgehouden. Op die lijst stonden hun namen niet, en dus waren ze niet meer. Ze hoorden niet meer in die omgeving, ze hadden niets meer om hun aanwezigheid in dat klaslokaal mee te rechtvaardigen.

Safi.

Gedaan.

En voor Faïza was het toen zaak geweest om zo snel mogelijk te verdwijnen, op te lossen als het kon.

Snel liep ze naar de deur, duwde hem een beetje open, glipte naar buiten, stak schuin de stoffige speelplaats over en liep door de open poort naar de weg langs de rivier.

Het was pas nadat ze de poort achter zich had gelaten, dat ze een flinke teug zuurstof inademde.

De begraafplaats lag aan haar linkerzijde uitgestrekt, helemaal ommuurd langs de kant van de weg. Ze voelde haar lichaam niet meer. Haar moeder en vader hadden haar op het hart gedrukt onmiddellijk na de uitslag naar huis te komen, hen niet lang in spanning te houden. Maar zij had veel meer zin om zich tussen de doden te begeven.

Wat een eigenaardige plek voor een begraafplaats, had ze toen gedacht terwijl ze het ijzeren poortje open had geduwd.

Daar raakten de tenen van de doden al het denkbeeldige water dat door de bedding van de rivier stroomde.

Aan die kant was de begraafplaats niet omgeven door een muur. De uitgedroogde rivier vormde de natuurlijke begrenzing. Een heus koninkrijk van de doden.

'Vrede zij met jullie, dat Allah jullie opneemt in zijn barmhartigheid', had ze de doden toen toegefluisterd.

Het was stil. Ze had het merkwaardig gevonden hoe goed ze zich had gevoeld op die plek. Het was alsof ze daar tussen bekenden was, ze voelde geen angst.

'Ik ben moe en ik kan niet meer. Jullie rusten nu, hè? Al die wereldse beslommeringen zijn nu niet meer aan jullie besteed, jullie moeten mij echt stom vinden. Ik weet natuurlijk niet wat jullie weten. Wat doet een onnozel diploma ertoe als je dood bent en de waarheid hebt gezien? Maar het doet

wel pijn. Wat moet ik nu? Ik ben veroordeeld, levenslang, ik moet in dit dorp blijven, voor altijd. Tenzij er een wonder gebeurt. Maar de tijd van wonderen ligt ook al eeuwen achter ons. Er gebeuren geen grootse dingen meer, zomaar.'

Faïza plukte zwarte plastic zakken van een graf. De begraafplaats was bezaaid met zwerfvuil. Zelfs in de dood kregen de mensen niet de waardigheid waar ze recht op hadden. Er was geen reglement, geen ordonnantie die de dorpelingen verbood om na de woensdagmarkt hun zwarte plastic zakken, waar ze even daarvoor aardappelen, wortelen, olijven en een halve kilo lamsvlees in hadden gedragen, zomaar weg te gooien, zomaar toe te vertrouwen aan de wind, die er zich dankbaar over ontfermde. En wanneer de dorpelingen zich na het middagmaal terugtrokken in hun koele slaapkamers, kreeg de wind vrij spel.

Hij blies en regisseerde een subliem ballet. Hij liet de zakjes opbollen als ballonnen, liet sommige sierlijk naar boven zwenken, terwijl hij andere een elegante buiging liet maken tot net voor de aarden weg, waarna ze, als kokette schoolmeisjes, een halve pirouette maakten en snel weer omhoogschoten. De wind voerde ze mee, over de geasfalteerde hoofdweg die het dorp in tweeën sneed. Daar liet hij er een paar als een vaandel achter aan een straatlantaarn. De rest danste in frivole wanorde verder door straatjes en over open plekken, langs verlaten moskeeën en gesloten winkeltjes, tot aan de begraafplaats bij de rivier, waar hij ze, elk op hun eigen plek, liet landen als zwarte vogels die na een lange reis, eindelijk, maar helaas niet voltallig, op hun bestemming waren aangekomen. Pas dan ging de wind tevreden liggen.

Faïza had toen gezien dat er tussen twee graven in net genoeg plaats was voor haar. Ze ging liggen, met haar hoofd

in de richting van Mekka. In dezelfde richting als de honderden doden die daar ook lagen. Haar armen vouwde ze op haar borst. Het licht van de hemel was fel, haar ogen begonnen te tranen. Ze sloot ze.

'Ik ben dood. Ik hoef niet meer na te denken over morgen. Morgen is niet meer. Ik kan rusten.'

Na een tijdje voelde ze de scherpe steen niet meer die in haar zij stak. De zwakke zon verwarmde haar koude, vermoeide lichaam. Het was zo stil dat ze de zon hoorde stralen.

Een irritante vlieg zoemde over haar gezicht en landde vrijpostig op haar neus. Met zijn kleine harige pootjes trippelde hij van haar neus tot aan haar bovenlip. Het kribbelde waanzinnig. Was ik maar niet dood, dan had ik hem met mijn hand verjaagd, dacht ze, terwijl ze haar onderlip schuin tuitte en de vlieg wegblies.

Na een paar tellen was hij er weer.

Vliegen horen nu eenmaal bij de dood, dacht ze. En ze bleef roerloos liggen.

Ze werd een ziel die samenvloeide met de zielen van de doden. Ze werd onderdeel van een stroom die al die tijd op haar had gewacht om naar de uitgedroogde rivier te vloeien.

Alle zielen stroomden de rivier in, die buiten haar oevers dreigde te treden, zoveel waren het er. Ze stroomden door het dorre gebarsten land, onder de rood-witgekalkte brug door, voorbij de Steen der Dronkenmannen, voorbij het huisje van juf Aziza. Weg, heel ver weg van het dorp.

De rivier verbreedde en splitste zich, er kwamen steeds meer zielen bij. De meesten vloeiden in de rechterarm van de splitsing, een minderheid belandde in de linker terwijl ze een huiveringwekkend gehuil voortbrachten.

Faïza rilde, maar zij stroomde gelukkig mee de rechterarm van de rivier in.

De oevers werden groener, na een tijdje zag ze zelfs bomen, die hun takken naar hen toe bogen en die met hun gebladerte een zachte schaduw wierpen op de stroom.

Ze schrok wakker door gesnuffel van dichtbij. Een hond. Vliegensvlug greep ze naar de scherpe steen die onder haar lag, en stond in één beweging op. De hond bleef stilstaan en keek haar langdurig aan. Zijn ogen namen haar vragend op, zijn hoofd schuin.

Hij had nog nooit meegemaakt dat iemand die hier lag toch opsprong, levendig en strijdvaardig.

Nauwelijks onder de indruk van haar dreigende houding, met de steen in de aanslag, slenterde de hond de andere kant uit, af en toe met zijn neus in een plastic zak of een lege fles snuffelend in de hoop daar iets eetbaars in te vinden, iets wat de mensen daar hadden vergeten.

Ook vannacht hield ze een steen vast, en in haar andere hand droeg ze een zaklamp. De flauwe lichtstraal belichtte slechts een klein stukje van de weg. Het zand en de stenen kregen een doodse bleke kleur.

Buiten het bereik van de lichtbundel was alles oneindig donker. Ze voelde zich nietig en had moeite om haar evenwicht te houden, ze struikelde. Als ze nu zou vallen, was ze ervan overtuigd dat de aarde zich zou openen en ze in een bodemloos zwart zou vallen.

Ze was bang.

Er was geen ziel te bekennen op de weg naar de begraafplaats. Ze vermeed de Steen der Dronkenmannen, hoewel ze wist dat rond dit uur zelfs de grootste drinker ergens onder

een boom zijn roes aan het uitslapen was of er, ondanks zijn benevelde toestand, toch in geslaagd was om naar het huis van zijn wanhopige moeder of echtgenote te strompelen, waarna hij op het erf voor de drempel van de voordeur in elkaar gezakt was en in een zware dronkenmansslaap gegleden was.

'Zeg: "Ik zoek bescherming bij de Heer van de ochtendschemering tegen het kwaad dat hij geschapen heeft, en tegen het kwaad van de donkere nacht wanneer hij aanbreekt, en tegen het kwaad van haar die op de knopen blazen, en tegen het kwaad van de jaloerse wanneer hij jaloers is."'

Wat zag de wereld er anders uit 's nachts. De maan stond groot en rond aan de hemel.

De leegte en afwezigheid van menselijke activiteit verontrustte haar. Ze voelde zich een overtreder omdat zij, in haar eentje, de normale gang van zaken verstoorde.

Ze hoorde hier niet te zijn. Dit moment hoorde toe aan djinns, geesten en andere schepsels die de nacht nodig hadden om tevoorschijn te komen.

'Zeg: "Ik zoek bescherming bij de Heer van de mensen, de koning van de mensen, tegen het kwaad van de stiekeme influisteraar die de mensen in hun binnenste influistert, of hij nu tot de djinns of tot de mensen behoort."'

Het licht van haar zaklamp belichtte nu het blauwe ijzeren poortje van de begraafplaats. Het piepte toen ze het openduwde.

Ze had kleine Redouan overdag naar de begraafplaats gestuurd, zodat hij haar kon zeggen waar precies het graf lag.

Ze had zijn aanwijzingen genoteerd en onthouden. Ze volgde ze blindelings en na tien minuten stond ze aan het graf. Er was nog geen steen aangebracht met zijn naam erop.

Nourdin, zijn vriend, lag naast hem.

'*Salam aleikum*, Younes. Ik ben het, Faïza.'

Faïza maakte de sjaal rond haar hoofd los en trok hem een beetje meer over haar voorhoofd, tot net boven haar wenkbrauwen.

Met beide handen duwde ze de randen van de sjaal langs weerszijden van haar gezicht naar binnen, langs haar wangen. Daarna legde ze er een knoop in. De losse eindjes gooide ze over haar schouders.

'Je hebt veel verdriet veroorzaakt, Younes.

Maar ik wil niet komen met verwijten. Het spijt me, jij bent nu dood. Ik zal wat verzen voor je reciteren. Mijn geschenk voor jou. Ik hoop dat ze goed overkomen en je van nut zullen zijn waar je nu bent, hoewel iedereen ervan overtuigd is dat je rechtstreeks in de hemel zult zijn gekomen en geen extra gebeden nodig hebt. Ik twijfel er niet aan, alleen, wat moet ik met mijn pijn?

In de naam van God, de erbarmer, de barmhartige. Lof zij God, de Heer van de wereldbewoners, de erbarmer, de barmhartige, de heerser op de oordeelsdag. U dienen wij en U vragen wij om hulp. Leid ons op de juiste weg, de weg aan wie U genade geschonken hebt, op wie geen toorn rust en die niet dwalen.

Weet je, Younes, dat ik graag van je zou dromen? Maar hoe hard ik ook mijn best doe, je verschijnt nooit. Ondanks het feit dat jouw naam steeds het laatste is wat ik uitspreek voor ik in slaap val. Ik hoop dat je niet hebt geleden. Je verdient dat niet. Een mens mag niet lijden, zelfs

beesten verdienen genade. Maar jij ligt daar nu en ik sta hier, alleen.

Het is raar hoe de dingen kunnen lopen, ik die dacht dat ik alles rustig zijn gangetje moest laten gaan, dat wat voorbestemd was zich vroeg of laat wel zou voltrekken. Alleen had ik nooit gedacht dat de dood er nog was, dat die zich tussen ons in zou dringen.

Arrogant van mij, ik weet het.

Je kunt je niet indenken hoe ik me nu voel. Het is alsof jouw definitieve onbereikbaarheid mijn lichaam en geest laat zwelgen in liefde, alleen maar liefde voor jou.

En het is een last die ik heel moeilijk kan dragen. Het doet me verlangen naar de dood. Ik weet dat ik Gods toorn over me afroep door zo te denken, maar het is de waarheid. Die kan ik niet verbergen of veranderen.

Younes, ik weet dat ik je misschien overval met mijn vraag. Het was ons niet vergund om samen te zijn bij leven, maar ik heb geduld.

Echtgenoten blijven voor eeuwig en altijd bij elkaar, ook in het hiernamaals. Dus zou ik je willen vragen of je met me wilt trouwen. Ik aanvaard je als echtgenoot en aan jouw zijde wil ik op de dag der opstanding staan. Je mag, je kunt me dit niet weigeren, Younes.'

Links achter haar aan de overkant van de rivier klonk eerst een krakend geluid door de nacht, kort, alsof iemand de stroom aansloot op een versterker, gevolgd door een stem die vervormd werd door een luidspreker, maar die in één keer de menselijke aanwezigheid bevestigde in dit schijnbaar desolate dorp. De stem echode in de nacht, die vreedzaam en zonder slag of stoot opnieuw door de levenden werd opgeeist. Faïza schrok, maar haalde al snel opgelucht adem. Het was de muezzin, die opriep tot het Fajr-gebed:

‘God is almachtig.
God is almachtig.
God is almachtig.
God is almachtig.

Ik getuig dat er geen andere God is dan Allah.
Ik getuig dat er geen andere God is dan Allah.

Ik getuig dat Mohammed zijn gezant is.
Ik getuig dat Mohammed zijn gezant is.

Komt tot het gebed.
Komt tot het gebed.
Komt tot de verlossing.
Komt tot de verlossing.

God is almachtig.
God is almachtig.

Ik getuig dat er geen andere God is dan Allah.
Ik getuig dat er geen andere God is dan Allah.’

Een warm gevoel overspoelde haar. Ze was gerustgesteld omdat ze niet langer de enige was die niet sliep.

Nu kuchte de imam in de moskee rechts voor haar in de microfoon voordat hij iedereen vroeg tot het gebed te komen. De derde oproep die aanving, kwam opnieuw van rechts, maar ditmaal van achter haar, van de andere oever van de rivier. Deze stem klonk jong. Hij deed ook hoorbaar zijn best om zijn oproep te onderscheiden van de anderen. Elk woord dat hij uitsprak, was een parel. Het was een gedicht voor God, dat hij met overgave en gevoel voor melodie reciteerde.

Deze muezzin waande zich in een Tajwid-wedstrijd waarbij God zelf de beoordeler was. Faïza nam zich voor om op vrijdag in zijn moskee te gaan bidden. Zijn inspanningen wierpen vrucht af.

De stemmen die elk op hun eigen manier en op een ander tijdstip de oproep hadden ingezet, maakten dat de nachtelijke hemel gevuld werd met een haast bovenmenselijk gezang, dat Faïza kippenvel bezorgde.

'Dit is voor jou, Younes, hoor hoe mooi! Je ligt hier goed, Younes.'

'Trouwen met een dode? Ben je niet goed, meisje? Ben je soms bezeten van een kwade djinn? *A oudoe billah I mina sjaitan i rajiem!*'

De oude rfkih deed zijn brilletje af en keek haar onthutst aan.

'Oom Hadj, u bent mijn enige hoop. Ik wil zijn vrouw zijn in het hiernamaals. U hebt ons zelf verteld van die man die niet van zijn vrouw hield en die toen ze stierf heeft gevraagd om alsnog de echtscheiding uit te spreken, juist om te vermijden dat ze in het hiernamaals terug een echtpaar zouden worden.'

'Maar kind, dat is maar een fabeltje! Geloof je dat nu echt?'

'Als je erover kunt spreken, kan het ook waarheid zijn.'

De rfkih duwde zijn brilletje weer op zijn neus en gebaarde haar om naast hem te komen zitten.

'Faïza, wat is er aan de hand, meisje? Dit had ik echt niet verwacht van je, jij die mijn beste leerlinge was. Hoe oud was je ook alweer, toen je de *Zestig Hizb* uit het hoofd kende? Twaalf jaar? Je kwam naar de les uit overtuiging, niet omdat het moest. Je bent ook de enige leerling die ik nooit heb hoeven te straffen. En nu doe je iets wat God niet goedkeurt.'

Faïza zette zich neer. 'Denkt u echt dat God dit afkeurt?'

'Zeer zeker, daar hoef je niet aan te twijfelen.'

'Maar ik houd van hem.'

'Allah heeft hem teruggeroepen. Wil je je niet neerleggen bij Zijn beslissingen?'

'Ik aanvaard zijn dood, maar ik wil zijn vrouw zijn.'

De rfkih had haar verboden nog naar de begraafplaats te gaan. In plaats daarvan droeg hij haar op om bij Fajr lang

te bidden, veel te bidden en Gods naam te gedenken en hem om vergiffenis te vragen. Hij had haar gezegd dat ze moest ophouden aan Younes te denken, want daardoor benadeelde zij hem waar hij nu was. 'Besef dat elke traan die je voor hem plengt, zijn huid verschroeit.'

Ze liet geen traan voor Younes. Haar tranen waren opgedroogd en het was haar eigen lichaam dat verschroeide, dat sidderde van een verlangen dat niet vervuld zou worden. Niemand zou haar van haar voornemen houden. Younes en zij, ze moesten verbonden worden, dat was waarvoor ze leefde, het enige waarvoor ze bereid was de opkomende zon te verdragen.

Haar ouders waren in alle staten. De rfkih was bij hen langs geweest.

'Mijn lieve Faïza, mijn kleine Faïza, wat gebeurt er met je, mijn prinsesje?' lamenteerde haar moeder hysterisch.

Haar vader liep op haar af en nam haar stevig vast. 'Kom, Faïza, maak je geen zorgen, meisje, we komen er wel uit.' Gewillig liet ze zich meetronen naar de zitkamer. 'Wil je trouwen, Faïza? Dat is een normale behoefte, mijn liefje. We zijn blij dat je er nu klaar voor bent, maar we zoeken een echte man voor je, een die nog leeft, liefje, dat is toch zoveel praktischer.'

Faïza duwde zich van haar vader af.

'Maar nee! Ik wil niet trouwen, nooit! Ik wil alleen in de hemel bij hem zijn, en dat kan alleen als ik in dit leven met hem trouw! Hij is slechts een buurjongen, dus als ik geen familieband met hem krijg, is de kans klein dat ik hem ooit zal terugzien, begrijpen jullie dat dan niet?'

Haar moeder slaakte een gil en viel bewusteloos neer, waarbij ze met precisie het telefoontafeltje vermeed.

De buurvrouw was ondertussen gealarmeerd door de kreten van Faïza's moeder en kwam aanlopen, net op tijd om te zien hoe ze op de grond belandde. 'Aïcha!' riep de buurvrouw terwijl ze door haar knieën zakte om de bewusteloze vrouw te ondersteunen. Faïza's vader liep naar zijn echtgenote. Met z'n tweeën droegen ze haar naar de stoel.

'Faïza, water en een flesje parfum', commandeerde de buurvrouw koelbloedig. Faïza stond als aan de grond genageld en keek hoofdschuddend naar de scène. 'Snel, kind, doe wat!' Faïza liep naar de keuken, waar ze een glas water haalde. Ze was nog maar net in de keuken of ze hoorde de stem van haar moeder, nog even krachtig als voor haar bewustzijnsverlies.

'Mijn kind bezoekt 's nachts de graven en wil met een dode trouwen. O Allah, wat een beproeving!'

De buurvrouw keek Faïza aan, die haar het glas water aanreikte. Dit keer lagen er ontzag en afschuw in haar blik. Faïza duwde het glas tot vlak voor het gezicht van de buurvrouw, die haar nog steeds roerloos en met een open mond bleef aankijken. 'Je vroeg toch water, of niet?' Faïza klonk geïrriteerd. De buurvrouw trok de kraag van Faïza's jurk naar voren en spuugde op haar borst. Daarna nam ze verstrooid het glas water aan, waarvan ze eerst zelf een slok nam alvorens het naar de lippen van haar moeder te brengen.

'Aïcha, drink, Aïcha, maak je geen zorgen, voor alles is er een medicijn en God is groot. Hij doet niemand kwaad. Kom, herstel je, je moet nu sterk zijn.'

Faïza ging in de stoel tegenover haar moeder, de kordate buurvrouw en haar vader zitten.

Ze begreep niet waarom ze zich zo opwonden. Had ze niet het recht om te huwen met de man van haar keuze? Dat die man dood is, hoefde toch geen bezwaar te zijn? Het

wilde alleen zeggen dat ze haar huwelijkse leven uitstelde tot het moment dat ook zij dood zou gaan. Ze zou eerst weduwe zijn, om daarna bruid te zijn. Waarom moest alles zo rechtlijnig verlopen?

Haar ouders en de buurvrouw keken haar aan.

De buurvrouw verbrak de stilte op een fluistertoon: 'Wie, met welke dode wil ze trouwen?'

Ze richtte de vraag tot haar ouders zonder haar ogen van Faïza af te wenden.

'Younes van Si M'hand.'

'O arme sukkel, *meskina*, ik kan haar geen ongelijk geven, het was een mooie, lieve jongen, Allah I Rahmoe.' De buurvrouw schudde meewarig haar hoofd. 'Hadden ze iets afgesproken, voor zijn ... euh, voor zijn vertrek? Ik bedoel, heeft hij haar een aanzoek gedaan?'

'Ik zit erbij, hoor. Je mag de vragen ook aan mij stellen. Ik bijt niet!'

De drie aan de overkant schrokken op van Faïza's luide stem. De buurvrouw haastte zich zich te verontschuldigen. 'Ja natuurlijk duifje, we willen je niet boos maken, liefje, we willen je helpen, dat zie je toch.'

'En hoe kunnen jullie mij dan wel helpen?'

Haar vader stond op en kwam naast haar zitten. Hij nam haar vast. 'Liefje, we vinden er wel iets op, laat dat maar aan ons over. Maak jij je maar geen zorgen.'

Een week lang kon ze niet naar de begraafplaats bij Fajr. Haar moeder sliep bij haar in de kamer. En overdag durfde ze niet te gaan omdat het te druk was. Ze vervloekte de rfkih, die haar geheim had onthuld.

5/2

Faïza had eindelijk de gegevens gevonden van Safia, de vrouw die bijzondere gaven had. Men zei dat ze het onmogelijke mogelijk maakte. Het verhaal dat de rfkih hun vroeger had verteld van die man die van zijn overleden vrouw was gescheiden, was waar en Safia had dat mogelijk gemaakt. Zij was de vrouw die die man had doen scheiden van zijn overleden vrouw.

Het was lang geleden gebeurd. Hij was een vrome man, maar zoals altijd hebben goede mensen over het algemeen een verdorven en door en door slechte wederhelft. Zijn vrouw was een afschuwelijk mens. Ze had zijn leven tot een hel gemaakt. Niemand begreep waarom hij bij haar bleef. Haar slechtheid was legendarisch. 'Maar verstoot haar toch, je verdient een veel betere vrouw, je bent een vrome moslim, je bent eerlijk en zachtaardig, je verdient het niet zo te lijden', zeiden zijn vrienden. En hij antwoordde hun telkens dat hij dat niet kon doen, want dan zou zij gegarandeerd hertrouwen en het leven van iemand anders ruïneren. Hij wilde dat niet op zijn geweten hebben. Dit was voor iedereen nog maar eens het bewijs dat hij werkelijk een man met een goede inborst was.

'Zet haar in het oude huis, waar je nu de koe en de kippen hebt, en neem een tweede vrouw. Je hebt de middelen.'

Ook dat zag de goede man niet zitten. Hij was weliswaar kapitaalkrachtig genoeg om een tweede en zelfs derde vrouw te nemen, maar hij vreesde dat hij zijn twee vrouwen niet gelijk zou behandelen. Hij zou waarschijnlijk meer tijd doorbrengen bij zijn tweede vrouw. Zijn gevoelens zou hij onmogelijk gelijk kunnen verdelen tussen die twee. En dat zou indruisen tegen Gods gebod.

En dus bleef hij bij de slechte vrouw, die er zowel vanbinnen als vanbuiten lelijk uitzag.

Tot hij op een dag onverwacht werd verlost uit zijn nachtmerrie.

Zijn vrouw viel in de waterput op het erf en verdronk.

Haar lichaam was nog maar nauwelijks op het droge gehesen en de mannen die haar naar boven hadden gehaald, luisterden nog stil en angstig of de vrouw een teken van leven zou geven, of haar man liep zo snel hij kon naar de rfkih, maar niet om hem te vragen het nodige te doen voor de dodenwassing en het gebed voor de overledene. Nee, hij had maar één vraag en dat was: 'Hoe snel kan ik van mijn verdronken vrouw scheiden?' De rfkih was onthutst, maar niet voor lang. Hij was ook op de hoogte van het zwarte karakter van de vrouw. Maar er was een probleem, legde de rfkih hem voorzichtig uit. De rfkih was alleen gemachtigd om handelingen te verrichten ten aanzien van de levenden. De enige handeling die hij ten aanzien van de doden mocht verrichten, was het gebed, niet meer en niet minder. Maar hij verwees de man zonder gewetensbezwaar door naar Safia Kahina. Die had blijkbaar een achterpoortje. En wanneer Safia Kahina had gedaan wat hij van haar verlangde, bood de rfkih aan om veertig dagen lang voor hem te bidden, opdat God hem zou vergeven voor het raadplegen van een vrouw die zich mengde in het domein van de Almachtige en de Alwetende.

Safia Kahina bestond echt, had Faïza ontdekt.

Ze woonde op een halve dag van Madran, op een heuvel waar buiten het huisje van Safia verder niets was.

'Mijn lieve engel, ik kan niets voor je doen. Hij zit vast aan een ander.'

'Dat kan niet, hij is toch nooit getrouwd geweest?'

'O, maar je hoeft niet te trouwen om aan iemand vast te zitten. Een hart doet altijd zijn zin, met of zonder huwelijkse banden, en zijn hart behoorde iemand anders toe.'

Faïza keek de vrouw aan. Het was stil, ook in haar lichaam en hoofd.

Tranen sprongen in haar ogen. 'Wie, wie is het dan?'

De vrouw hield zijn foto opnieuw tegen haar borst. 'Hij dacht als laatste aan haar. Ze is niet van hier, want de zee vormt de scheiding tussen hen. Er is een brief. Je moet het antwoord weten, dan pas kan ik je helpen.'

'Welk antwoord?'

Safia hield nog steeds de foto tegen zich aangedrukt.

'Welk antwoord!' riep Faïza hysterisch.

Safia opende haar ogen. 'Zoek de brief en zoek het antwoord op de vraag die hij daarin stelde, en kom dan terug, liefje. Nu kan ik echt niets voor je doen.'

5

Na de veertig dagen van rouw hadden de dorpelingen, die niets omhanden hadden, een spannend onderwerp.

Iedereen wist dat Nourdin Younes had gevolgd, maar het bleef een raadsel waarom Younes uitgerekend op dat ogenblik had besloten om te vertrekken.

De angst had de dorpelingen gedurende die dagen stevig in zijn greep. Vrouwen hielden hun zonen vaker zonder aanleiding vast in een moederlijke greep, waar de jongens zich zo snel mogelijk uit probeerden te worstelen. Vaders verhieven minder snel hun stem en vroegen hun zoons vaker om hen te vergezellen naar de moskee of om een ommetje te maken naar de A'willaj.

Iedereen hoopte maar dat het niet zo was dat Younes en Nourdin iets naar het dorp hadden gebracht waar ze tot dan toe gespaard van waren gebleven.

Af en toe had hun uit de omliggende dorpen het nieuws bereikt van een of meer ongelukkige jongens die een wanhopige poging hadden ondernomen om de zee over te steken. En nu bleek hun dorp niet immuun te zijn tegen de vloek.

Waarom vertrok hij?

Sommigen beweerden dat hij in de ban was van een Belgische dame die een paar jaar geleden, moederziel alleen en met een grote rugzak op haar rug en een fototoestel om haar hals, uit de streekbus die uit Oujda kwam was gestapt, op een ogenblik dat dorpsbewoners door de hitte naar hun koele huizen verjaagd waren. Faïza herinnerde zich die excentrieke dame. Ze was tegen de zestig, sommigen beweerden dat ze al tachtig moest zijn, en ze droeg

de kleding van een vijftienjarige. Aan haar voeten had ze robuuste mannensandalen. Ze droeg een feloranje linnen slobberbroek die eruitzag als een *amendir*, en een zwart T-shirt. Op haar hoofd had ze een baseballpetje. Ze had die middag gewoon op het plein voor het gesloten postkantoor staan wachten tot de eerste winkeliers terugkeerden om hun werkzaamheden te hervatten. Men had haar al snel naar Younes doorgestuurd, omdat ze er altijd van uitgingen dat hij talen had gestudeerd aan de universiteit. 'Letteren' was voor hen een te vaag begrip en aan 'literatuur' konden ze al helemaal geen plaatje hangen. Hij zou de taal van de vrouw wel verstaan, redeneerden ze. Younes zorgde ervoor dat ze onderdak kreeg bij familie, en hij vergezelde haar tijdens haar tochten door het 'oude' en het 'nieuwe' dorp. De vrouw fotografeerde zowat alles wat ze tegenkwam, oude huizen, uitgedroogde waterputten, zwerfkatten en moskeeportalen.

Maar haar geliefkoosde onderwerp waren de vrouwen tijdens hun dagelijkse bezigheden.

Ze nam foto's, en de vrouwen vonden zoveel aandacht fantastisch. Eerst veinsden de meesten schaamte.

'Een foto van mij, o hemeltje, geen denken aan dat je je apparaat zou verspillen aan mij. Kijk eens naar mijn mond, ik heb zelfs geen tanden! Net een gapende grot.'

'Nee, ik niet. Neem er een van haar, zij is tenminste mooi gekleed!'

De binnenplaats van het huis was algauw gevuld met lachende en grappende vrouwen.

'Ga weg met je apparaat, zie je niet dat ik niet goed geslapen heb?' Maar na een paar flitsen poseerden de vrouwen alsof ze hun leven lang niets anders hadden gedaan. Een paar hadden zich zelfs teruggetrokken om snel iets anders aan te trekken of om hun hoofddoeken goed te knopen.

Tijdens zo'n poseersessie kwam eens de man des huizes binnen. Hij riep dat hij niet wilde dat de vrouwen gefotografeerd zouden worden.

'Ja, maar het is een vrouw, dan kan het toch geen kwaad?' protesteerden sommigen.

'Het is niet omdat de foto's gemaakt worden door een vrouw dat ze niet getoond zouden kunnen worden aan mannen! Waar is jullie verstand? Trouwens, vertrouw die Nsara maar niet, ik heb gezien wat ze met zo'n foto's doen. Ze maken er levensgrote uitvergrotingen van en hangen ze overal in hun steden op. Of hangen ze op in huizen waar iedereen tegen betaling kan komen kijken. Dat zou nog mooi zijn, de vrouw van die en die uit dorp X in Marokko die in Brussel of weet-ik-veel-welke stad hangt met een domme grijns op haar gezicht. Dan kunnen jullie maar beter nu onmiddellijk mijn baard komen afscheren. Ik wil het niet hebben, horen jullie me?' En tegen de Belgische vrouw gebaarde hij streng dat ze haar apparaat moest opbergen. '*Défendu!* Hoor je me!'

Maar hij had nog maar amper zijn hielen gelicht of de vrouwen streken hun gandoera's weer glad en gaven hun beste glimlach aan de fotografe.

Younes bracht veel tijd door met de vrouw, die beweerde door heel Marokko te zijn getrokken, met alleen haar rugzak en haar fototoestel. Ze zou haar baan in België hebben opgegeven om deze reis te maken. Volgens sommigen zou ze Younes hebben beloofd hem naar België te laten komen. Toen ze haar belofte niet hield, besloot hij dan maar op eigen houtje te vertrekken.

Weer anderen beweerden dat hij naar Mariam ging. Mariam, die hij ten huwelijk had gevraagd op een zeer moderne, Europese wijze en die hem op een even moderne wijze

liet vallen en op het punt stond om met iemand anders te trouwen. En Younes was daarnaartoe getrokken om er een stokje voor te steken, volgens sommigen.

Faïza werd duizelig van al die verhalen. Alleen Younes en de brief kenden de waarheid.

Vannacht zou ze weer naar de begraafplaats gaan.

Ze legde zich op haar zij, tussen zijn graf en dat van een onbekende. Ze wist zelfs niet of het een man of een vrouw was. Haar hoofd lag dicht tegen zijn hoofd.

Ze was nooit bang geweest voor de dood of de doden. Ze was ter wereld gekomen dankzij de voorspraak van een dode volgens haar moeder. Haar moeder was tien jaar lang kinderloos gebleven, en ze was de wanhoop nabij en tot alles bereid om maar een kind in haar schoot te kunnen dragen. Alles had ze geprobeerd.

Kruiden, zorgvuldig verzameld en geplukt door vrouwen die hun heilzame werking kenden.

Ze liet zich amuletten voorschrijven door wijze maar verfomfaaide geleerden.

Ze had misselijkmakende brouwsels gedronken, die oude vrouwen dagen hadden laten trekken in aarden kruiken, die ze hadden opgeborgen in het donkerste en koelste hoekje van het huis. Ze was er dagen ziek van, maar haar schoot bleef leeg. En toen overwon ze haar grootste angst. Ze sliep een nacht in een kamer waar een overledene lag opgebaard. Volgens de oude vroedvrouw van het dorp was dat een zeer doeltreffende kuur. Een nacht slapen in een kamer waar een overledene lag opgebaard, zou ervoor zorgen dat haar zwakke vrouwelijkheid nieuw leven zou worden ingeblazen. De man was gestorven tussen Magrib en Issa,

en zoals de ritus het voorschreef, zou hij pas de volgende dag na het Dhur-gebed begraven worden. Haar moeder had toen al haar moed bij elkaar geraapt om deze beproeving te doorstaan.

Negen maanden later werd Faïza geboren.

Soms, als haar moeder boos was op haar, beschreef ze minutieus die eindeloze nacht, de angsten die ze had doorstaan, het feit dat ze geen oog dicht had gedaan.

Ze was ervan overtuigd dat de djnouns haar hadden verlamd, anders was ze al gillend het vertrek ontvlucht. Maar ze bleef en ze dacht de hele tijd aan het kind waar ze zo naar verlangde. En dan vroeg ze Faïza of dit nu haar dank was voor alles wat ze voor haar had doorstaan.

Faïza vond troost bij de doden. Ze was niet bang om bij hen te liggen. Ze werd er kalm van. Op haar rug keek ze dan naar de hemel, die zich in al zijn oneindigheid voor haar uitstrekte. Duizenden en duizenden schitterende stipjes.

Vannacht was het haar weer gelukt om ongezien uit het huis te sluipen en naar Younes te gaan. Ze voelde zich mistroostig. Ze begroette iedereen bij het betreden van de begraafplaats, zocht zijn graf en ging stil bij hem liggen. Haar rechterarm legde ze zacht op zijn borst.

'Salam, Younes. Ik ben lang niet geweest, mijn ouders begrijpen het niet, vrees ik.'

Maar ik heb na elk gebed, vijf keer per dag, voor jou een Dou'a opgezegd. Ik hoop dat je ze gehoord hebt. Ik voel me zo verloren, Younes. Ik moet het antwoord kennen op een vraag die jij in een brief stelt aan iemand. Ik weet niet wat je wilde weten, noch aan wie je je brief hebt verstuurd. Als die oneindige zee er niet tussen zat, dan was ik al vertrok-

ken, desnoods te voet, om voor jou dat antwoord te zoeken. Maar ik kan toch moeilijk de zee oversteken?

Vind je het erg dat ik hier zo naast je lig? Loop ik een beetje te hard van stapel? Tenslotte zijn we nog niet getrouwd. Je moet nu niet slecht van me denken. Ik heb wel vaak aan je gedacht. Je weet wel, zoals vrouwen soms over mannen kunnen denken. Ik weet dat ik dat beter niet had gedaan. Maar ik zag je, dag na dag, je beheerste mijn gedachten en mijn lichaam hunkerde naar jouw aanraking. Soms haastte ik me om je op straat te passeren om de haast onwaarneembare golven van verplaatste lucht te voelen die je lopende lichaam veroorzaakte. Soms had ik meer geluk en kon ik je ongemerkt aanraken, soms sprak je zelfs mijn naam uit. Maar ik hield er meer van als je gewoon naar me keek. Ik durfde nooit om te kijken, maar ik voelde dat je me nog lang nakeek. Deed je dat, of verbeeldde ik me dat maar?

Vind je het erg als ik je vandaag geen soera reciteer, maar je een verhaal vertel? Het is eigenlijk meer een sprookje, dus zal ik dan beginnen als een sprookje?'

Er was eens, lang, lang geleden, een meisje dat zich tot doel had gesteld alle sterren in de hemel te tellen. Ze was ervan overtuigd dat wanneer ze alle sterren zou geteld hebben, de hemel zich zou openen voor haar en ze eindelijk zou weten wat er achter de sterren schuilging. Wat zich al duizenden jaren aan het menselijk oog onttrok, wat er voorbij de dag en de nacht was.

Elke avond, wanneer de nachtelijke hemel veranderde in diepblauw en de sterren weer in verschillende formaten aan de hemel fonkelden, lag ze op haar rug op het dak van het huis van haar ouders en telde ze een voor een de sterren aan de hemel.

Vaak begon ze met de ster in het zenit, en dan telde ze de sterren die als een spiraal eromheen lagen.

Maar elke avond raakte ze de tel kwijt, twijfelde ze of ze de ster die ze zojuist had geteld, niet al had meegerekend.

De maan vroeg ze niet meer om hulp. Hij was nors en onvriendelijk. Hij vond het ongepast dat een klein meisje de hele nacht naar zijn hemel keek. En vaak trok hij een wolk voor zich wanneer het meisje weer eens de hemel aftuurde. Hij had geprobeerd haar bang te maken door te zeggen dat wie te lang naar de hemel keek, blind zou worden. Maar zij lachte dat weg. Hij had zelfs gedreigd om een vallende ster op haar te doen neerkomen.

'Dat kun jij toch niet, je bent niet de koning van de sterren, je kunt ze dus ook niets bevelen.'

In zijn eer aangetast had de maan zich omgedraaid en haar die nacht niet meer aangekeken.

En het meisje hervatte moedig haar getel. Het gebeurde dat ze er soms bijna was, maar dan liet ze zich afleiden door een vallende ster. Ze keek dan vol ontzag naar de elegante

glinsterboog die de ster maakte en die dan ineens halverwege de hemel uitdoofde.

'367 min één ster.'

Maar ze wist nooit met zekerheid waar ze was opgehouden met tellen. En dus begon ze opnieuw, tot de hemel in het oosten bleker begon te worden en de sterren langzaam vervaagden. Op een nacht, ze had nog maar net goed en wel plaatsgenomen op het dak om aan haar taak te beginnen, zag ze een klein stipje oplichten. Het werd langzaam feller en feller.

'Dag, nieuwe ster', groette het meisje de nieuwkomer.

Tot haar verbazing knipoogde de ster naar haar. Het was nog nooit eerder gebeurd dat de sterren zich verwaardigd hadden haar aandacht te geven, haar aan te spreken. Het meisje was opgetogen.

'De sterren tellen is een onbegonnen zaak. Het zijn er talloze, en bovendien komen er voortdurend nieuwe bij en sterven er af en toe een paar', zei de ster tegen haar toen ze hem had gezegd dat hij, als welkomstgeschenk, nummer één zou zijn, de eerste ster die ze zou tellen, ook al stond hij niet pal boven haar. Het meisje zuchtte. 'Ja, je hebt gelijk, maar het moet toch mogelijk zijn om een keer alle sterren te kunnen tellen. Ik mag gewoon niet opgeven. Ooit lukt het me wel, ooit word ik geduldig genoeg om dat te kunnen.'

De ster knipperde. 'En dat allemaal om te weten wat er achter dat zwart schuilgaat? Je verwacht te veel. Ik kan je zeggen wat er voorbij de nacht is, het is niets bijzonders.'

De nieuwe ster had nog maar net deze woorden uitgesproken, of hij werd aan het oog onttrokken door een grote wolk.

Toen de ster even later weer tevoorschijn kwam, merkte het meisje dat hij niet meer zo fel schitterde. Hij leek zelfs kleiner te zijn geworden.

Het meisje twijfelde er zelfs aan of het wel dezelfde ster was die daar bleekjes aan het firmament hing.

'Ben jij het?'

Maar de ster gaf geen antwoord.

'Waarom zeg je niets meer? Heb ik iets verkeerd gezegd? Vergeef me dan, maar praat alsjeblieft met me.'

De ster fonkelde zwak en bleef stil.

Aan de muur hing een lege lijst scheef.

Faïza probeerde hem weer recht te krijgen, maar vanaf het ogenblik dat ze hem losliet, duwde hij zelfverzekerd en koppig zijn linkerhoek omhoog. Hij bleef scheef hangen en zij gaf hem na een paar pogingen zijn zin.

Op zijn bureau lagen boeken, een paar cd's en een schriftje. Zijn Arabische handschrift was elegant en verzorgd. Aardrijkskunde.

Ze las over woestijnvorming.

Ze sloeg een bladzijde om, en nog een. Bladzijde na bladzijde gevuld met zijn handschrift, netjes, verzorgd, zoals ze dat van hem had verwacht. Hij was een keurige jongen, zeer gesteld op een goed voorkomen.

Hij was het soort jongen dat elke ochtend minutieus zijn kapsel inspecteert voordat hij naar buiten gaat. Faïza beeldde zich in hoe hij er ook angstvallig op lette dat zijn nagels telkens op tijd geknipt werden.

En daarom schrok ze van de schreeuwerige bladzijde die haar plotseling aankeek.

Het leek een vergissing, een oneffenheid in het rimpelloze beeld dat ze van Younes had.

Een grote windroos die agressief over de hele bladzijde was gekerfd, met daaromheen een wirwar van kronkelende, stekelige planten. En overal haar naam.

Mariam.

Mariam.

Mariam.

Mariam.

Ze legde haar hand op de bladzijde als om die te doen verdwijnen, maar het voelde ruw aan onder haar handpalm, gewelddadig. Het leek tegen haar warme hand te bonken.

Haar hand was veel te klein om de hele bladzijde te bedekken. Tussen haar duim en wijsvinger verscheen de naam in zijn afgrijselijke volledigheid. Langs haar pols kronkelde een lelijke plant naar boven en haar pink raakte het oosten. Ze scheurde de bladzijde uit het schriftje en stak die in haar broekzak.

Daar stond zijn bed.

Hij wenkte haar. 'Kom, Faïza, ik heb op je gewacht.'

Ze sloot haar ogen.

Voelde zijn zoete adem.

Werd warm vanbinnen.

Zijn handen maakten haar hoofddoek los, die op de grond viel. Hij knoopte haar blouse open.

'Toe, alsjeblieft, niet.'

Hij sloeg zijn armen om haar en hield haar stevig tegen zich aangedrukt.

Hem kussen.

Hem proeven.

Verslinden.

Kom terug bij mij, dacht ze.

Mijn geduld dreigt uit mijn handen te glijden.

Als ik Mariam was, zou je dan nog leven?

Had ik maar gedurfd, had ik je aandacht maar opgeëist.

Had ik je maar zonder schaamte gezegd: '*Te gschech cheq*, ik houd van je.'

Ik wachtte omdat ik dacht dat ik dat moest doen. Ik wilde niet dat je slecht van me zou denken. Ik wilde jouw eerbare vrouw worden.

Er is geen schaamte in de liefde.

Er is geen schaamte in de liefde.

Wat heeft Mariam dat ik niet heb?

Een Europees paspoort?

En wat is dat waard? Een stuk papier naast zoveel andere papieren.

Haar onbereikbaarheid?

Was ik daar en Mariam hier, zou je dan nog leven?

Of zou ik, Faïza, daar Mariam zijn geworden en Mariam hier zou Faïza zijn geweest?

Zou je Mariam altijd hebben willen volgen?

Zou jouw liefde voor haar altijd diep als de zee zijn geweest?

'Faïza, wat doe je hier?'

Faïza opende geschrokken haar ogen, raapte haar hoofddoek op en liep naar buiten, terwijl ze Younes' verbaasde moeder, die in de deuropening stond, bijna omverduwde.

Haar ouders lieten een paar amuletten voorschrijven door de rfkih. Faïza moest ze een paar weken op haar lichaam dragen. Eerst had ze geweigerd, roepend dat ze niet bezeten was, dat ze niet gek werd, dat ze met rust gelaten wilde worden. Maar toen haar moeder weer een paar keer van haar stokje ging, gaf ze schoorvoetend toe en droeg ze de drie kleine vierkante amuletjes samen met een zwarte parel, tegen het boze oog, aan een rood koord rond haar hals.

'Die amuletten zouden jou beter van pas komen, ik heb er niets aan', protesteerde Faïza nog zwakjes.

Haar moeder keek haar samenzweerderig aan. 'Maak je geen zorgen, ik heb van de gelegenheid gebruikgemaakt om er voor mij ook een te laten maken. Een beetje hulp en bescherming van boven is meer dan welkom.'

Faïza schudde met haar hoofd.

Haar moeder had altijd een zwak gehad voor duistere praktijken. De meeste vrouwen hielden om het halfjaar een grote schoonmaak, en zij deed elk halfjaar een grondige uitdrijving van kwade geesten in huis.

Zolang er geen beesten voor hoefden te worden geslacht en zolang ze haar er niet bij betrok, kon Faïza er nog mee leven. Maar nu was haar moeder erin geslaagd om haar drie amuletten te laten dragen. Eigen schuld, dacht Faïza, had ze die loslippige rfkih maar niet moeten vertrouwen.

'Vader, ik wil naar Europa.'

'Europa?'

'Ja, Europa, ik wil Europa zien.'

'Maar Europa is zo groot, waar wil je dan wel naartoe?'

'Naar België.'

Haar vader zweeg even.

'Waarom België?'

'Het is een klein land en ze spreken er Frans.'

'Is het om Younes?'

'Ik wil even weg, ik stik hier.'

'We kunnen toch naar je tante in Laraiche gaan? Ze vraagt altijd maar of we komen, ze heeft ruimte genoeg, woont vlak aan de zee en zit vlak bij Tanger. We zouden zelfs naar Rabat of Kenitra kunnen gaan, wat denk je?'

'Laraiche is nog steeds Marokko, vader. Ik wil van land veranderen, ik wil de zee oversteken.'

Haar vader zuchtte, duwde met zijn hand zijn muts naar achteren en streek over zijn hoofd.

'Ik vrees dat dat niet zo gemakkelijk zal gaan, liefje, tenzij we een man voor je zoeken die daarvandaan komt. Maar je wilt niet trouwen, heb ik begrepen.'

'Ik wil gewoon gaan kijken, pa, ik wil daar niet blijven.'

‘O, als toerist bedoel je? Tja, zelfs dat zal niet gemakkelijk zijn, liefje. Mensen die dit land verlaten als toerist, zijn niet echt geloofwaardig ginder. Als wij vertrekken, dan doen we dat meestal in de hoedanigheid van Muhajjirun, emigranten op zoek naar geluk en werk.’

Ze wilde helemaal niet naar Europa, ze verafschuwde dat inhalige oude continent. Ze had de pest aan mensen die daarvandaan kwamen. Het was alsof ze tot een andere soort behoorden, ze hadden geen hart, geen menselijkheid en geen geloof. En nu had dat continent haar grote liefde in de val gelokt en hem laten verdrinken. De mooiste en slimste, de zachtaardigste jongen had het van het leven beroofd en het bleef er onverschillig onder. Een leven uit Afrika maakte geen enkele indruk. Alleen de gezapige blanke Europeanen wogen zwaar door in zijn weegschaal.

Ze wenste vurig dat het continent verdween. Kon de zee het maar overspoelen en verzwelgen, zodat het onzichtbaar werd voor de duizenden dromende jongens uit Afrika. Faïza was ervan overtuigd dat er niets goeds was in Europa, ze wilde alleen weten welk antwoord Younes zocht. Ze kon de zee niet oversteken. Ze kon Younes niet terughalen naar deze wereld, ze kon dat knagende gevoel niet laten verdwijnen, maar ze kon wel proberen om zelf een schim te worden, een onzichtbare. Misschien zou ze dan wel toegang krijgen tot de geheimen van de brief, zou ze zelfs met Younes kunnen spreken. Zou ze te weten komen wat er was voorbij de nacht en de sterren. Daarom besloot ze voortaan niet meer te eten.

Abdelkader en het Oosten: de grootse verhalen

'Naar Vrouwland gaan.

Als vent, en niet als *schmet*.

Als iemand die daarnaartoe gaat om de zaken naar zijn hand te kunnen zetten.

Later.

Om te werken, hard te werken, zonder omkijken, zonder morren.

De kassen van Almeria.

Alles verdragen.

Een zon die duizendmaal harder brandde dan de zon boven Madran.

Een vuur op mijn hoofd, mijn rug.

Aangewakkerd door de Spanjaarden, die Los Moros eindelijk hadden waar ze hen hebben wilden, op hun knieën.

"Sí, jefe."

"Gracias, jefe."

"Disculpe, jefe."

Maar ik vergat mijn eigen naam niet.'

Zuid-Spanje.

En niet verder.

De veilige zone, een plek waar de normen en de zeden niet zo heel erg verschilden van de zijne. Een temperament waar hij zich in kon herkennen.

De geschiedenis hing hier zwaar als stuifmeel in de lucht, en hij ademde die gulzig in.

Hoe het had kunnen zijn.

Dat zijn land dit land bijna kon strelen, dat had hem ook gerustgesteld.

Soms, wanneer hij laat op de avond nog een wandeling langs het strand maakte, zou hij durven zweren dat hij de ru-

moerigheid, de drukte van de straten van Tanger kon horen, een flard van een oproep tot het avondgebed.

Dat het ook Younes en Nourdin waren die hij had kunnen horen.

Hij vermeed het strand.

Voor Younes nam hij de moeilijke beslissing om de veilige periferie van Vrouwland te verlaten en verder te trekken. Naar het hart van de kolkende jungle van het continent.

Hij zou naar het binnenland van het gehate Vrouwland trekken.

Abdelkader zou worden opgewacht door een vriend bij het Centraal Station. Het was miezerig weer. Hij rilde, hoewel het in de trein warm was. Op het perron merkte hij de twee politieagenten op die bij de trein stonden te wachten. Ze kwamen meteen op hem af.

'Papiers et biljet de train, s'il vous plaît.'

Abdelkader haalde zijn portemonnee uit zijn rugzak en gaf hun zijn Spaanse paspoort en zijn treinticket.

'Quel est la raison de votre voyage?'

'Familiale.'

De agenten bekeken het paspoort minutieus. Keken een paar keer naar hem en dan naar de foto. De agenten spraken met elkaar. Abdelkader voelde een zware knoop in zijn maag, hoewel hij daar geen enkele reden toe had.

'Suivez-nous, s'il vous plaît.'

Daar gaan we, dacht Abdelkader terwijl hij hen zonder commentaar volgde naar het bureau.

'Comment est-ce que vous avez obtenu le passeport?'

'Par les autorités espagnoles.' Hij wilde hun zijn verweerde handen tonen, die jarenlang hadden moeten zwoegen bij een beul van een tuinbouwer voordat hij eindelijk geregulariseerd werd en na een paar jaar het Spaanse burgerschap

verwierf. Met de hulp van God en deze handen, had hij tegen hen willen zeggen, niet door list of bedrog. Niet dankzij een vrouw.

De agenten begonnen opnieuw met elkaar te praten, en bekeken het paspoort bladzijde voor bladzijde. Eén van hen begon te bellen.

'Je peux prevenir un copain qui m'attends à la sortie?'

'Non.'

Het duurde tot na de middag voor hij zijn paspoort terugkreeg. De Spaanse ambassade en de dienst vreemdelingenzaken hadden de doorgefaxte bladzijdes van het paspoort nauwkeurig tegen de lamp gehouden, hadden elke letter op zijn echtheid gecontroleerd. Lieten speciaal licht schijnen op de onduidelijke foto en zochten naar een blik in zijn ogen, een trek in zijn gelaat die hun zou onthullen waar ze zo gretig naar op zoek waren, dat deze man niet echt was, dat hij een vervalser was. Dat hij onmiddellijk ingerekend moest worden en zonder dralen op een vlucht naar Afrika gezet moest worden. Naar om het even welk land. Terug.

Men vond niets.

De Spaanse ambassade doorliep voor de derde maal haar lijst met verdachte moslims en moest met een zucht de agenten meedelen dat het ging om een echt paspoort en dat de man met de Marokkaanse naam wel degelijk een volwaardige en onschuldige onderdaan was van het Koninkrijk Spanje.

Ze hadden geen enkele reden om hem tegen te houden en dus mocht hij vertrekken.

De knoop in Abdelkaders maag werd kleiner en zachter toen hij in het daglicht buiten het station stapte, maar loste niet op.

Zoals hij verwachtte, was er geen spoor te bekennen van zijn vriend. Abdelkader besloot een kop koffie te gaan

drinken en zijn vriend op te bellen. Hij zag Mounir na een kwartier op hem afkomen en hij schrok van diens uiterlijk. Hij had een baard en hij droeg een trainingsbroek onder een halflang kleed. Hij stond op en liep hem tegemoet. Ze omhelsden elkaar. Mounir condoleerde hem met Younes. 'Ik had je niet herkend, je bent zo veranderd!'

Mounir lachte. 'Met de jaren komt de wijsheid zeker, hè?'

'Blijkbaar.'

Ze liepen naar de auto.

Abdelkader stopte en bekeek de auto met een grijns op zijn gezicht. 'Een Toyota! Dat meen je niet! Mounir rijdt in een Toyota! Nee, jij bent echt wel 180 graden gedraaid! Waar is de Mounir gebleven die Saïdia onveilig maakte met zijn zware BMW?'

Mounir haalde zijn sleutels tevoorschijn.

'Die is op tijd wakker geworden en hoopt dat God hem zal vergeven voor die vreselijke jaren.'

In de wijk waar Mounir woonde, hingen overal affiches van politici. Zijn vriend legde hem uit dat er binnenkort gemeenteraadsverkiezingen waren.

Het viel hem op dat er veel gekleurde gezichten en vreemde namen bij waren.

In zijn stad in Zuid-Spanje waren vreemdelingen in de politiek nog een zeldzaamheid.

Politiek bedrijven was een kwestie van het grotere geheel te kunnen overzien. Abdelkader maakte zich daarom geen illusies. In zijn Zuid-Spaanse stadje zou het nog lang duren voor lachende vreemde gezichten op verkiezingsposters zouden verschijnen. De arbeid in de kassen hield hun ruggen gekromd, en hun blik kort en gericht op het detail.

'Laat je niet misleiden door de foto's, Abdelkader. Ze mogen wel poseren en stemmen trekken, maar je ziet ze zelden

op belangrijke politieke posten. Eigenlijk maar goed ook, want het zijn meestal toch maar opportunisten en afvalligen, verraders. Kijk, daar heb je Mariam.'

Hij wees naar een muur die was beplakt met posters van een jonge lachende vrouw met een bos krullend haar tot aan haar schouders.

'Is ze getrouwd?' vroeg Abdelkader.

'Nee, niet dat ik weet, maar ze woont niet meer bij haar ouders.'

'Gaat het er dan zo aan toe hier?'

'Vriend, je zou ervan verschieten wat onze *mgarba* allemaal uitspoken. *El mounker*, vriend, *el mounker*.'

'Dat is wat men emancipatie noemt zeker?'

'Voor de misleiden is dat inderdaad emancipatie, maar voor ons is dat helaas een van de vijf tekenen van het einde van de wereld. Als een vrouw geen schaamte meer kent en zich begint te gedragen als een vent, dan is het einde niet ver meer.' Mounir parkeerde de wagen en liet Abdelkader uitstappen. Vervolgens liep hij naar een rijtjeshuis, waar hij eerst tweemaal aanbelde alvorens de deur te openen met zijn sleutel.

Abdelkader deed, naar het voorbeeld van zijn vriend, zijn schoenen uit in de gang voordat ze een Marokkaans salon betraden. Hij hoorde een kindje zeuren, maar geen vrouwenstem die het geruststelde.

De vriend toonde hem de weg naar de badkamer en verliet vervolgens het salon.

Abdelkader keek rond in de kamer. Een muur was bezet door een indrukwekkende boekenkast met Arabische en Nederlandstalige boeken over de soenna, de Hadith en tafsir. Sommige in goedkope uitgaven, andere met een zware kaft en indrukwekkende, in goud gekalligrafeerde titels.

Abdelkader schudde ongelovig met zijn hoofd.

Abdelkader, Younes en Nourdin raakten een paar jaar geleden in Saïdia bevriend met 'de kip met de gouden eieren'.

Mounir was toen een enorme levensgenieter. Overdag palmde hij het strand en de zee in met zijn jetski en 's avonds schuimde hij de discotheken af met in zijn zog tientallen meisjes. Hij was kwistig met zijn vriendschap en met zijn geld. Paleizen en villa's had hij erdoorheen gejaagd tijdens die zomermaanden, zonder blikken of blozen.

Geld dat haram was, was vluchtig, moest snel verdwijnen in zaken of activiteiten die zelf haram waren, alcohol, drugs, hoertjes.

En hier woonde hij in een sober huurhuis. 'Ik krijg het niet over mijn hart om een hypothecaire lening aan te gaan voor de aankoop. Onder de geleerden is er nog te veel onenigheid, dus neem ik het zekere voor het onzekere', had hij tegen hem gezegd.

Mounir kwam weer het salon binnen met een dienblad met thee en koekjes.

'Ik weet niet waar ze woont, maar ik kan haar wel opsporen via haar politieke partij.'

Mounir nam zijn laptop en tikte haar naam in.

Mara en het Westen: de vrijheid

Mara. Noem me maar Mara, mijn zelfgekozen naam.

Er is toch niets vreemd aan het feit dat ikzelf bepaal hoe ik genoemd word? Een daad van verraad? Ten opzichte van wie? Mijn vader, die het aan mijn broer overliet om zijn vijfde dochter een naam te geven, omdat hij zijn teleurstelling niet langer kon verbergen?

Trouwens, Mara of Mariam, zoveel verschil is er niet, toch?

Het zou wel erg zijn als ik helemaal geen zeggenschap zou hebben over mezelf, over hoe ik genoemd word. Ik ben toch ook vrij in wat ik met mijn leven doe? De vrienden en vijanden die ik heb, wat ik mooi en lelijk vind? Wat ik eet, wat ik drink?

Alleen mijn ouders en mijn godsdienst heb ik niet zelf gekozen en mijn vruchteloze pogingen om hen definitief uit mijn geheugen te wissen heb ik ondertussen gestaakt. Ik aanvaard dat ze er zijn, dat ze zijn zoals ze zijn, net zoals ik aanvaard dat de aarde rond is en dat de dag door de nacht wordt opgevolgd. Maar ik heb besloten om niet meer om te kijken. Ik ga mijn eigen weg en daar horen zij niet bij. Om verschillende redenen. Ik zou te ver uitweiden, het is ook niet belangrijk. Wat wel belangrijk is, is dat wanneer je echt vrij wilt zijn, familiebanden en godsdienst niet echt bevorderlijk zijn voor je persoonlijke ontwikkeling. Ik ben ervan overtuigd dat je niet echt vooruit kunt komen als je niet definitief breekt met je gemeenschap, een gemeenschap die de verpersoonlijking is van marginaliteit, van holle armoede. Armoede in de ruimste betekenis van het woord, arm op alle mogelijke vlakken.

We komen er nooit uit.

We zijn met te veel in de marginaliteit en we zitten er al zo lang in dat we diegenen die zichzelf eruit willen werken,

met man en macht naar beneden trekken. Ja, dat kunnen we wel, onszelf mobiliseren en verenigen voor destructie.

Vind je me te streng? Het is desondanks de waarheid, ik kom daarvandaan. Ik weet waarover ik spreek, dus luister.

Marginaliteit is een vieze trol die op je schouders zit en die je belet omhoog te kijken. En daarom moest ik eruit. Radicaal. Ik houd niet van halfslachtigheid, je moet radicaal zijn in de keuzes die je maakt. Ik moest mij onherkenbaar maken voor de trol. Fysieke afstand is niet voldoende. Ik moest alle sporen uitwissen die naar mijn gemeenschap verwezen. Mijn naam, mijn godsdienst, mijn gebruiken en rituelen. Ik had geen enkel gewetensbezwaar om die aangeboren maar ongewenste identiteit van me af te gooien, als oude lompen die ik al veel te lang droeg en waarin ik me schaamde. Weg ermee. Ik bevrijdde mezelf, slaagde erin de trol te misleiden en werd zo iemand, een vrij persoon die echt vooruit zou komen.

Het enige wat echt telt, ben IK, is dat gevoel van eindeloze vrijheid. Geen belemmeringen, geen haram of halal, geen mannenof vrouwenvertrekken. Gewoon jezelf, gewoon vrijheid.

Mara nam een slok van haar lauwe koffie. Een paar tafels verder zaten een paar oudere vrouwen zichtbaar te genieten van een ongewoon warm zonnetje hartje winter.

Ook Mara liet zich meevoeren door een gelukzalig gevoel van licht en vrijheid.

De vrijheid leek in deze grote stad onbegrensd. De vrijheid maakte haar onzichtbaar en ze vond het heerlijk. Ze moest nergens zijn, niemand wachtte op haar.

Mara keek hoe drie goed doorvoede duiven zelfs geen aanstalten maakten om de koek- en broodkruimels weg te pik-

ken die her en der verspreid lagen rond de tafels en stoelen op het terras.

Ze hadden een verzadiging bereikt, waardoor ze sloom en vet waren geworden en elk instinct tot concurrentie en overleving verloren hadden. Alles was er genoeg en het werd hun toegeworpen zonder de minste inspanning van hun zijde. Het was altijd zo geweest en de duiven hadden er het volste vertrouwen in dat het ook altijd zo zou blijven. De vettige dikkerds zouden zelfs niet wegvliegen als ze hun een trap zou geven. Ze zouden hoogstens een paar meter wegfladderen, maar daarna zouden ze, alsof ze aan alzheimer leden, gewoon terugkeren naar hun oude plek. Zonder wrok of haatgevoelens, alsof er niets aan de hand was. Zolang ze zich omringd wisten door grote en kleine brokjes van overvloed, waanden ze zich in het paradijs.

Even twijfelde ze of ze nog een kopje koffie zou nemen, maar ze besloot dan toch maar op te staan en naar huis te wandelen. Die nacht zouden de dromen beginnen.

Mara had vaak horen spreken over de zee. Men zei haar dat het een overweldigende ervaring was om met je blote voeten en opgerolde broekspijpen aan de waterlijn te staan, weg te lopen voor de golven, die schuimend vervagen, die oplossen onder je voeten.

Lange tijd kende ze de zee alleen van de overtocht die ze samen met haar ouders jaarlijks had ondernomen. Het leek een eeuwigheid geleden, op een grote Spaanse of Marokkaanse ferry, waarvan de buik volgestouwd was met honderden bestelwagentjes met een in blauw of oranje zeil gewikkelde bult op het dak. De overtocht duurde een paar uur en als ze geluk had, staken ze overdag de Straat van Gibraltar over. Ze zocht steeds een plek op de voorsteven van het schip, zodat ze kon zien hoe het water in tweeën gekliefd werd door de scherpe boeg. Vaak zwom een school dolfijnen een eind mee. En meeuwen, overal meeuwen. Ze vond het moedig dat die vogels zich zo ver van land durfden te wagen.

Maar de zee aanraken, erdoor waden zoals ze soms verliefde stelletjes zag doen in films, dat had ze nog nooit gedaan.

Zodra ze aangemeerd waren en de ferry hadden verlaten, reden ze een tijdlang langs de kust. Ze hoopte steeds dat haar vader het fantastische idee zou hebben om dicht bij het strand te stoppen om met z'n allen pootje te baden alvorens de kronkelende Jballa-wegen te trotseren die hen naar het dorp van haar vader zouden brengen. Maar hoewel haar vader uitgeput was, stopte hij niet.

Hij reed door zonder oog te hebben voor dat grote blauwe bewegende oppervlak aan zijn linkerkant. Hij was zo gefixeerd op die grillig kronkelende, oneindige en slecht onderhouden weg die zij zo verafschuwde, dat hij de schoon-

heid van het land dat hij doorkruiste niet eens opmerkte. Hij zag alleen zijn eindbestemming. Zelfs wanneer ze al lang geen streepje blauw meer kon ontwaren tussen twee heuvels aan de horizon, bleef ze hopen dat hij, in plaats van zo geobsedeerd door te rijden, onverwachts een afslag zou nemen, over een heuvel, voorbij een Jballa–dorp, om na een kromming in de weg iedereen te verrassen met een adembenemend panorama van water, niets dan prachtig oneindig water. De portieren van hun donkerblauwe bestelwagen zouden openzwaaien en de zilte lucht en een heerlijk briesje zouden haar haren helemaal in de war blazen.

Maar nooit kwam deze fantasie uit. In plaats daarvan kibbelden zij en haar zussen over de zitplaatsen achterin. Voorin, naast de chauffeur, zaten, zonder discussie of overleg, haar broer en moeder. Ze hadden weleens dit verschil in behandeling aangekaart, maar hun moeder maakte hun met heel weinig woorden duidelijk dat dit nu eenmaal de natuurlijke ordening der dingen was.

Niemand wilde aan de kant van 'het ravijn' gaan zitten. Of, zoals een van haar zussen het noemde, 'de pechstrook die je nogal letterlijk moet nemen'. Toen de weg gemaakt werd, ongetwijfeld een miljoen jaar geleden, vond men het blijkbaar een overbodige luxe om in een pechstrook te voorzien. Men had heel zuinig een weg uit de bergen gehakt die met moeite twee auto's breed was. Honderden kilometers lang.

Automobilisten die deze weg kozen, wisten dat ze geen herkansing kregen. Ze moesten goed hun stuur omklemmen en hun blik strak voor zich houden en tegelijkertijd de tegenligger incalculeren die in de verte op de bergflank in de zon blonk.

Elkaar passeren in een bocht was geen sinecure en voor diegene die aan de buitenkant van de bocht zat, aan de kant

van de gapende 'pechstrook', was het een ervaring waar ze het ondanks de hitte koud van kregen.

Het ravijn knaagde aan de oververhitte banden en liet een paar steentjes afbrokkelen in de hoop dat de wagen zijn evenwicht zou verliezen. Vaak moest Mara, als jongste en minst sterke, zowel verbaal als fysiek, het onderspit delven. En dan zat ze aan de kant van 'het ravijn'. Door de enorme ramen van de bestelwagen had ze een heel goed zicht op de duizelingwekkende diepte van sommige dalen. Die was angstaanjagend en tegelijk van een onthutsende schoonheid. Het ene moment zat de berg links van hen en was het ravijn op een veilige afstand, het andere moment bevond de berg zich rechts van hen en dan leek het alsof ze zweefde wanneer ze naar beneden keek.

Hoewel haar maag steeds in de knoop raakte van de duizenden haarspeldbochten die haar vader als een raschauffeur doorploegde, vond ze het zonde om, net zoals haar zussen, deze rit al slapend door te brengen. Ze werd stil van al dat natuurschoon. Even vergat ze dat ze onderweg naar het dorp was, waar ze zich lange lange weken steendood zou vervelen. 'Weer een zomer van haat', zuchtten Mara en haar vriendin Najla in koor bij het aanbreken van de zomervakantie.

Ze gingen allebei naar de Rif. Hun dorpen waren nog geen honderd kilometer van elkaar verwijderd, maar ze zouden elkaar gedurende die twee maanden geen enkele dag zien of horen.

Dat was waar ze allebei het meest tegen opkeken. Die lange scheiding.

'Vergeet je abonnement niet mee te nemen, dan kun je de tram nemen naar Aïn Zohra!' grapte Mara bij het afscheid van Najla.

'Zie je binnen twee maanden', antwoordde Najla met een klein stemmetje.

Mara haatte het stoffige dorp. Ze haatte de constante bezoekersstroom die zich van de eerste tot de laatste dag bij hen aandiende, alsof haar familie een viersterrenhotel uitbaatte, compleet met ontbijt, middag- en avondmaal, en ook nog eens de was en de animatie voor haar rekening nam. Ze haatte de ladingen verse vis die ze moest helpen schoonmaken. Ze haatte de middagen, die doodstil waren en die als regel hadden dat iedereen zich moest houden aan een siësta. Ze haatte het mierzoete valse gefleem van de 'aanvragers' voor haar zussen. Bovenal haatte ze het dat ze geen plek voor zichzelf had. Haar slaapkamer deelde ze met haar zus en de nicht of de verre tante die op dat moment te gast was.

Maar die laatste zomer liep het onverwachts anders. Toen ze vernam dat haar oom uit Nederland die zomer ook in Marokko was, had ze de hoop dat deze vakantie dan toch wat meer op een echte vakantie zou lijken. Haar oom had dochters die ouder en redelijk vrijgevochten waren, dus ze kon zich op sleeptouw naar het avontuur laten nemen. Bovendien had de oom een huis in de grote stad, dicht bij de zee, omringd door winkelstraten en amusement. Ze had het handig gespeeld en ze had het dorp wekenlang kunnen ontvluchten om bij haar nichtjes in Berkane te logeren. Ze had een vakantie gehad om nooit te vergeten, een vakantie die haar even deed vergeten dat ze weer een zomer van haat was ingegaan.

Ze rook de zee, ze hoorde haar ruisen.

Maar ze stond in een uitgestrekte vlakte, dor en verlaten. Op de grond een windroos en in de verte kwam hij, hij liep, maar hij kwam niet dichterbij. Hij zag er knapper dan ooit uit. Nacht na nacht verscheen hij in haar dromen, tot ze hem zelfs overdag niet uit haar hoofd kon zetten.

Mara had hem vergeten, al een eeuwigheid geleden. Ze was hem eigenlijk direct nadat hij haar zijn liefde had verklaard, vergeten. Hij zei het op een klungelige manier, eerst in het Tamazight. '*Te'gchsegchem*', letterlijk: 'Ik wil je.' Ze moest daar onbedaarlijk om lachen. Ze vond die taal zo onhip, zo plomp. Hij hernam zich snel en stotterde: 'Je t'aime.' Het was een mooie jongen. De mooiste. Haar vriendinnen en vooral haar nichtjes konden niet geloven dat hij uitgerekend aan haar zij dartelde aan het strand van Saïdia.

Maar zij had hem en alleen zij. Het was een fantastische zomervakantie. Als een droom.

En toen hij haar vroeg om met hem te trouwen, zei ze al lachend ja. Hij hield van poëzie. Ze zou binnen een paar dagen terug vertrekken. De droom moest volmaakt zijn, net als in een Bollywoodfilm. De zee was rustig en blauw, er waren muziek, kleurig opwaaiende zomerjurkjes, rivaliteit en puberale verliefdheid. Alles was mogelijk.

Ze stond er niet bij stil wat het betekende om te trouwen, en ze zou met hem trouwen. Het maakte haar niet veel uit, met hem of met iemand anders, trouwen hoorde er nu eenmaal bij. Haar enige ambitie was om gekozen te worden. Niet achterblijven.

En hier had ze de mogelijkheid om zelf iemand aan te wijzen die haar dan maar moest kiezen. Het leven was het spel van prinsje en prinsesje, van moedertje en vadertje.

Wist zij veel dat ze eigenlijk niets meer en niets minder was dan weer een personage dat binnenkort zou aantreden in een tragikomedie die al sinds mensenheugenis gespeeld werd. Ze zou daarbij hoogstens een paar decorstukken toevoegen, zelden een persoonlijke toets, maar het zou hetzelfde stuk blijven en zij zou de rol spelen die van haar verwacht werd. Met de ups en downs, met kinderen die geboren werden, met de boze schoonmoeder, de bemoeizieke tantes en de man die zich in negen van de tien gevallen zou ontpoppen tot een autoritaire, weinig begripvolle man.

En tijdens de kortstondige momenten van geluk zou ze een Bollywoodlied horen schallen.

Toen ze terug was, liet ze de vakantiefoto's ontwikkelen en vertelde ze honderduit aan Najla en haar vriendinnetjes van het Katholiek Instituut Sint-Godelieve over de 'coolste vakantie van haar leven, met de coolste gast aller tijden'.

Maar toen ze de beduimelde foto's in het fotomapje terugstak en dit veilig verborg onder het kleine nachtkastje naast haar bed in haar slaapkamer, omdat ze niet wilde dat haar moeder of iemand anders zou zien hoe schaars gekleed ze er tijdens die maanden bij had gelopen en met wie, vergat ze de droom volledig. De roes was uitgewerkt.

Tot het moment dat ze zijn eerste brief ontving. Een paar weken na de zomervakantie – het was herfst en haar laatste schooljaar was net begonnen – schreef hij haar een smachtende brief op papier met lange ruiten. Het was eraan te zien

dat hij heel hard zijn best had gedaan om mooi te schrijven, zowel naar vorm als naar inhoud.

Wat grappig, dacht ze toen ze las dat hij aanhief met 'Ma chère soeur Mariam'. Wat een ouderwetse galanterie. Vóór alles was ze een zus voor hem die hij met het nodige respect zou bejegenen. Dat hij van haar hield en niet meer kon slapen sinds ze vertrokken was en hem had achtergelaten, deed geen afbreuk aan zijn oprechte en eerbare bedoelingen.

In de liefde was het belangrijk om voorzichtig en welgemanierd te zijn. Ze was zijn teerbeminde zuster, die hem in vuur en vlam zette.

Mariam vond het zelfs niet meer de moeite de brief te laten lezen door haar beste vriendin Najla. Ze legde hem bij de foto's onder het kastje en vergat hem ogenblikkelijk. Het was dat ze nogal nostalgisch was, anders had ze hem gewoon weggegooid. Er kwamen nog meer brieven, de meeste las ze zelfs niet. En na het tweede jaar kreeg ze er om het halfjaar eentje. Het vierde jaar bleef het stil, ze had het zelfs niet opgemerkt en in het vijfde jaar belde Mounir haar op met de mededeling dat hij haar dringend wilde spreken over Younes.

'Younes wie?'

'Younes van Berkane, die Younes.'

'Younes van Berkane? Bel me niet meer op.'

Mara wilde opleggen.

'Hij is gestorven, verdronken. Wilde naar je toe komen om je aan je jawoord te herinneren.'

Mara verstijfde, zei niets meer.

'Ik kom naar je kantoor met zijn neef Abdelkader, die je wil spreken, en ofwel geef je ons tijd, ofwel ga ik daar zo'n rwina veroorzaken dat je je gezicht niet meer zult durven vertonen.'

De Mounir die zij kende, was zeer in staat een rwina van jewelste te veroorzaken. Hij was de jongen zonder vrees, had lak aan regels en gezag, en Mara had lak aan hem, maar de dromen die elke nacht terugkeerden, lieten haar niet de keuze om Mounir en Abdelkader te negeren.

Het jawoord dat ze Younes toen had gegeven, was in haar ogen ongeldig. In die periode en in die gemoedstoestand kon geen enkele beslissing die zij nam, aanspraak maken op rechtsgeldigheid. Ze was er daarom van uitgegaan dat ook Younes zich ten volle bewust was van de vrijblijvendheid van hun beloftes, van de tijdelijkheid van hun hartstocht en gevoelens. Alleen iemand die een compleet gebrek aan realiteitszin had, zou zich zo vastklampen aan iets wat niet echt was, aan een spel dat gespeeld werd door een jongen en een meisje aan zee tijdens de zomer.

Ze zag Mounir samen met een andere jonge man op haar af komen lopen. Hij had haar onmiddellijk gezien en liep naar haar tafeltje.

Ze bekeek hem van top tot teen, terwijl ze nonchalant haar sigaret naar haar mond bracht.

'Jij ook al?' Mounir keek Mara niet-begrijpend aan.

'Wat?'

'Nou, het rechte pad, het zuivere hart, de goede daden en de *Mascha Allahs* ...'

'Heb je gedronken of zo?'

'Sinds wanneer loop je er zo bij?'

'Sinds Allah Soebhana t'Alaa naar mij keek en mij aanvaardde.'

'En waarom die kleding? Zo vind je toch nooit werk. Word je niet nagestaard?'

'Ik verkies volgens de soenna van onze Profeet te leven.'

'O, dus je bent hier ook met een kameel naartoe gehobbeld? Waar staat ie geparkeerd?'

'Ik heb geen tijd voor grappen. Dit is Abdelkader, de neef van Younes. Hij wil met je praten.'

'Hoe heb je me gevonden?'

'Ik heb je gegoogeld. Je hebt al heel wat op je palmares, moet ik zeggen. De Nsara zullen trots op je zijn zeker? Alleen jammer dat je via Google niet te weten komt welke schande je over je ouders hebt gebracht. Je vader durft in gezelschap zelfs zijn mond niet meer open te doen.'

Mara bekeek Abdelkader van top tot teen, deed alsof ze Mounir niet meer hoorde. Ze blies de rook van haar sigaret heel uitdrukkelijk in Abdelkaders richting. 'Waarover wil hij me spreken?' vroeg ze aan Mounir zonder haar ogen van Abdelkader af te wenden.

'Hij staat voor je, spreekt Tamazight, Spaans en Frans, vraag het hem maar.' Hij wendde zich tot Abdelkader. 'Ik sta buiten.' Zij blies de rook van haar sigaret uit en keek hem na.

Idioot, dacht ze, met welk recht komt hij mij hier een schuldgevoel aanpraten? Klootzak.

Abdelkader bleef staan, ze keek hem nu aan. Hij zag er op zijn paasbest uit. Hij had die typische nieuwkomerslook. Een jas van Marokkaans leer, met vakmanschap gemaakt maar al lichtjaren uit de mode, een nette maar goedkope jeans en sportschoenen van een duur merk.

Namaak, dacht Mara.

Zonder haar uitnodiging af te wachten, zette hij zich ongemakkelijk aan het tafeltje, hij zat op het puntje van zijn stoel en keek Mara niet recht aan.

Mara rookte rustig haar sigaret en maakte geen aanstalten om het hem gemakkelijk te maken door de verlossende openingszin uit te spreken.

'Je spreekt Tamazight? Mijn Frans is niet al te best.' Mara trok verveeld aan haar sigaret zonder naar hem te kijken.

'Younes is vier weken geleden gestorven. We hebben geluk gehad dat de zee zijn lichaam teruggaf.'

'*Allah I Rahmoe*.'

'*Amin*', antwoordde Abdelkader.

'Je hoort die verhalen wel veel, ik vind het erg voor die jonge gasten.'

'Hij kwam naar jou toe.'

'Hij kwam naar Europa.'

Abdelkader zweeg een tijdlang. Het was alsof hij zocht naar objectieve argumenten om haar aan te tonen dat zij de enige reden was voor Younes' wanhoopsdaad. Hij hield het bierviltje dat voor hem op tafel lag, vast in zijn rechterhand. Maes.

Abdelkader probeerde zich het biermerk te herinneren dat hij, vlak voor zijn vertrek naar Spanje, samen met Younes en Nourdin had achterovergeslagen bij zijn afscheid. Het was een vreselijk bocht. De betere biermerken waren onbetaalbaar. In Spanje had hij keuze in overvloed, maar hij dronk geen druppel ervan.

Op de achterkant van het bierviltje stond een in balpen geschreven tekst. Hij probeerde die te ontcijferen. Hij slaagde er niet in een woord te herkennen en herinnerde zich plotseling dat Mara tegenover hem zat.

'Een paar dagen nadat hij stierf, begon ik over hem te dromen, of liever, begon hij mij te bezoeken in mijn dromen. Eerst vond ik het normaal, hij was tenslotte mijn neef, we zijn samen opgegroeid, zijn naar dezelfde school geweest. Maar na een paar nachten begon ik in te zien dat Younes een boodschap voor mij had, ik moest jou naar hem bren-

gen. Dat is wat hij wilde in die droom. Ik probeerde mezelf er nog van te overtuigen dat het maar een droom was, maar elke nacht werd zijn vraag herhaald en klonk de stem luider. Van het ogenblik dat ik de beslissing had genomen om naar je toe te gaan, hielden de dromen op.' Mara duwde haar sigaret uit.

In haar droom zei Younes niets. Hij stond heel ver van haar vandaan. Buiten de reusachtige windroos die in het zand was getekend en die tussen hen beiden in lag, was er niets.

Ze vond het een vreemde samenloop van omstandigheden dat ook Abdelkader over hem droomde, maar zijn verklaring dat het te maken had met het feit dat zij bijna als broers waren geweest, klonk haar redelijk in de oren. Hij had er een lange reis op zitten, helemaal uit Zuid-Spanje om haar zijn droom voor te leggen, maar als dat deel uitmaakte van zijn verwerkingsproces, dan moest het maar zo zijn.

Om hem niet te sterken in zijn overtuiging dat Younes hem inderdaad van aan gene zijde boodschappen trachtte te geven, zweeg ze over haar eigen dromen.

'Ik zou je willen vragen om met me mee te gaan naar de plek waar hij is gevonden.'

'Om wat te doen?'

'Ik weet toch ook niet wat hij van je wil? Het enige wat ik weet, is dat hij wil dat je komt.'

'En je meent dit, hè? Verwacht je nu echt dat ik met een wildvreemde meega naar een gehucht in Zuid-Europa om ... om ... ja, om wat te doen? Wachten op een verschijning, of wat? Hij is dood, ik vind het erg, en het leven gaat gewoon verder, wat wil je?'

'Heb je dan helemaal geen hart? Hij deed de oversteek voor jou! Voor niemand anders dan voor jou, en het laat

je koud! Je hebt je echt de mentaliteit van de westerlingen eigen gemaakt, koud en harteloos.'

Mara duwde haar stoel naar achteren en keek Abdelkader lang aan voordat ze opstond en hem achterliet.

Buiten stond Mounir. Ze keek langs hem heen toen ze voorbijliep.

Marwan en het Noorden: het niets

Hier zit ik dan.
Met mijn armen en mijn benen.
Mijn ogen en mijn mond.
Mijn hoofd.
Mijn lege hoofd.
Ik heb op een dag al mijn dromen laten gaan.
Opende een raampje en liet ze eruit.
Liet ze wegvliegen.
Als vlinders in de mafste kleuren en maten. Ze kwamen gebald en wazig naar buiten en verspreidden zich, doken dartel en gretig in het blauw.
Toen zag ik dat ze prachtig waren.
Van helblauw, met een saffraanstippeltje op de borst, tot fluweelzwart met een grijze veeg op het hoofdje.
Zonnebloemgeel.
Purper.
Gifgroen.
Zilver en goud.
Fiere grote exemplaren, en kleine, die bescheiden klapwiekten.
Prachtige onwerkelijke droomvlinders. Ze vlogen alle kanten uit en ik zag ze nooit meer terug.
Ga maar, vlieg.
Mijn hoofd bevrijd.
Leeg.
Geen gekmakend gewriemel en gekietel.

Op nachten dat hij de slaap niet kon vatten, probeerde hij de sterren te tellen die in het kleine vierkant van zijn raampje gevangenzaten.

Als daarna de slaap nog steeds niet wilde komen, trok hij onzichtbare lijnen van de ene ster naar de andere. Hij verbond ze onderling, zodat er in zijn geest prachtige patronen ontstonden, rozetten, ruiten en soms grillige mythische figuren, monsters of heldhaftige krijgers op briesende paarden.

Toen hij op een avond een vallende ster zag, nam hij zich voor om meer te weten te komen over dit fenomeen.

In de bibliotheek van de gevangenis vond hij twee onbenullige en oude boekjes terug over astronomie, eentje over astrologie. Hij had ze op één avond uitgelezen. Het uurtje internet per week gebruikte hij om een uitgebreide bibliografie op te stellen van de recentste en interessantste werken over astronomie. Hij ontdekte de bijdrage van de Arabieren aan de sterrenkunde.

Hij las over een megalomane pasja uit Turkije die het grootste en vooruitstrevendste planetarium wilde inrichten, zodat hij de ogen van heel modern Europa kon uitsteken terwijl zijn blik ver op de oneindigheid gericht was.

Zijn hart kromp ineen toen hij las dat duizenden unieke werken van onschatbare waarde waren vergaan in een allesverterende brand in de prestigieuze bibliotheek van Alexandrië, zovele eeuwen geleden.

Hij had er geen bezwaar tegen gehad de buiken van varkens die ondersteboven hingen open te snijden en met een geroutineerde haal de ingewanden eruit te laten floepen. Ze bleven vlak boven de vloer hangen.

De grote varkenskop ging dan schuil achter twee sponzige longen. Alsof het beest ten slotte het vermoeide hoofd te ruste legde op een rozig hoofdkussen.

Hij had het alleen vervelend gevonden dat de indringende kadavergeur diep in de groeven van zijn handpalmen trok

en in zijn haar bleef hangen, nog dagen nadat het tijdelijke contract was afgelopen.

Ondanks de hete douches en het zelotisch geschrob van zijn handen met zeep en javel bleef hij die weeë geur ruiken die hem tegemoetkwam wanneer hij de nog warme buik had geopend.

De deurwaardersexploten stapelden zich op.

Zelfs duizend tijdelijke baantjes na elkaar zouden hem niet hebben kunnen verlossen van de duizelingwekkende verwijlinteresten en boetes.

Zonder er erg in te hebben, had hij zich langzaam afzijdig gehouden.

Alles speelde zich af ergens. Daar. Tussen hen. Niets waar hij bij betrokken was. Langdurig werklozen?

Waarover hadden ze het? Niet over hem, hij had gewoon pech gehad.

Hij was niet gestart. Nog niet. Hij wachtte af en observeerde. Op zijn eiland.

De golf zou hem niet kunnen meesleuren. Zo eenvoudig was het. Hij draaide een knop om in zijn hoofd, en hij hoorde er niet meer bij, hoefde niet langer te proberen de regels te volgen. Hun regels, niet de zijne. Hoefde zich niet langer te houden aan een streng afbetalingsschema, aan de plicht om wekelijks present te zijn op de VDAB, verloor zo het laatste kruimeltje waar hij aanspraak op kon maken. Hun aalmoes konden ze voor zichzelf houden.

Oproepen voor de RVA. '*Din d'jemakoum.*'

Uitvoerend exploot van beslag. 'Ik woon hier niet meer, smeerlap!'

Oproep voor verhoor politie zone city. '*Tfoe!*'

Hij had Stefaan van het uitzendbureau gevraagd hoe het kwam dat hij altijd de kortste en vuilste opdrachten kreeg.

Stefaan had hem geantwoord dat hij als hij niet tevreden was, kon vertrekken, kandidaten zat. Zonder na te denken had Marwan hem bij de keel gegrepen en tegen de grond gesmakt. Daarna had hij zich opmerkelijk lichter gevoeld. *Safi.*

Gedaan.

Hij liet voorgoed elke ambitie varen om te worden zoals alle anderen. Onmogelijk. Zoveel was zeker.

Hij stond op wanneer de anderen zich opmaakten om onder de wol te kruipen, en ging opgelucht onder in een wereld waar iedereen zijn vriend was, waar de *drari* hem dierbaarder waren dan de broer die hij nooit had gehad.

Ze zouden voor elkaar door het vuur gaan, de duur van de roes.

Ze zweefden rond, langs, boven, naast de wereld als verbannen geesten en spuwden ernaar.

Niets meer te verliezen.

Farid bezorgde hun steeds prima spul.

En na een paar trekken konden ze elkaars gezichten niet meer onderscheiden door de rook en door hun ogen, die dan nog maar half geopend waren, als om energie te besparen. Ze lagen, net als grote katachtigen die versuft door de zon waren, languit in muffige fauteuils.

Het duurde nooit lang of Farid stak zijn betoog af. Telkens behandelde hij een ander wereldprobleem.

'Amerika!' debiteerde hij dan met een stem die trilde van plechtigheid. 'Amerika heeft heel de Arabische wereld een rok aangenaaid!'

Ondanks deze vreselijk vernederende mededeling bleef hij trots rechtop staan. Liet zich niet vloeren door bubbels groot als wolken in zijn hoofd, noch door de schande.

Hij was wel een Arabier, maar hij bevond zich ver buiten de Arabische wereld en dus zat hij nog veilig in zijn jeans. Al weken.

Marwan pufte verveeld in zijn richting, als om hem weg te blazen en hem het zwijgen op te leggen.

Zijn trip was deze avond niet politiek georiënteerd.

Hij had veel liever zin om wat te leuteren over de borsten van Soumia.

'Ah, de borsten van Soumia.'

Ernaar kijken en dan sterven. Hij had zijn handen er al eens omheen gehad. Ze zaten als gegoten. Verrukkelijke hemelse zachtheid in zijn handpalmen.

Ze haakte af toen hij verder wilde. Meer.

'Loser!' had ze hem nog toegeroepen.

'Hoer', had hij geantwoord.

Einde van een korte, maar mooie relatie.

Farids toespraak werd in de kiem gesmoord door een vileine hoestaanval.

Hij liep rood aan terwijl de aders in zijn hals blauw opzetten. Spatjes spuug en zelfs goudkleurige fluimpropjes vlogen in het rond.

Rachid veerde sloom op uit zijn zetel, hij lag pal in Farids actieradius.

Zwak deed hij met zijn vergeelde vingers teken naar Farid. Hij wilde hem zeggen zijn hand voor zijn mond te houden, maar eigenaardig genoeg vond hij het woord voor hand niet meer, in geen enkele taal.

Hij zocht het eerst in het Nederlands, toen het Tamazight. Zijn hand was ondertussen halverwege gezakt, een zeker teken dat hij niets te zeggen had. Noch in het Arabisch, noch in het Frans kwam hij op dat woord. Geen enkele taal wilde hem te hulp schieten. 'Doe je **tuuuut** voor je

mond. *Tef* ***tuuuuut*** *goekamoum ineg*', probeerde hij nog in gedachten.

Niks.

Hij slikte nog een keer, keek naar Farid en vervolgens naar zijn eigen hand.

'Hand', *foes*, *main*, *jed* was verdronken in een poel van sterkedrank, was niet meer op te vissen. Versluierd door een ondoordringbare nevel die verdacht veel weg had van de mist die 's morgens vroeg rond de heuvels van Ketama hing.

Hij liet het toen maar bij een verontwaardigd '*A sahbi!*'

'*Ahalouf* longen', prevelde Marwan toen Farid zijn normale kleur weer terug had gekregen.

'Mooie rozige *ahalouf* longen. Nicotine- en teervrij. Zonder spatje, de beste.'

Hij zag zichzelf, Farid en Rachid op koude tafels in een steriele operatiezaal. Proefkonijnen tegen wil en dank voor de Frankensteinachtige wetenschap van de xenotransplantatie. Aan het hoofdeinde van elke operatietafel hing een groot varken, omgekeerd met de longen voor de kop.

Mooi glanzend.

Een chirurg in blauw tenue wette zijn messen.

Marwan werd duizelig, hij zag dansende Arabieren in rood-wit-blauwe rokken van sterren en strepen tegen een achtergrond van enorme roze varkenslongen.

'*Ya latif, ya latif!*'

5

'God roept je, Mara.'

Mara had de droom toevertrouwd aan Najat, een administratief bediende op het stadhuis.

'God geeft niemand op, Mara.' Dat was de vrome interpretatie volgens de devote Najat.

Gans, dacht Mara met een uitdrukkingsloos gezicht. Wat wist dat mens af van haar zielenroerselen? God hoefde haar niet op te geven, zij had God zelf opgegeven. Onder het personeel van het stadhuis deden vele roddels en speculaties de ronde over haar persoon.

Ze twijfelde er niet aan of de meeste moslimmedewerkers vonden dat ze een gevallen vrouw was, die niet meer te redden was. Mara was ervan overtuigd dat Najat die mening ook deelde. Maar Najat was nu eenmaal een van de weinige niet-Belgen tegen wie ze meer zei dan goedendag en tot ziens.

Ze had hen vaak genoeg betrapt, op een kluitje in de koffiekamer. Wanneer Mara binnenkwam, hingen de uitgesproken woorden en de abrupt afgebroken zinnen nog half te bengelen tussen de lippen en het luchtledige.

Hun zenuwachtigheid maakte van hen derderangsacteurs. Ze begonnen totaal ongeloofwaardig te leuteren over dossier X of aanvraag Y, en dan, zonder de koffiemokken bij te vullen, haastten ze zich luid te verkondigen dat ze maar weer eens aan het werk moesten gaan.

Ze had wel overwogen de droom voor te leggen aan Peter of aan haar vriendin Nina, maar die zouden er niets van snappen. Droomanalyse was niet hun ding.

'Nee, Mara, echt, en hoe zag je eruit in die witte kleren en die hoofddoek?'

'Hoe bedoel je?'

'Ik bedoel, zag je er goed uit, was je gelukkig, ongelukkig?'

'Ik zag er gewoon uit, denk ik, ik voelde me ook gewoontjes, behalve dat ik absoluut niet op die plek wilde zijn.'

'Je voelde je er onwennig, normaal ook, ik bedoel ... je weet wel. Maar die hoofddoek symboliseert je geloof en de windroos, dat is om je richting te geven. *Mascha Allah*, je moet al blind zijn om dit niet te zien.'

'Bespaar me alsjeblieft je *Mascha Allahs*, wil je, Najat. Ik had je dit niet moeten zeggen. Moet je nu echt alles aan de hand van godsdienst verklaren? Je bent zo simpel!'

Najat keek verontwaardigd.

'Hé meid, als je niet bereid bent om te erkennen dat je grondig verloren bent, dan mag je nog een miljard dromen dromen, je zult het niet snappen.'

Najat stond op, trok nog één keer heel erg haar wenkbrauwen op en liep boos weg.

Stomme trut, dachten ze allebei.

5/2

Hij nam haar mee naar modern ballet. Klassieke muziek en lichamen die in rare lycrapakjes kronkelden en neervielen op flarden klassieke muziek, onderbroken door een schrapend geluid of een schrille vrouwenstem.

Ze begreep er niet veel van. Maar ze glimlachte minzaam en knikte bevestigend, telkens hij een scène vol lof becommentarieerde.

De hal van het Operahuis zag er indrukwekkend uit. Enorme kroonluchters schitterden aan het plafond. Er stonden lange rijen opgedirkte veertigers en vijftigers aan te schuiven. Ze schoof stapvoets aan in een wolk van duur, maar kwistig gebruikt parfum van de vrouw voor haar.

'Ook een liefhebber van moderne dans, Mariam?'

Van alle mensen die ze in het Operahuis had verwacht, was Rachid wel de laatste geweest. Ze keek hem amper aan, maar het cynisme in zijn opmerking was haar niet ontgaan.

'Je bent altijd al iemand geweest die van cultuur hield, nietwaar? Altijd al een buitenbeentje geweest.'

'Ga jij maar vlijtig door met kaartjes scheuren en stel je verder niet te veel vragen', beet ze hem toe. Peter was gelukkig achter haar verwikkeld in een telefoongesprek.

'Zoals u wilt, madame, balkon, even kant, je broer zit sinds vorige week weer vast, u moet rechts de trap op, madame, en de nummering volgen, drie jaar effectief, prettige avond nog, madame.' Hij gaf haar de kaartjes terug en boog zich al naar het volgende stel. Ze liep de foyer in.

Ze was hier nu eenmaal en ze zou zich niet laten overrompelen door dat rotgevoel dat haar soms overviel. Dat gevoel dat haar heel klein en nederig maakte. Zo nederig dat ze soms overwoog om gewoon naar huis terug te gaan, terug naar haar ouders, haar wijk. Op haar schreden terug

te keren en alles op te geven. Alsof ze nooit de deur achter zich had dichtgetrokken.

Ze zou tegenover haar ouders, en tegenover hen alleen, toegeven dat ze het bij het verkeerde eind had. Dat ze niet voor zichzelf had mogen kiezen, of in elk geval niet zo absoluut.

Maar voor zichzelf, in een andere wereld, met andere mensen, andere regels, had ze gelijk, honderd procent gelijk om de dubbele maatstaf niet te aanvaarden. Had ze gelijk om zich te verzetten tegen die seksistische overbescherming die haar verstikte. Gelijk om te weigeren haar handelingen en opvattingen te laten begrenzen door het goed fatsoen, door wat de mensen zouden denken en zouden zeggen, door dat wat haram was. Ze had gelijk om geen zin te hebben voortdurend een uitputtende strijd te leveren voor datgene wat een paar straten verder al zeer lang vanzelfsprekend was. Die andere wereld, waarin zij gelijk had, en de wereld van haar ouders, haar wijk en de bewoners ervan waren lichtjaren van elkaar verwijderd. Het kwam zelfs niet in haar op om die twee werelden met elkaar te verbinden, een doorgang te zoeken tussen die twee. In wat onmogelijk was, moest je geen energie steken, dat was zinloos en frustrerend. Het enige nuttige wat zij kon doen, was kiezen.

Ze schudde deze sombere gedachten van zich af. Ze moest vooral consequent blijven. Ze had bepaalde keuzes gemaakt en daar moest ze doortastend in zijn en vooral consequent in blijven. En wat haar broer betreft, hij was ouder dan zij, en zij was niet verantwoordelijk voor hem. Als dat het leven was dat hij verkoos, dan moest hij daar maar de gevolgen van dragen. Ze vond het erg voor haar moeder.

Peter had zijn gesprek beëindigd en kwam nu naar haar toe.

'Wat zei die kaartjesknipper nu allemaal?'

Ze had er de pest in dat hij het toch had gezien.

'Niets, het is een jongen uit mijn buurt, uit de buurt van mijn ouders.'

'Het leek of je boos op hem was, is er iets?'

'Laat het nu maar, er is niets. Hij had het over Marwan, hij zit weer vast.'

'Oei.'

'Ja, oei, en nu wil ik er niet over praten.' Ze liep naar de trap om naar hun zitplaatsen te lopen, ze hoopte dat hij niets meer zou zeggen. Hij volgde haar in stilte.

Het licht in de zaal was gedempt en toen ze in hun pluchen stoelen geïnstalleerd waren, ging het licht uit. Ze voelde zich beter. De duisternis omhulde haar als een zachte donsdeken. Ze hield van dat gevoel, achteroverleunen in een comfortabele stoel en omgeven worden door een doorzichtig zwart dat niet leeg was, dat ademde en ritselde, schuifelde en kuchte in hooggespannen verwachting.

Dit moment, zo vlak voor het doek opging, was ongetwijfeld haar favoriete moment van de hele avond.

Hij nam haar hand vast.

Peter was niet de reden van haar vertrek, hoewel dat de roddel was die in de buurt rondging.

Het was pijnlijk geweest.

Ze had er zich bij neergelegd dat ze hun niets op zo'n manier kon uitleggen dat ze het konden begrijpen.

Hoe graag ze het hun nog eens had willen uitleggen. Nee, niet voor of door of met Peter, maar gewoon omdat zij zo'n leven niet zag zitten. Het maakte haar razend dat ze er bij

haar thuis van uitgingen dat er in haar hoofd niets zat wat van haarzelf was.

Al haar ideeën, al haar meningen en beslissingen waren haar ingegeven door slechte vriendinnen, slechte televisie en slechte boeken. En haar dramatische vertrek had te maken met de slechte invloed van een man. Walgelijk vond ze dat, zij die dacht dat de grote strijd der seksen nog gestreden moest worden.

Er was een moment geweest dat ze de man, in al zijn verschijningsvormen, gewoon verachtte. En nu zou ze zo'n belangrijke beslissing hebben genomen voor een man, door zijn steun? Hij zou haar bij wijze van spreken om de hoek hebben staan opwachten in een vluchtauto.

'Ik, ik, ik en ik alleen neem de beslissing om met jullie te breken! Jullie zijn slecht voor mij, laat me los!'

Haar moeder had haar gevraagd wat ze dan verkeerd deden, misschien dat ze het toch nog goed konden maken.

'Ik kom niet meer terug, moeder, laat me gaan. Vergeet me, je hebt nog genoeg dochters die je aandacht nodig hebben.' Ze had toen de telefoon neergelegd, hoewel ze hoorde dat haar moeder nog iets zei.

Ze zou pas twee jaar later de stem van haar moeder weer horen.

Ze verdween en probeerde hen ook gewoon te vergeten. Vergeten.

Het leek haar zo eenvoudig en banaal als het gezegde 'Uit het oog, uit het hart'.

Dat ze daar ziek van zou worden, dat het voelde alsof duizenden minuscule onzichtbare insecten met fijne poten, voelsprieten en sterke kaken dagenlang aan een stuk bezig zouden zijn haar lichaam langzaam in repen uiteen te scheuren, had ze niet verwacht.

Toen dat voorbij was, toen er slechts een of twee knagende beestjes achterbleven, die zich sporadisch in haar vlees vastbeten, veranderde ze van gsm-nummer, nam een veel te duur appartement in een van de betere wijken van de stad, veranderde haar naam en begon te roken.

Een grote politieke partij trok haar aan en haar lachende gezicht verscheen twee jaar later op reuzegrote affiches overal in de stad. Ook in haar vroegere buurt lachte ze de mensen toe die ze had ontvlucht en wie ze zoveel verweet, en ze spoorde hen aan om 'meer kleur te brengen in hun stem'.

Haar oudste zus vond haar zo terug. Na lang aandringen stemde Mara ermee in om af te spreken. Ze voelde zich misselijk toen ze het café binnenstapte, ze had Nadia al vanaf de straat zien zitten.

'*Salam*, Mariam.'

Mara vond het raar om haar naam opnieuw te horen. Dat was lang geleden. Hij stond op al haar officiële documenten en haar identiteitskaart, hij was haar administratieve naam, maar niemand noemde haar nog zo.

'*Ahlan*.'

Ze gaven elkaar geen zoen.

'Je ziet er goed uit, Mariam.'

'Dank je, jij ook.'

Mara zette haar gsm op stil, terwijl ze vroeg hoe het met Ilias en Amal ging.

'Goed, Ilias moet een bril dragen en Amal zit nu in het tweede, ze doet het zeer goed. Ze vraagt vaak naar je, ze begrijpt het niet, ze begrijpen het allebei niet.'

Mara stopte haar gsm weg en trok de asbak die op het tafeltje stond naar zich toe.

'Kinderen, hè.'

'Ik wist niet dat je politieke ambities had.'

'Had ik ook niet, ze hebben me gevraagd en ik vond het een uitdaging.'

'Nou, je hebt in ieder geval een spectaculaire comeback gemaakt in de buurt. Nadat de roddels eindelijk waren opgehouden, hebben ze het daar nu vooral over je nieuwe kapsel.'

'Ik hoor dat het daar nog een even gezellige boel is als toen ik vertrok.'

'Je had moeder op zijn minst even mogen waarschuwen, in plaats van haar zo te confronteren met die affiches op elke straathoek.'

Mara zweeg en toen de kelner twee kopjes koffie bracht, had ze veel zin om een sigaret op te steken.

'Hoe gaat het met haar?'

Twee kleine insecten knaagden zich een weg door haar ribben, kwamen gevaarlijk dicht in de buurt van haar hart. Mara sloeg haar ogen neer.

'Het gaat wel, ze is een sterke vrouw, in tegenstelling tot pa. Hij kan nog steeds niet over je praten. Sinds je verdween, heeft hij nooit meer je naam genoemd. Jij en Marwan, jullie hebben hem veel pijn gedaan.'

'Fijn dat je me met Marwan vergelijkt.'

'Dat doe ik niet, ik zeg je alleen dat jij, net als Marwan, hem zwaar teleurgesteld hebt omdat hij het meest van jullie verwachtte. Hij zijn enige zoon en jij de enige van al zijn dochters die een master heeft behaald.'

'Weten ze thuis dat we hebben afgesproken?'

'Nee.'

Er viel een stilte. Mara keek naar buiten. Kon ze nu maar een sigaret opsteken.

De gsm van haar zus piepte.

'Hallo? *Salam aleikum*.'

Mara hoorde haar in het Tamazight zeggen dat ze in de stad was. Ze keek haar aan. 'Ik ben hier met Mariam.'

Mara schrok, ze voelde zich betrapt, naakt. 'Wie is het?' vroeg ze.

'Moeder. Ze wil met je spreken.'

Nu niet, dacht Mara, zo niet. Maar ze nam de telefoon toch aan en luisterde.

'Mariam? Mariam, ben je daar?'

'Ja, *jemma*.'

Stilte.

'Hoe gaat het met je, kind? Je bent toch in goede gezondheid? Eet je wel goed? Waar woon je nu?'

'Het gaat goed met me, *jemma*.'

De stem van haar moeder klonk zo ver. Wie was deze vrouw aan de andere kant van de lijn?

'Ik heb slapeloze nachten gehad, Mariam, maar nu ik je heb gehoord, is het goed. Wanneer kom je naar huis, kind? Heb je geen medelijden met je zieke ouders?'

'Ik heb het druk, *jemma*, ik zie wel.'

'Ben je nog met die man?'

'Ja.'

Stilte. Mara zag dat Nadia zenuwachtig wegkeek.

'Het is niet erg, kind, hij kan moslim worden.'

Mara zweeg.

'Wanneer kom je, Mariam?'

'Ik zie wel wanneer ik tijd heb, *jemma*, nu met de verkiezingen heb ik het druk. Ik spreek je nog wel, *jemma*, doe de groeten aan iedereen, hier heb je Nadia.'

Ze wenkte naar de kelner voor de rekening. Nadia had het gesprek beëindigd. 'Ik moet er nu echt vandoor, Nadia.'

Nadia keek haar stil aan, terwijl ze haar gsm in haar tas deed.

'Voor ik het vergeet, de afgelopen week zocht een Afrikaanse man naar je bij ons thuis. Hij is een paar keer langsgeweest bij moeder, en het scheen belangrijk te zijn. Hij heeft zijn nummer achtergelaten.'

Nadia schoof een papiertje over de tafel. Mara bekeek het gsm-nummer en stopte het weg.

Ze namen afscheid van elkaar. Mara belde haar vergadering af en besloot naar huis te gaan.

Ze kende hem al een tijdje. Peter.

Maar ze begon pas oog te hebben voor hem op het ogenblik dat ze haar draai had gevonden in haar nieuwe leven. Op het moment dat ze niet meer radeloos werd van de vraag of ze wel de juiste beslissing had genomen. Had ze misschien eerst niet dit en dan pas dat?

Peter trad op het juiste moment op de voorgrond en zij vond zijn vrolijke, luchtige kijk op de wereld zo verfrissend.

Haar oude buurt lag in een ver land, afgesneden van haar deel van de wereld door een kolkende rivier van slechte gevoelens, slechte ervaringen.

Slechts een herinnering, niet meer dan dat.

De twijfels, ze waren verdwenen, dit was wat ze wilde.

Het drong pas tot haar door dat er een verschil was tussen haar en Peter, toen hij haar meenam naar zijn ouders, nadat hij lang had aangedrongen. Ze had zich vreselijk ongemakkelijk gevoeld onder hun blikken en vele vragen. Zelfs wanneer Peter sprak, merkte ze dat zij veel te lang en veel te strak naar haar bleven kijken.

'Wat betekent je naam?'

'O, niets, denk ik.'

'Je hebt prachtig haar, zoals de meeste Marokkaanse meisjes. Zeg, en doe je daar dan iets speciaals in om het zo mooi gezond te houden?'

'Eh, niet echt nee, ik was het met Nivea.'

Ze vond de wijn lekker, maar sloeg het varkensvlees af.

'O, houd je je daar nog aan dan?'

'Ik vrees dat dat er wel heel goed ingepeperd is geweest, ik krijg het niet over mijn hart.'

'En wijn wel?'

'Al Khimar en de grote Arabische cultuur, de dichters en levensgenieters uit het Andalusische tijdperk, Al Andalus, dat ging heel goed samen, hoor', antwoordde Peter in haar plaats.

'Ik heb van de week een interessant artikel gelezen en ik moest aan je denken.'

Mara glimlachte vriendelijk, terwijl Peters moeder verderging.

'Over eerwraak. Vreselijke getuigenissen van meisjes die het overleefd hebben. Weet je dat sommige rechters rekening houden met verzachtende omstandigheden omdat het nu eenmaal een cultureel fenomeen is? Vreselijk!'

Onderweg naar huis was ze stil. Peter legde zijn hand op haar knie tijdens het rijden.

'Je moet het hun niet kwalijk nemen, ze zijn gewoon benieuwd naar je.'

Waarom kon hun wereld niet beperkt blijven tot hun tweeën, dacht ze boos.

'Waarom zeg je nu niets? Zo erg was het nu toch niet?'

Ze haalde opgelucht adem toen ze kon uitstappen. Zonder op hem te wachten, liep ze naar het appartementsgebouw, opende de voordeur en duwde op de knop voor de lift.

Ze had haar schoenen al uitgedaan en was in de badkamer haar tanden aan het poetsen toen ze hem hoorde binnenkomen.

Het kletterende geluid van de sleutels op de glazen salontafel verrieden dat hij geïrriteerd was. Hij haatte het als ze naar boven ging zonder op hem te wachten. Hij zat op dat vlak nogal raar in elkaar, vond Mara. Hij voelde zich nog steeds te gast, hoewel hij slechts zelden in zijn eigen appartement sliep. Zij moest hem altijd opwachten en hem binnenvragen, al was het maar stilzwijgend. Peter zat op de sofa en hij had zijn jas nog aan toen Mara uit de badkamer kwam. Ze liep door naar de slaapkamer, terwijl ze haar blouse losknoopte.

Mara bekeek zichzelf in de spiegel van de kleerkast. Ze had inderdaad een weelderige en gezonde haardos, een lichtbruine huidskleur en donkere ogen.

Ze was niet blank, en dat was tot nader order nog steeds het sterkste criterium om voor een Europese door te gaan.

Het was sterker nog dan haar verkregen nationaliteit, en sterker dan haar verlichte opvattingen, die ze indien nodig vloeiend in drie Europese talen kon uiteenzetten. Daar in de spiegel keek Mariam Lamkaddem haar triomfantelijk aan. 'Ik kleef op je huid, Mara.'

Mara opende bruusk de kleerkastdeur, zodat Mariam uit het zicht verdween. Terwijl ze een warme pyjamabroek en een T-shirt met lange mouwen zocht, dacht ze terug aan Shirley Imanerenko.

Drie weken geleden was ze op Brussel Nationaal geland na een werkbezoek in het Verenigd Koninkrijk. Ze had tijdens de vlucht kennisgemaakt met Shirley, een Britse advocate van Nigeriaanse oorsprong.

Haar kleurige Afrikaanse kleed en dito hoofddoek doorbraken de monotonie van de donkere maatpakken.

Bij aankomst schoven ze aan bij de rij voor de EU-onderdanen voor de paspoortcontrole.

Daarna liepen ze door naar de uitgang om hun bagage op te pikken. Ook daar had je twee uitgangen, de ene bestemd voor EU'ers, de andere voor de rest van de wereld. Mara liep zelfverzekerd door naar de uitgang voor EU'ers, maar een douanier die tussen de twee uitgangen stond, wenkte naar hen beiden en gebaarde hun de uitgang voor niet-EU'ers te nemen.

Mara protesteerde en wilde doorlopen, maar de Britse trok haar al lachend naar de uitgang voor niet-EU'ers. 'Come on, girl, isn't it wonderful to have so many options?'

Mara voelde zich beledigd en verweet de Nigeriaanse haar uitbundige kleding, die in de aankomsthal van de luchthaven leek te zingen en te dansen: 'Wij zijn niet van hier, hier, hier, nee, nee, nee. Wij komen van ver, ver, ver ...'

Hoewel ze een razend interessant gesprek hadden gehad, was ze toch blij dat ze afscheid van haar kon nemen. Ze voelde zich onbehaaglijk, want ze had veel liever in de massa willen opgaan, terwijl de felle Britse uit elke porie haar anders-zijn uitjubelde. Ze had toen ook met enige ontzetting bij zichzelf ontdekt dat het ook de haast zwarte huidskleur van de Britse was die haar stoorde. Haar diepbruine huid was het onuitwisbare bewijs dat ze vreemd was, en die vreemdheid leek af te stralen op Mara. Het was alsof haar eigen huid donkerder werd in de nabijheid van Shirley.

Het was onmogelijk om de passagiers, de douaniers, het personeel dat de bagagewagentjes naar hun plek terugreed, de uitbaters van de winkeltjes, cafeetjes en bistro's te doen geloven dat zij, Mara, een Belgische was en niets meer dan dat.

De identiteit die ze zo graag had willen herleiden tot een loutere administratieve aangelegenheid, was levend en wel, en liet zich niet wegmoffelen. En ondanks haar inspanningen, het inpraten op haarzelf, het bijsturen van haar maniertjes en het cultiveren van bijzondere eigenschappen, zoals het praten met een huig-r, bleef haar aangenomen nationaliteit, de identiteit die ze in volledige wilsvrijheid en bewust had aangenomen, ondergeschikt aan het vreemde, het etnische.

Haar lichamelijke kenmerken sloegen aan het muiten. Baanden zich onverstoord een weg doorheen haar met zorg opgetrokken façade. Als een lamp waarover een laken gegooid werd en die op cruciale momenten aansprong.

Peter kwam de slaapkamer binnen en ging op het bed zitten. Hij keek toe hoe ze haar pyjamabroek en T-shirt aandeed.

'Mara, wat is er?'

'Niks, ik heb toch niks gezegd?'

'Dat is juist het probleem. Waarom ben je boos?'

'Laat nu maar, ik ben moe, ik ga slapen.'

'Wat vond je zo vervelend? Ik geef toe dat ze een aantal stomme vragen hebben gesteld, maar ze bedoelden het niet slecht, weet je, ze zijn gewoon nieuwsgierig.'

'O, dus je zou het misschien wel sympathiek hebben gevonden als ik ze aan mijn haar had laten voelen en een dansje had opgevoerd?'

'Mara, wat vind je zo vervelend aan vragen over jezelf?'

'O, noem je dat zo? Ben ik een bos krullend haar die vragen moet beantwoorden over radicalisme, de Marokkaanse keuken en de vraag waarom er toch zoveel importbruiden en bruidegommen uit Marokko komen? Ik ben het kotsbeu telkens aan die afkomst herinnerd te worden, ik haat het herleid te worden tot een etnie, een godsdienst of een kleur! Ik ben meer dan dat!'

'Oké, akkoord, maar je bent ook een etnie en een kleur, niet? Wat is daar slecht aan?'

'Je snapt er niets van.' Mara liep de slaapkamer uit naar het salon.

Peter liep achter haar aan. 'Nee, je hebt gelijk, ik snap er niets van. Ik bedoel, waarom heb je dan geen kik gegeven toen ze jou die truttige verkiezingsslogan voorstelden, inclusief die foto van jou als een exotische schoonheid? Had je er dan geen bezwaar tegen dat ze naar je kleur verwezen? Of gingen in dit geval de electorale belangen voor?'

Mara draaide zich woest om.

'Ik heb geen zin in je geleuter, dus je kunt beter opstappen.' Peter keek haar een tijdje aan. 'Oké, geen probleem. Ik hoor het wel wanneer je weet wat je wilt.'

Hij nam zijn sleutelbos, haalde de sleutels van het appartement eraf, legde ze op de tafel en trok de deur van het appartement achter zich dicht zonder nog een woord te zeggen.

Mara bleef staan.

Met haar armen over elkaar fixeerde ze de twee sleutels op tafel.

Ze vergeleek ze graag met slachtoffertjes van een vreselijke milieuramp. Een vergelijking die Peter verfoeide. Maar wat wist hij daarvan?

Zeevogels die in een immense zwarte vlek terechtgekomen waren en die alleen maar te redden waren als ze een voor een losgeweekt zouden worden van die onoverzichtelijke, onoverkomelijke koek waar ze allemaal in vastzaten. Het zou monnikengeduld vereisen om vogel voor vogel, veertje voor veertje, de pek en de vuiligheid eruit te wrijven, en dan nog haalden alleen de strijdlustigsten het. De rest ging in het beste geval kopje-onder, of bleef voor altijd in de smurrie ronddobberen. Zij zag zichzelf niet tot dat soort van naastenliefde in staat. Had iemand haar soms geholpen? Helemaal alleen en op eigen kracht was ze gekomen waar ze nu was. Niemand had haar een helpende hand toegestoken.

'Stuur haar door naar een vluchthuis of zo, weet ik veel.'

'Ze had gehoopt jou te kunnen spreken.'

'Ja, maar waarom dan? Ik kan toch niets doen?'

Mara begreep niet waarom ze bij haar kwamen aankloppen voor hulp, ze was toch zeker vzw Vrouwenstem niet?

Tijdens de lunchpauze met Nina beklaagde ze zich over de eigenaardige en ongewenste aantrekkingskracht die zij blijkbaar had op vrouwen, Marokkaanse vrouwen, met echtelijke problemen.

'Nee, echt Nina, een milieuramp zie je toch ook van mijlenver aankomen? Die vrouwen zien dat allemaal op zich afkomen en toch lopen ze er met open ogen in! Onvoorstelbaar, en dan verwachten ze van mij en van de rest van de bevrijde samenleving om hen er daarna maar uit te halen. Sorry hoor.'

‘Ben je er dan niet trots op dat je een voorbeeldfiguur bent? Ik bedoel, jij hebt je toch ook van je conservatieve familie losgemaakt? Misschien hebben die vrouwen behoefte aan dat soort rolmodellen.’

‘Heb ik geen bezwaar tegen, maar laten ze dat dan maar van een afstand doen, in hun eigen wereldje, en er mij voor de rest niet mee lastigvallen. Wat verwachten ze dan van me?’

‘Misschien moet je er iets mee doen. De hoeveelste vrouw was dat al deze week?’

‘Pfft ... de vijfde al zeker? En dan was ik nog de meeste tijd niet op kantoor.’

‘Nee, echt, zou het niet interessant zijn om je rond die problematiek te profileren binnen de partij?’

Mara slaakte een gilletje. ‘Dan draag ik nog liever een hoofddoek!’

De vrouw die haar stond op te wachten, was zichtbaar zenuwachtig. Ze ging gekleed in een djellaba die veel te dun van stof en te schreeuwerig van kleur was voor de tijd van het jaar.

Mara liet haar met tegenzin binnen in haar kantoor.

De vrouw hield een grote handtas vast op haar schoot. ‘Het is koud buiten.’

‘Valt wel mee’, antwoordde Mara terwijl ze op haar bureaustoel ging zitten.

‘Ben je getrouwd?’

Mara trok haar wenkbrauwen op, maar antwoordde toch dat dat niet het geval was.

‘Houden zo, meisje, nergens goed voor, alleen maar ellende. In het begin beloven ze je de hemel op aarde, ze zouden zelfs door het vuur voor je willen gaan.’

Mara zei niets.

'Hadden ze dat maar gedaan, de ezels.'

De vrouw lachte flauw om haar eigen grap. Mara bleef haar aankijken zonder een woord te zeggen.

'Hij wil niet van me scheiden in Marokko. Hier heb ik redelijk snel mijn papieren gekregen, maar nu wil hij me daar niet loslaten.'

'Waarom is het belangrijk voor je dat je ook daar gescheiden bent? Wil je daar hertrouwen?'

'God behoede!' De vrouw keek verontwaardigd.

'Waarom dan? Ik zie dat je de Belgische nationaliteit hebt.'

'Maar het is toch belangrijk dat alles daar ook in orde is?' De vrouw begreep niet waarom Mara vanzelfsprekende zaken ter discussie stelde. Ze werd een beetje kregelig.

Mara bleef haar vragend aankijken, en de vrouw hief haar armen op in een wanhopige poging om haar zonder woorden duidelijk te maken wat er het belang van was dat alles ook daar goed geregeld was. Het leek alsof ze ergens diep in haar ingewanden wel wist wat het verlossende antwoord was, maar het wilde niet naar boven komen borrelen.

Uiteindelijk zuchtte ze. 'We zijn toch Marokkanen?' Zodra ze die woorden had uitgesproken, liet ze haar armen zakken. Leeg.

'Tot wanneer blijf je Marokkaan? Je leeft toch hier en niet daarginds? Welk nut heeft het je te onderwerpen aan een bureaucratische, oneerlijke en vrouwonvriendelijke administratie wanneer je hier alles gedaan kunt krijgen met inachtneming van al je rechten als mens? Kom op, zeg!' Mara voelde dat ze overdreef, maar ze had geen zin om zich in te houden. De vrouw hield haar tas stevig vast en keek haar met open mond aan.

'Je kunt toch kiezen, of niet? Je kunt toch zeggen: "Foert!" Je hebt die andere nationaliteit niet nodig, je legt

jezelf gewoon beperkingen op, want voordeel heb je daar echt niet van! Dus stop daar nu mee, doe niet mee aan die spelletjes, maak een goede keuze en blijf daarbij. Zie jij je kinderen nog links en rechts lopen om hun Marokkaanse papieren in orde te brengen?'

De vrouw antwoordde niet. Ze bleef met ontzetting kijken naar Mara, die rood aanliep.

'Je bent Belg, punt uit. Ophouden met die dubbelzinnigheid.'

'Maar we gaan toch nog terug daarheen? Het is toch ons land?' opperde de vrouw schuchter.

Mara schudde haar hoofd. 'Je gaat ernaartoe als toerist, ja, en waarschijnlijk ga jij inderdaad ooit definitief terug, maar dan in een kist. Dan heb je aan die Marokkaanse echtscheidingsakte niet veel, hè?'

De vrouw sprong verontwaardigd op. '*Bismillah i Rahman i Rahiem!* Mijn god! Ik heb nog nooit zo'n *masgouta* moeten aanhoren! Wat heb jij? Waar haalde Habiba het vandaan om mij naar jou door te sturen?'

'Nou ja, zeg maar aan Habiba dat ze dat dus niet meer moet doen. En mocht jij vrouwen tegenkomen die onderweg hierheen zijn, zeg dan tegen hen dat ik het verdomde Marokkaanse consulaat niet ben!'

Nog voordat Mara haar zin helemaal had uitgesproken, knalde de vrouw de deur achter zich dicht.

Hoepel op, dacht Mara nog.

Dat was nu wat ze haatte aan die vrouwen, die onbeslistheid, dat niet willen loslaten. Ze zitten in een bepaalde stroom en ze laten zich meevoeren, in plaats van zelf te beslissen en keuzes te maken. Verdomme!

Ze had zin om hen eens goed door elkaar te schudden. Wakker worden! Nadenken!

Waarom kozen ze er toch voor om in die voorlopigheid te leven? Waarom namen ze genoegen met een provisoir leven? Zo moeilijk moet het toch niet zijn om te kiezen?

Bij Mara ging het er niet in. Hoe konden ze blijven weigeren keuzes te maken? Keuzes die hen eens en voor altijd uit die beperkende, uitzichtloze situatie zouden kunnen trekken?

Was het misschien een vorm van zelfopoffering? Voor welk hoger doel dan wel?

Of waren ze zich er echt niet van bewust dat hun besluiteloosheid de oorzaak is van hun provisoire en slechte behuizing, van hun provisoire en onvolledige scholing, van hun provisoire en onzekere toekomst, van hun provisoire en verstikkende huwelijk, van hun provisoire en slechts functionele bewegingsvrijheid?

Niets is zeker, niets is blijvend, niets kon vanuit stevige fundamenten opgetrokken worden. Elk minuscuul bouwwerkje dat die vrouwen optrokken, verkruimelde bij het minste windstootje, net als zandkastelen.

Mara wilde niets met hen te maken hebben. Ze wilde hen zo ver mogelijk van zich vandaan houden. Ze wilde niet achteruit getrokken worden door hun verhalen, hun miserie.

Ze had geen zin om hun verhalen op te stapelen in haar hoofd als zware stenen die op den duur een berg zouden vormen, waardoor ze niet meer kon bewegen, waardoor ze de weg naar buiten niet meer kon bereiken. Elke steen die ze kreeg aangereikt, gooide ze daarom met al haar kracht ver weg van haar. Hij plofte in een poel de diepte in, en zij was ervan verlost.

Ze was bereid om slechts één steen te dragen, die van Najla. Haar verhaal droeg ze met zich mee ondanks de afstand tus-

sen hen, ondanks de tijd die hun absolute vriendschap had doen vervagen en er een geïdealiseerde herinnering uit had gepuurd.

Najla de toneelactrice.

Najla zat bij een bushalte met het kind op haar schoot.

Hij stapte uit de auto waar zij twee minuten eerder ook in had gezeten, ruziënd, op de achterbank een kind dat huilde.

Hij liep naar haar toe en probeerde het kind mee te nemen. Zij hield het stevig tegen zich aan, zonder een woord te zeggen. Ook het kind was stil.

Hij liet los en duwde minachtend zijn vingers in haar wang. Zonder een woord stapte hij weer in de auto.

Hij hield de auto en het appartement.

Zij logeerde bij een vriendin, niet bij Mara. Later kreeg ze een sociale huurwoning.

Najla werd geen toneelactrice.

Mara nam het haar kwalijk. Er was geen vriendschap meer, slechts een zere plek.

Ze had het haar gezegd, voordat alles definitief anders werd.

'Najla, er is geen enkel compromis waar jij ongeschonden uit kunt komen, laat staan dat je er beter van zou kunnen worden. Najla, doe het niet. Kom met me mee.'

'Mara, je bent hard. Ik wil niemand kwetsen.'

Zelfopoffering, misschien was het dat inderdaad, dacht Mara.

Mara vond in haar jaszak een papiertje terug met een gsm-nummer. Ze herinnerde zich dat ze dat van Nadia had gekregen een week geleden. Ze nam haar telefoon en tikte het nummer in.

Na een paar tellen antwoordde een diepe mannenstem met een accent dat Mara niet kon plaatsen.

'Ja hallo, u spreekt met Mara Lamkaddem.'

Aan de andere kant van de lijn werd het even stil. 'Mariam Lamkaddem?'

Mara aarzelde even.

'Ja, Mariam Lamkaddem.'

'I have a letter for you. I was with Younes when we tried to cross the Mediterranean.'

Mara kreeg het plotseling koud.

'I went several times to your home, but they told me that you didn't live there anymore. How can I give you the letter?

I can tell you that he was very brave. He knew, from the beginning that he would not make it, and yet he was very calm and serene. He thought that I would survive. I took the letter and put it in my jacket. I held my hand on it, not because I cared for it, but because I thought that perhaps the guy, Younes, had some kind of force, a force that would protect me, save me when I would be in need.

When the wave stroke, I was alone in the water, it was like a dream. It was not possible that a second earlier I sat in a boat with a few guys and the next thing that I know was that I was drifting in cold water with a letter in my pocket. So I prayed to God above. I promised that if my life was saved, I would bring the letter to its destination. I pulled myself up to the letter, it was for the letter that I had to live. And then everything went calm. I floated on gentle waves, I was not afraid anymore.'

58

Hij was verdronken. De mooiste jongen.

Zijn diploma. Ze kon er niet naar kijken zonder misselijk te worden.

Ze kon zich niet herinneren dat ze ooit van Khalil Gibran hield. Ze had geen enkel boek van hem.

Ze stond op om in haar boekenkast te gaan kijken. Geen Khalil Gibran. Waar kwam dan dat gedicht vandaan dat ze toen had voorgedragen?

De Afrikaan had haar het diploma gegeven en gezegd dat hij met haar meeleefde, dat hij zelf ook onlangs een dierbare had verloren in zijn land, dat hij wist wat het was, maar dat ze moesten berusten.

Waar kwam dat gedicht vandaan?

Hij was gestorven met alleen dat gedicht in zijn gedachten. Had het voor haar dan geen enkele betekenis?

Voor hem, voor de Afrikaan, was de brief alles.

'De brief, hij heeft mijn leven gered, daar ben ik zeker van', had de Afrikaan haar gezegd met een stem die zwak klonk door het ontzag dat hij nog voelde door het gebeuren.

'Het hield me boven water. En ik hield me eraan vast als was het een reddingsboei. Ik heb het er moeilijk mee dat ik er nu afstand van moet nemen.

Ik heb het gevoel dat ik nog steeds niet veilig aan land ben gekomen. Heb het gevoel dat ik elk moment kopje-onder zal gaan, dit land, zoveel mensen, zoveel regels. Ik heb asiel aangevraagd en ik moet telkens dezelfde vragen beantwoorden. Iedereen die van buiten de Europese Unie komt, is een leugenaar tot het tegendeel bewezen is.'

Mara wilde zijn verhaal niet aanhoren Het gaf haar een ongemakkelijk gevoel, ze kon hem niet helpen, maar ze onderbrak hem niet, ze stond niet op om weg te gaan.

'Naar Antwerpen komen en jou vinden was nog niet zo moeilijk. Wat moeilijker was, was de brief afgeven. Ik was van plan om hem te houden.

Ik heb een kennis in Brussel die heel creatief is. Niet dat hij een meester-vervalser is, hij vervalst geen paspoorten of zo, hij is gewoon handig, en hij bood aan om het diploma na te maken, inclusief de brief in het Frans op de achterzijde. Ik zou je het vervalste exemplaar afgeven. Een week later was het diploma klaar en toen begonnen de dromen. Nacht na nacht stond Younes bij mijn hoofd. Soms zag ik hem in een vlakte op een reusachtige windroos in het zand en hij keek me aan, zonder iets te zeggen. Ik heb me toen gerealiseerd dat ik de brief moest loslaten, dat ik een dode niet mocht verraden. Hier is hij, hij is voor jou.'

De Afrikaan had haar achtergelaten met de brief. Hij had haar de raad gegeven de brief goed te lezen en Younes' wens te respecteren. Hij verstond geen Frans, maar volgens hem moest wat de brief zei heel belangrijk zijn, anders had Younes hem nooit tijdens die donkere koude nacht in veiligheid willen brengen.

Mara dacht terug aan Abdelkader. Zijn verwijten, zijn bitterheid. Ze dacht terug aan haar dromen, dromen die ze er noodgedwongen bij nam, waarmee ze had leren leven, ze stelde er zich niet zoveel vragen meer over. Ze waren er, punt uit.

Najat had ongelijk.

Ze had zich laten beetnemen door de journaliste. En daarna door haar eigen partij. 'Je moet achter die uitspraak staan, consequent blijven, Mara, dan staan wij ook als een blok achter je.'

'Dit is je kans, Mara. Laat zien waartoe vrouwen in staat zijn.'

Maar zo had ze het niet bedoeld, ze wilde iets anders zeggen. Waarom werden haar woorden zo schandelijk misbruikt?

'Hoepel op allemaal, hatelijke klootzakken!'

Ze kreeg haatmail.

Een paar zeer boze telefoontjes.

Maar echt ongerust werd ze toen ze een dreigbrief thuis toe kreeg met een stuk tekst in het Arabisch dat ze niet kon ontcijferen.

Peter raadde haar aan haar uitspraak te nuanceren. Niemand was gebaat bij polarisatie.

'Hoepel jij ook maar op! Jullie kunnen allemaal de boom in!' Ze zou verdomme haar woorden niet terugnemen, niet onder bedreiging. Ze leefde in een vrij land. Ze kon dus haar mening verkondigen, ook al choqueerde en kwetste die de halve wereld.

Maar ze had het zo niet bedoeld, in haar hoofd was het anders. Ze werd niet goed geciteerd. Of liever, haar uitspraak werd in een context geplaatst waardoor ze een heel andere betekenis kreeg.

'Maar moeten we altijd op eieren lopen? Wikken en wegen, en ondertussen pas op de plaats maken. Hoepel op, jullie allemaal, zeg ik jullie.'

Ze hadden allemaal ongelijk, maar degenen die het meest ongelijk hadden, waren de verontwaardigden, degenen die zich in hun eer gekrenkt voelden. Ze zou niet toegeven, en ondanks alles genoot ze van hun verontwaardiging, genoot ze van hun woede. 'Ik tegen hen. Kom maar op, stelletje achterlijke hypocrieten, ik kan jullie aan!'

Ze was bereid om het uit te vechten, ze zou genadeloos zijn. Dit was voor Najla.

Maar wat als ze op straat in de rug zou worden aangevallen? Wat als die vrouw die vriendelijk naar haar glimlachte, plotseling een mes tevoorschijn haalde en het in haar borst plantte? Haar paranoia werd nog aangewakkerd door haar partij. Die wilde dat ze onder permanente politiebescherming zou staan, sprak zelfs van een onderduikadres.

En ondertussen werd er niet meer over gezwegen, over haar uitspraak. Het hele land leek te polariseren rond die uitspraak.

Ze werd overspoeld door journalisten. Ze had besloten zichzelf geen censuur op te leggen, geen letter terug te nemen, niks in zijn context te plaatsen, uit te leggen of te nuanceren, niet onder druk van haar angst, maar zeker ook niet in het belang van de 'gemeenschap' om de 'negatieve beeldvorming' bij te sturen. Laat ze daar maar zelf werk van maken, laat ze maar opstaan en eens iets goed doen. Dat was niet haar zaak.

'Kom maar op!'

De partijtop was verheugd door zoveel aandacht. Het kostte hun moeite om hun gezichten in de plooi te houden en verontrust te kijken wanneer ze haar vroegen of ze de druk en de dreiging nog wel de baas kon.

Ze hadden de juiste keuze gemaakt door haar op de lijst te zetten. Het zou hun geen windeieren leggen.

De debatten waarop zij aanwezig was, waren drukbezocht.

En het ging niet meer over het partijprogramma voor de verkiezingen, maar over die ene uitspraak.

Peter belde haar niet meer.

Talloze avonden van felle discussies tussen haar en het publiek, en tussen mensen uit het publiek onderling wakkerden haar strijdlust aan. Maar wat ze vervelend vond, was dat zelfs de extreemsten van haar politieke tegenstanders haar nu bijvielen. De politieke tegenstanders vonden elkaar tegen de gemeenschappelijke vijand.

Op een avond verliet ze midden in een verhit debat de zaal omdat ze het benauwd kreeg. Het leek alsof de zaal uitsluitend gevuld was met boze jonge moslims die ongedisciplineerd door elkaar zaten te roepen en haar niet lieten uitspreken. Het regende verwijten en ze had niet de mogelijkheid om te antwoorden. Bij de uitgang stond een groep meisjes, jonger dan zijzelf, eigenlijk een stelletje pubers. Ze wilden nog met haar spreken, Mara wuifde hen weg, maar ze bleven om haar heen staan en lieten haar er niet door.

'Waarom maak je ons zo belachelijk bij de Belgen?'

'Ben jij dan geen Belg?' vroeg Mara schijnbaar beheerst.

'*A ouili!* Hoor wat ze zegt. Wij zijn moslims, in tegenstelling tot jou!'

'Ik denk dat jullie mij niet nodig hebben om jezelf belachelijk te maken, jullie doen dat zelf wonderwel.'

Mara probeerde uit de groep te stappen.

Ze stond helemaal alleen tussen hen in. De meisjes begonnen aan haar te trekken en te duwen. Mara duwde in

paniek de meisjes weg. Ze zag hoe een meisje naar haar haren greep en trok.

Mara begon wild om zich heen te slaan en te schoppen terwijl ze gilde. Niemand van haar partij was daar. Ze was helemaal alleen.

Het leek een eeuwigheid te duren voordat ze uit de groep ontzet werd door een paar jongens. De meisjes die haar hadden aangevallen, waren spoorloos.

Mara huilde hard terwijl ze door de jongens werd ondersteund en weer naar binnen werd geleid. 'Mijn handtas! Mijn handtas!'

Een van de jongens liep naar buiten en kwam na een tijdje terug met haar handtas.

Iemand reikte haar een glas aan. Ze zag alleen Marokkaanse gezichten. Ze spraken allemaal door elkaar, Marokkaans-Arabisch, Nederlands, Tamazight. Ze waren allemaal om haar heen komen staan. Ze kreeg geen lucht meer. Ze opende haar mond en begon heel hard te gillen.

De politie bracht haar thuis.

Het was stil in haar donker en leeg appartement. In de zitkamer knipte ze de staande lamp aan en plofte in de fauteuil neer. Ze schopte haar schoenen uit, haar voeten voelden pijnlijk aan.

Haar handtas hing nog aan haar arm. Ze nam hem op haar schoot en grabbelde naar haar gsm. Peter had geprobeerd haar te bereiken. Ze had een paar berichtjes gekregen.

Zonder ze te bekijken, gooide ze haar gsm en haar handtas op de salontafel. Ze zakte achterover en sloot haar ogen. Ze had een bonkende hoofdpijn. Tranen liepen langs haar wangen.

De verkiezingsuitslag van haar partij was zoals verwacht goed, maar haar persoonlijke score was overdonderend. Ze had massaal veel voorkeurstemmen.

Ze verkeerde een paar dagen in de zoete roes van de overwinnaar. De journalisten van kranten, radio en televisie overspoelden haar, alweer.

En alweer kreeg ze vooral vragen over de uitspraak, de dreiging, de reactie van de moslimgemeenschap.

Ze voelde dat al die inspanningen, al die zware weken niet voor niets waren geweest. Ze had van zovele kiezers het vertrouwen gekregen, en die moedigden haar aan om niet op te geven. En iedereen droeg haar op handen, ze was de heldin van de partij.

Een kort gesprek met de voorzitter van de partij zou haar een paar dagen later hard uit haar droom doen ontwaken.

'Mara, je moet begrijpen dat het belang van de partij voorgaat. We erkennen je bijdrage en je inzet voor de partij, maar gezien de huidige stand van zaken en de afspraken met onze coalitiepartners zal het moeilijk zijn je resultaat onmiddellijk te verzilveren. Bovendien zul je zo ook enorm veel aan geloofwaardigheid winnen. Stap voor stap, zo gaat dat in de politiek, soms pijnlijk, maar altijd noodzakelijk.'

Mara had toen niet veel gezegd.

Ze had niets dan een zeer duidelijke mondelinge belofte voor de verkiezingen gehad. Ze kon niets afdwingen. Het was nutteloos om als een kind te gaan zitten mokken.

Dit was weer een van die harde levenslessen, dacht ze gelaten. Ze had zin om Peter te bellen.

Moe verliet ze haar kantoor, niet goed wetend waar ze naartoe wilde gaan. Haar lege appartement trok haar niet aan, ze zou wat langs het water gaan wandelen.

Had ze maar telepathische gaven, dan zou ze Peter naar de rivier laten komen, want ze zag ertegen op om alleen in de koude wind te staan. Ze trok de kraag van haar jas omhoog en knoopte haar sjaal goed om haar hals, over haar oren en voor haar mond, omdat ze wel wist dat hij niet zou komen. Ze zou niet in zijn warme armen beschutting kunnen zoeken.

De koude op de kade sneed door haar heen. Haar jas bleek geen weerstand te kunnen bieden aan de wind. Het water had een vuilgrauwe kleur en zag er onvriendelijk uit. Ze wist niet of het door de grijze hemel kwam dat het water er zo uitzag, of dat het het water was dat zijn troosteloze kleur aan de hemel gaf.

Mara keek naar de linkeroever, waar flatgebouwen in dezelfde tinten haar gevoel van eenzaamheid nog onderstreepten. Ze kon niet geloven dat achter elk raam, elk balkon een leven schuilging. Het was aannemelijker om te geloven dat er in die betonnen gedrochten niets was, althans vanwaar zij stond. Vroeger droomde ze van een appartement in een groot gebouw. Ze was ervan overtuigd dat die appartementen mooi en comfortabel waren, als doosjes, altijd warm, altijd droog, niet zoals het huis waarin zij hadden gewoond.

Er was zelfs geen meeuw te bekennen die boven het water scheerde.

Er liep een stelletje voorbij, goed ingepakt en hand in hand. Ze was jaloers.

Met haar hand in haar jaszak omklemde ze haar gsm, alsof ze hem wilde bevelen om af te gaan. Belde er maar iemand om gewoon even te praten. Maar hoe hard ze ook in het toestelletje kneep, het bleef zwijgen.

'Zal ik dan maar met jou praten, rivier? Er mankeert toch wel iets aan me, dat had je misschien al wel door, ze-

ker?' Mara keek achterom om zich ervan te vergewissen dat het stelletje buiten gehoorsafstand was, en om te zien of er niemand anders naderde.

'Vertel eens, wat vind jij van 't Stad, jij die hier al honderden jaren stroomt? Ben je er trots op? Of stroom je veel liever door onbebouwd gebied? Tussen de koeien en de weilanden? Ik moet je eerlijk bekennen dat 't Stad me nu wel wat de keel begint uit te hangen, 't Stad met zijn ronkende maar holle slogans. 't Stad met zijn ambitieuze projecten, die zijn uitgedokterd door een bende sjacheraars. Het laat je koud, niet? Je zou toch eens iets kunnen doen om je ongenoegen te laten blijken? Hoe lang is het al geleden dat je eens goed uit je oevers bent getreden?

Die keer toen je een paar geparkeerde auto's onder liet lopen, was wel een zielige poging, hoor, je kunt volgens mij beter. Heb je soms niet de behoefte om alles weg te spoelen, zodat het opnieuw kan beginnen? Tabula rasa, schoon schip maken, alle slechte, rotte elementen weg. Nee? Zegt je dat niets? Je bent waarschijnlijk te oud geworden voor zo'n woede-uitbarsting. Ik zou het wel weten, hoor, als ik jou was. Maar ik ben jou niet en jij stroomt onverstoorbaar verder, en wat er hier in deze straten en in deze huizen gebeurt, raakt jouw koude kleren niet, hè? Het enige wat jij wilt doen, is stromen, dag in dag uit, jaar in jaar uit.'

58

Marwan was aan haar appartement geweest. Ze had een briefje met zijn slordige handschrift in haar brievenbus gevonden.

Ze schrok. Het was een alarmerend gevoel om te weten dat hij had ontdekt waar ze woonde. Snel liep ze naar boven met het briefje verfrommeld in haar jaszak. Hij had zijn telefoonnummer opgeschreven en gevraagd of ze hem wilde bellen, dringend.

Later op de avond ging de bel. Ze had tot dan toe Marwan uit haar hoofd gezet, maar hij bleef aanbellen. Ze wist dat ze hem niet kon afschepen, want hij moest hebben gezien dat de lichten in haar appartement aan waren.

Ze greep haar jas en haar sleutels, en ging naar beneden. Terwijl ze in de lift haar jas aandeed, probeerde ze zich alle mogelijke redenen voor de geest te halen waarom Marwan nu bij haar was aanbeland. Ze zag hem in het portaal tegen de muur aanleunen, hij had de kap van zijn capuchon over zijn hoofd getrokken. Het was koud buiten. Mara opende de deur.

Marwan zag er bleek en mager uit. Hij lachte schuchter. Mara bleef in de deuropening staan.

'*Salam*, Mariam.'

'*Salam*.'

Marwan hield zijn handen diep in de zakken van zijn vestje en keek haar aan van onder zijn capuchon.

'Hoe kom je aan mijn adres?'

'Via via, dat was niet moeilijk. Kan ik binnenkomen? Het is koud.'

Mara verroerde zich niet. 'Waarvoor ben je hier, Marwan?'

'Ik heb een beetje *machakil*. Ik ben door pa buitengezet.'

'Alweer. Zat jij niet vast?'

'Voorwaardelijk vrij.'

'Marwan, ik heb liever niet dat je me komt opzoeken. Ik heb mijn eigen *machakil*.'

'Ik had gehoopt hier een nacht te kunnen blijven, ik zoek morgen wel iets.'

'Hoe deed je dat al die andere keren dat je buiten de deur werd gezet? Ik kan je echt geen onderdak bieden. Dat gaat echt niet.'

'Ik ben je broer, je kunt me toch niet gewoon op straat zetten?'

'Ik zet je niet op straat. Daar heb jij en alleen jij voor gezorgd en daar moet jij je maar uit redden, sorry.'

Marwan maakte geen aanstalten om te vertrekken. Mara wilde de deur dichtdoen, maar hij hield de deur tegen. '*Safi*, is dit alles?'

'Ik zal je wat geld geven, dan kun je een kamer nemen voor vannacht, wacht hier.'

Mara nam de lift naar haar appartement. Ze nam honderd euro uit haar handtas en haastte zich terug naar beneden.

Toen ze uit de lift stapte, sloeg een ijskoude tocht om haar lichaam. Ze rilde.

De voordeur was open en de hal was verlaten.

Marwan was nergens te bekennen.

Mara ging naar buiten en keek links en rechts de verlaten straat in, liep weer naar binnen en sloot de deur.

Toen ze boven uit de lift stapte, merkte ze dat ze de twee briefjes van vijftig had zitten opvouwen tot het niet meer kon. Ze gooide het geld samen met haar sleutels op het tafeltje in de gang van haar appartement.

Ze twijfelde lang of ze hem zou bellen. Ze liet het zo, deed niets, maar hij spookte de hele avond door haar hoofd.

Een paar uur later ging de bel.

Ze liet hem een paar keer aanbellen. Toen het een tijdje stil bleef, ging ze door het raam kijken. Ze schrok toen ze zag dat hij er nog steeds stond, onbeweeglijk voor de deur.

De kou joeg haar snel terug naar binnen.

'Marwan? Marwan?'

'Ja?'

'Vierde verdieping, appartement 25, links van de lift.'

Ze had algauw spijt van haar beslissing toen ze op het knopje had geduwd om de deur te openen en de parlofoon had neergelegd. Ze zuchtte en liep naar haar voordeur. Met haar hand op de klink wachtte ze op de bel.

Marwan kwam aarzelend binnen terwijl hij zijn capuchon afzette.

Mara deed de deur dicht en liep naar de zitkamer.

Hij volgde haar en bleef toen in de kamer staan en keek rond met zijn handen in zijn zakken.

'Mooi hier', mompelde hij bijna onhoorbaar.

Mara bleef hem met haar armen over elkaar bekijken. Ze wist zich geen houding te geven, wist niet goed wat ze moest zeggen. Het enige wat ze wel wist, was dat de wind heel hard blies en dreigde haar eigen zandkasteel te laten afbrokkelen. Ze vreesde dat het proces dat nu begon, onomkeerbaar was.

'Het is hier lekker warm, ik bevroor daar buiten.'

'Ga zitten en doe je jas uit', hoorde ze zichzelf zeggen, terwijl ze veel liever had willen vragen of hij niet weg wilde gaan, of hij haar alsjeblieft niet met rust wilde laten.

Marwan zette zich in de fauteuil, en begon zijn sportschoenen los te maken. 'Ik voel mijn tenen niet meer.'

Mara liep naar de keuken om water op te zetten.

Ze had geen brood in huis.

Toen ze naar de zitkamer terugliep met een dienblad met thee en koekjes, zag ze dat hij zijn kousen op de radiator had gelegd. Hij had zijn jas uitgedaan en stond met zijn handen achter zijn rug tegen de radiator.

'Ik heb geen brood in huis, eigenlijk niets stevigs om te eten, alleen wat fruit en yoghurt als je honger hebt.'

Marwan ging weer in de fauteuil zitten. Hij keek hoe Mara thee inschonk in een grote mok. Ze legde een houten stokje waar een kristal van doorzichtige bruine suiker aan vastzat, op zijn ondertas.

'Speciaal dees hier', zei hij onnozel terwijl hij het stokje omhooghield.

'Marwan, wat kom je hier eigenlijk doen?'

'Ik zeg je toch dat ik niet meer binnen mag komen van pa.'

'Ja, maar het is toch niet de eerste keer dat je eruit gezet wordt? En steeds zeer terecht trouwens. Altijd heb je jezelf weten te redden en vandaag kom je hier ongevraagd aankloppen?'

Marwan roerde in zijn thee met het suikerstokje.

Proefde en roerde nog eens.

'Dit is wel een leuke uitvinding, maar voor Mgarba is het niet erg praktisch.'

Hij proefde nog eens.

'Nee, dat is het niet helemaal, heb je geen gewone suiker?'

Mara liep met tegenzin terug naar de keuken.

Marwans gezicht klaarde op toen hij de witte suikerklontjes zag. Hij plonsde er twee in zijn mok.

'Ik heb de laatste tijd steeds dezelfde droom, of liever dezelfde droom, maar een die wel elke nacht een beetje evolueert. Er veranderen kleine dingen elke nacht, maar het blijft dezelfde droom.

Het is een paar weken geleden begonnen, toen ik vastzat.

Eerst droom ik dat ik op een vlakte sta. Op de grond is een grote windroos aangebracht en in de verte komt een man naar me toe. Althans, ik zie hem lopen, maar hij komt niet dichterbij.

Het volgende moment ben ik aan het zwemmen in water dat zeer aangenaam aanvoelt, en dan word ik ineens naar beneden getrokken door diezelfde persoon. Ik krijg zijn gezicht nooit te zien. Hij trekt me naar beneden en ik kan hem maar niet van me afschudden. Ik heb dan echt het gevoel dat ik aan het verdrinken ben, het is vreselijk, en op dat ogenblik lijkt het geen droom. Ik voel het water kouder worden, ik proef zelfs het zout. Ik schrik elke keer op tijd wakker en het rare is dat ik dan steeds jouw naam op mijn lippen heb. Elke nacht word ik wakker uit die nachtmerrie met jouw naam op mijn lippen, soms roep ik je zelfs.'

Mara plofte op een stoel neer. Ze kon niet geloven dat ze deze droom opnieuw hoorde vertellen.

'Het erge is dat ik elke nacht steeds dieper het water in word getrokken. Het is alsof de persoon veel meer kracht heeft dan de nacht daarvoor. En het wordt steeds moeilijker om mezelf naar boven te werken, om naar lucht te happen. Ik ben ervan overtuigd dat ik doodga.'

Marwan keek haar aan.

'Ik ga dood als ik niet doe wat er van me gevraagd wordt. Daar ben ik zeker van. Alleen weet ik niet wat hij van me wil. Ik dacht dat ik door hierheen te komen het antwoord zou vinden. Misschien wordt de droom wat afgeremd nu ik hier ben. Ik weet het niet, maar ik moest het proberen.'

Mara kreeg een akelig gevoel. Ze had met afschuw naar Marwan geluisterd.

'Ik heb dezelfde droom', zei ze stil.

'Een man uit Centraal-Afrika droomt hem ook, net als Abdelkader, de neef van Younes. Younes is de naam van de man die je in je dromen ziet. Hij stierf door verdrinking.' Mara deelde deze informatie op een vlakke toon mee.

'Je hoeft je geen zorgen te maken, ik ga met je mee. We gaan naar de plek waar hij is aangespoeld, dat is wat hij wil. Er zal je niets gebeuren, je kunt rustig gaan slapen.'

Die nacht droomde niemand van Younes.

Behalve Faïza.

Mara werd door haar gsm gewekt. Ze liet het toestel rinkelen terwijl ze loom uit haar warme bed gleed en naar de badkamer slenterde. Halverwege herinnerde ze zich Marwan. Ze wierp een blik op de fauteuil in de zitkamer en zag dat hij nog lag te slapen. Ze keerde op haar tenen terug naar haar slaapkamer om haar kleren te halen.

Ze bedacht dat ze brood zou moeten halen.

Hij lag nog te slapen toen ze gedoucht en aangekleed uit de badkamer kwam.

In de keuken draaide ze de waterkraan open en liet het water stromen zonder de koffiekan eronder te houden. Ze had geen zin om koffie te zetten. Het was eigenaardig hoe snel ze zich niet op haar gemak kon voelen in haar eigen appartement.

Nadat ze wat geld op de keukentafel had achtergelaten, vertrok ze.

Peter opende de deur.

Mara liep naar binnen zonder een woord te zeggen.

In de zitkamer zag ze dat hij bezig was met zijn dossiers. Op het bureau stond zijn computer aan en overal lagen documenten.

'Ik stoor toch niet?'

'Wat zeg je nou? Doe je jas uit.'

'Nee, ik kan niet blijven. Ik kom gewoon afscheid nemen, ik vertrek.'

'Hoezo?'

'Ik vertrek naar Zuid-Spanje, met Marwan, persoonlijke zaken.' Peter kwam voor haar staan. 'Ik wist niet dat we al op het punt waren aanbeland dat jouw persoonlijke zaken niet meer mijn zaken waren.'

'Het is ingewikkeld en tegelijk heel stom. Ik moet dit nu doen en dan zien we wel verder. Er is een jongen gestorven, iemand die ik heb gekend, lang geleden. Hij kwam naar mij toe en hij is verdronken.'

'En waar ga je dan naartoe?'

'Naar de plek waar hij is aangespoeld.'

'Waarom?'

'Omdat het moet.'

'Waarom praat je niet met me? Waarom zeg je me niets? Wat ben ik voor je? Je laat dagenlang niets van je horen, ik bel, je neemt niet op, mijn berichten beantwoord je nooit, en nu kom je me hier doodleuk zeggen dat je ergens naartoe vertrekt zonder verdere uitleg. Wat verwacht je nu van mij?'

Mara trok haar schouders op.

Peter liep boos naar de keuken.

Mara bracht haar beide handen naar haar gezicht om de verwarring en de vermoeidheid van haar oogleden weg te vegen. Ze volgde hem naar de keuken. Hij stond tegen het aanrecht.

'Het was geen goed idee om langs te komen, ik laat je nu met rust.' Ze draaide zich om om te vertrekken.

'Laat me met je meegaan, Mara.'

'Ik moet dit alleen doen, Peter.'

'Kun je Marwan vertrouwen?'

'Ik heb geen keuze.'

Marwan had zich de hele dag met het autootje van Mara beziggehouden. Alles werd door hem nagekeken en in orde gebracht voor de grote reis.

Hij stond erop om 's avonds te vertrekken, ondanks het aandringen van Mara om een dag later af te reizen. Ze voelde zich lusteloos na het rare, afstandelijke afscheid van Peter. Zo had ze het zich niet ingebeeld. Ze miste hem, al weken aan een stuk, en vandaag had ze gehoopt zijn lippen op de hare te voelen, als een bevestiging van hun gevoelens voor elkaar. Ze had gehoopt dat hij zijn armen om haar heen zou hebben geslagen om haar gerust te stellen. Maar het was niet zo gelopen en ze had geen zin om te vertrekken.

Volgens de berekeningen uit de *Kitab Al-Madjisti*, het Grootste Boek, was het astrologisch gezien veel beter om deze avond af te reizen, bleef Marwan volhouden.

'Wat bazel je toch?' had Mara geïrriteerd gevraagd.

'De *Kitab Al-Madjisti* is de Arabische vertaling van het werk van Ptolemaeus, onder meer diens *Tetrabiblos* over astrologie. En volgens die werken is het belangrijk om na te gaan of de afreisdatum voor een buitenlandse reis onder een gunstig gesternte valt. En voor zover ik weet, is het beste moment om af te reizen vanavond.'

'En zonder meer geloof jij in die hocus pocus?'

Marwan sloeg de motorkap dicht nadat hij het water in de radiator had bijgevuld.

'Mijn lief zusje, het is geen hocus pocus, maar wetenschap van de zuiverste soort.'

Haar gsm ging af. Terwijl ze naar binnen liep, nam ze op, het was Peter.

Hij wilde langskomen.

'Dat gaat niet, Peter, we vertrekken binnen een paar uur. Ik moet mijn spullen nog bij elkaar zoeken, mijn papieren.'

'Ik wil je nog zien voor je vertrekt. Het zit niet goed, ik wil niet dat we op deze wijze afscheid nemen.'

'Ik blijf niet lang weg, een paar dagen maar. Trouwens, Marwan is hier, hij zou er aanstoot aan nemen als je zou komen.'

'Sinds wanneer geef je om wat Marwan denkt of voelt? Ik ben geen melaatse, hoor.'

'Peter, maak het me niet moeilijker dan het al is. Ik zie je wel als ik terug ben.'

Toen ze had opgehangen, zag ze Abdelkader bij de wagen staan. Hij hield een rugzak vast. Mara liep terug naar buiten.

'Wat doet hij hier?'

'O, heb ik je niet verteld dat ik Mounir tegen het lijf ben gelopen? Abdelkader was bij hem. We zijn aan de praat geraakt, en toen ik vertelde dat ik op het punt stond naar Spanje te vertrekken, vroeg Abdelkader of hij niet mee kon rijden.'

'Wat?' riep Mara verontwaardigd uit. 'En dat beslis jij in je eentje?'

Abdelkader zette een stap dichter bij Marwan.

'We hebben toch plaats genoeg, wat is er?'

'Wat er is? Wat er is? En als ik nu eens geen vreemden mee wil in mijn auto? Mag ik?'

Abdelkader keek haar nog steeds niet aan, maar bleef Marwan fixeren, die kalm antwoordde.

'Ik heb hem mijn woord gegeven, ik kan hem nu niet terugsturen. Trouwens, zo vreemd is hij niet, hè, hij was bijna aangetrouwde familie geweest.' Hij gaf Abdelkader al lachend een schouderklopje, terwijl hij in het Tamazight vervolgde: 'Nietwaar, schoonbroer?'

Mara draaide zich boos om en ging weer naar binnen, naar haar appartement. Ze had zin om de hele onderneming

af te blazen. Ze had zin om Peter op te bellen en hem te vragen haar te komen halen en haar ver weg van hier mee te nemen, om het even waarheen. Mevrouw Janssens, een buurvrouw, liep mee in de lift.

'Wie zijn die kerels daar voor de ingang?'

'Weet ik niet', loog Mara.

'Zouden we niet voor alle zekerheid de politie bellen?'

Zonder te antwoorden, stapte Mara uit de lift en liet een vragende mevrouw Janssens achter.

Alles terugspoelen, tot het begin, tot vlak voor het begin van de dromen. Toen alles nog zijn gewone veelbelovende gangetje ging. Toen ze nog niets had gezegd wat de gemoederen hoog zou doen oplopen.

Ze nam een appel en beet er tegen haar zin in, terwijl ze naar het raam liep. Marwan en Abdelkader zaten nog te babbelen naast de auto.

Ze nam een tweede hap uit de taaie, zure appel.

Ze zuchtte en besloot zich erbij neer te leggen en haar papieren te verzamelen.

Haar paspoort.

Marwan had voorgesteld om, als ze eenmaal in Zuid-Spanje waren, de oversteek te maken en eens te gaan kijken, zoals hij het noemde. Zo eenvoudig was dat. Oversteken en gaan kijken. Ze had hem gezegd dat ze er geen toeristisch uitstapje van wilde maken. Maar nu zocht ze dus toch haar paspoort. Je weet maar nooit, dacht ze bij zichzelf.

Een hoedendoos lag in een hoekje van haar kast stof te verzamelen. Ze trok hem naar zich toe, ging op haar bed zitten en opende hem. Ze herinnerde zich de dag dat ze de doos kocht. Twee identieke dozen. Een voor haar en een voor Najla. Ze nam er een foto uit. Zij en Najla in een donkerblauw uniform. Een beige envelop met alleen haar naam erop. Ze opende hem en begon het sierlijke geschrift van

Najla te lezen. Ze herinnerde zich wanneer ze deze brief kreeg. Ze herinnerde zich weer dat zij haar op datzelfde ogenblik ook een brief had geschreven en dat ze bij het afscheid vlak voor die laatste zomer de brieven hadden uitgewisseld. Een jaarlijks terugkerend ritueel. Mara las de brief pas op het ogenblik dat ze de Belgische grens over waren. Het had van haar altijd bovenmenselijke krachten gevergd om de brieven niet eerder te openen en elke letter, elk woord te verslinden.

Mariamke inoe,

Mijn lieve, lieve alles,

Ga je weer weg?

Hadden we niet afgesproken om al liftend door Zuid-Europa te trekken? Chicken!

Oké, ik vergeef het je deze keer, ik ga ook per minibus richting Maghrib. Ma'lisch.

Hoe erg ik je zal missen en hoe vreselijk de dagen zonder jou zullen zijn, zie mijn miljarden brieven hiervoor.

Zorg dat je de aanvragers gewelddadig afweert. Zorg dat je ze de schrik van hun leven bezorgt. Kom al kwijlend het salon in met je haren helemaal in de war en rollende ogen en roep al hinnikend: 'EUROPA! EUROPA!'

Je zult het wel kunnen, ik heb het je al duizend keer voorgedaan (dat hinniken en praten tegelijk vergt wat oefening, met je ademhaling).

Zorg dat je snel terugkomt, bruiner, slanker en brutaler dan ervoor. En breng een mooi cadeau mee, geen toeristische rommel. Geen olijfolie en geen visjurken a.u.b. Dank u.

Ik geef je alvast mijn cadeau, mijn lief klein Mariamke.

'Als de liefde u toewenkt, volg haar dan,

Hoewel haar wegen moeilijk begaanbaar zijn en steil.

Als ze haar vleugels om u heen slaat, zwicht dan voor haar,

Hoewel gij wellicht wordt gewond door het zwaard dat schuilgaat tussen haar vederen.

En als ze u toefluistert, schenk haar dan geloof.'

Khalil Gibran, cultuurbarbaar!

Neem boeken mee! Ik heb ze van de bibliotheek meegenomen, ik betaal de boete later wel.

Allee, Bslama, en tot in september.

Abdelkader zat achterin. Stil.

Marwan reed en Mara zat naast hem.

De snelweg was bijna verlaten.

Ze waren dan uiteindelijk vertrokken. Mara voelde zich zwaarmoedig. Peter had niet meer gebeld. Ze had een sms'je ingetikt vlak voor ze vertrokken, maar had het niet verzonden.

Ze twijfelde nog aan de hele onderneming. Maar de dromen en Marwans enthousiasme overtuigden haar van de noodzaak van de reis.

Ze vond het vervelend dat Abdelkader erbij was. Het was alsof ze hem de hele reis op haar schoot zou moeten dragen.

Abdelkader was opgelucht omdat hij onderweg naar huis was. België.

Wat een land.

Wat migratie kon aanrichten. Het kleedde mensen volledig uit en zette hen te kijk.

Hij zou het niet zover laten komen. Hij zou dicht bij Marokko blijven. Werken en sparen, en nooit ofte nimmer zijn vrouw en kinderen, die hij nog niet had, de zee over laten komen.

Nooit.

Hij bleef dit in gedachten herhalen. Als om zichzelf te overtuigen. Hij wilde niet in dezelfde val trappen als deze mensen. Hij kon zich verzoenen met de radicale keuze die Mounir had gemaakt. Die liep tenminste niet in de valstrik van de zogenaamde middenweg, van het evenwicht. De naievelingen die zelfverzekerd op het dunne koord tussen twee identiteiten, tussen twee tegengestelden balanceerden, wa-

ren bij voorbaat gedoemd om de diepte in te tuimelen. En aan geen enkele kant zou er een vangnet zijn, slechts het lege niets. Daarvan was Abdelkader overtuigd.

Nee, Mounir had een goede keuze gemaakt.

Beter dat dan het andere uiterste, los van God en gebod.

'Je rijdt te snel.' Het was de tweede keer dat Mara Marwan op zijn snelheid wees.

'Dit is een autosnelweg, hier moet je snel rijden', antwoordde hij beslist.

'Je mag hier geen 150.'

'Vertrouw me nu maar, er gebeurt ons niets.'

Marwan had nog maar net die woorden uitgesproken of twee politiemotoren kwamen naast hen rijden met de zwaailichten aan. De agenten gebaarden hun aan de kant te gaan staan.

'Shit!' vloekte Marwan, terwijl hij gehoor gaf aan hun bevel. Mara had zin om hem een draai om zijn oren te geven, maar ze bleef strak voor zich uitkijken.

Zijn probleem, dacht zij.

Abdelkader, die op de achterbank lag te slapen, werd wakker. De boete bedroeg 250 euro, ter plekke te betalen, voor een snelheidsovertreding en voor het niet-dragen van de gordel door de passagier op de achterbank. Abdelkader betaalde zijn deel, terwijl Marwan twee miserabele en verfomfaaide briefjes van 20 euro uit zijn broekzak viste en ernaar bleef kijken alsof hij ze door zijn blik wilde vermenigvuldigen. Daarna opende hij het handschoenkastje en deed alsof hij daar een bom geld had verstopt, dat hij nu eigenaardig genoeg niet meer terugvond.

Mara sloeg zuchtend het tafereel vanuit haar ooghoeken gade. Ze greep ten slotte naar haar portemonnee, betaalde de boete en maande hem aan om aan de passagierskant plaats te nemen.

Ze stond erop om zelf te rijden. Hij morde, maar liet haar toch aan het stuur plaatsnemen. Abdelkader was ver-

suft door zijn onderbroken slaap en door de grote hap uit zijn portemonnee.

'Nu tevreden?'

'Zulke dingen gebeuren nu eenmaal', antwoordde Marwan onverschillig.

'Je hebt altijd al een voorliefde gehad om de regels aan je laars te lappen, maar je hebt nog altijd niet door dat jij altijd het onderspit zult delven. Alleen, niet jij, maar de mensen in je directe omgeving betalen ervoor. Wat schiet je ermee op zo te doen?'

'Als je het gaspedaal niet wat dieper induwt, krijgen we straks nog een boete voor je slakkengangetje.'

'Maak je maar geen zorgen om mij. Als ík een boete krijg, kan ik dat aan.'

Marwan had er de pest in. Gelukkig verstond Abdelkader geen woord van het gesprek.

Wat kon hij eraan doen dat die smeerlappen hem steeds zochten? Dat ze voortdurend op de loer lagen om hem op een fout te betrappen. Dat zou zij niet begrijpen, dus zweeg hij maar en stak een sigaret op.

Ooit had hij samen met Farid een zeer ruwe schatting gemaakt van alle boetes, alle gerechtskosten, intresten, vergoedingen voor het fonds voor slachtofferhulp, want er was altijd een slachtoffer volgens de openbaar aanklager, de staat vond het ter plekke uit, en de jongens moesten betalen. Een onzichtbaar, vormloos slachtoffer dat onhoorbaar lamenteerde in de gerechtszaal en die door de openbaar aanklager prompt werd omgedoopt tot 'de samenleving', 'de openbare veiligheid'. De gemeenschap, *ou zid ou zid*.

Ze kwamen tot ontstellende bedragen. Zoveel geld! Miljoenen euro's die al die gasten van de buurt de staat verschuldigd waren omdat ze te snel of zonder rijbewijs reden

of andere dingen hadden uitgespookt. Overvallen, vechten met voetbalhooligans, tewerkstellingsconsulenten te lijf gaan, met een paar gram te veel cannabis op zak betrapt worden, *ou zid ou zid*.

'*A sahbi*, onze buurt alleen heeft een schuld voor minstens drie generaties!' had Farid onthutst vastgesteld.

'Denk je eens in wat je met al die poen zou kunnen doen', mijmerde Marwan. 'Stel dat de staat zegt: "Oké jongens, we draaien de zaken om, jullie zijn ons niets schuldig, wij keren jullie die boetes uit." Denk je eens in wat je daarmee zou kunnen doen!'

Farid had niet veel aanmoediging nodig om zijn fantasie de vrije loop te laten als het ging om een bestemming voor bergen geld te vinden. Hij begon zijn zinnen dan ook niet voor niets vaak met: 'Stel dat ...'

'Iedereen de laatste BMW, iedereen een eigen appartement, iedereen genoeg geld om twee keer per jaar op vakantie te gaan!'

'*Hiwa safi!* Ik zou er toch iets anders mee doen', onderbrak Marwan hem. 'Ik zou al die vieze huizen laten opknappen en dan zou ik alle straatnamen veranderen. Een Rachidstraat, een Marwanlaan, en al die Belgen maar creperen!'

Farid lachte hartelijk om het voorstel van Marwan. 'Echt waar, Marwan, jij ziet het altijd veel groter dan ik, *a sahbi*, je moet in de politiek!'

Marwan had hem na die woorden ernstig aangekeken. 'Farid, denk je misschien dat wij, jij en ik en al die gasten hier, dat niet zouden kunnen? Denk je dat wij niet in staat zijn om de dingen te veranderen? Ik zweer je, we kunnen dat wel, maar dan moeten we ophouden aan ons eigen plezier te denken. Dan moeten we ons verenigen. Eén grote sterke en razende groep mannen. Ik zweer je, ze zouden het

in hun broek doen als wij bijvoorbeeld een mars zouden organiseren naar het paleis van justitie en zouden eisen dat ze die verdomde boetes kwijtschelden, dat ze ons collectief amnestie geven, zodat we met een schone lei kunnen beginnen.'

'Ja,' zei Farid enthousiast, 'laten we dat doen. Al die gasten moeten meedoen, ik kan ze allemaal optrommelen!'

Marwan herinnerde zich dat de geest van het verzet, het revolutionaire vuur, onmiddellijk nadat zij een voet buiten het café hadden gezet, werd gedoofd door een striemende regenbui, die hen snel in hun auto joeg.

Ze spraken er niet meer over, terwijl in de buurt, met de regelmaat van een klok, in honderden huizen, brieven werden besteld van het ministerie van Financiën, afdeling penale boetes.

Borden langs de weg prezen toeristische bezienswaardigheden aan. In het autootje was het aangenaam warm.

Niemand zei iets toen ze de pro-formagrens van Frankrijk met Spanje overschreden.

Marwan reed graag, vooral 's nachts. Mara lag op de achterbank te slapen terwijl de auto zacht zoemde.

Abdelkader hield Marwan gezelschap.

'Kijk eens recht voor je uit, zie je die constellatie sterren?'

Abdelkader keek. 'Constellatie sterren?'

'Ja, die groep sterren daar, zie je daar iets in? Ik bedoel een bepaalde vorm? Doet je dat denken aan iets?'

Abdelkader schudde met zijn hoofd.

'Dat is het sterrenbeeld Waterman. Als je die groep sterren op een bepaalde manier met elkaar verbindt, kun je de figuur van een man met een waterkruik zien.'

Abdelkader keek aandachtig. Na een tijdje schudde hij met zijn hoofd. 'Met de beste wil van de wereld haal ik daar toch geen man met een waterkruik uit. Eerder een vrouw, daar linksboven haar hoofd, met haar haar in de war. Ze is boos. En die sterren onderaan in rechte lijn en dan in het midden een knik, dat is haar been, dat ons een schop geeft van hier tot in Marokko.'

Abdelkader keek geamuseerd nog eens naar het teken.

'*W'Allah ila*, je hebt gelijk, het is een schoppende vrouw!' Marwan gniffelde.

'Kijk, zie je die heldere ster daar helemaal rechtsboven? Dat is nu de ster Sad Almalik.'

'Een ster met een Arabische naam?'

'Je zou er versteld van staan als je wist hoeveel sterren een Arabische naam hebben. Nog veel te weinig eigenlijk, zeker als je bedenkt wat die gasten hebben gerealiseerd. Ptolemaeus was maar een beginneling op het vlak van astronomie. Het zijn de Arabieren geweest die grootse dingen hebben gedaan, en als erkenning hebben ze een paar miezerige sterren Arabische namen gegeven. Wist je dat er een krater op de maan genoemd is naar al-Battani? Die ken je toch, Mohammed ibn Jabir ibn Sinan Aboe Abdallah al-Battani?'

Abdelkader schudde van niet.

'Een groots wiskundige en astronoom. Hij berekende onder meer het zonnejaar, en daar vernoemen ze dan een maankrater en een van de ruimteschepen uit *Star Trek* naar. Schandalig niet? En wij laten dat zomaar toe. Daaraan kun je zien dat het heel slecht met ons gesteld is, wij moslims, wij betekenen helemaal niets meer. We laten met ons sollen én met onze erfenis. Je kent *Star Trek* toch?'

'Nee, niet echt. Waar haal je al die kennis vandaan?' Abdelkader was duidelijk onder de indruk.

'Als je vastzit, richt je vanzelf je blik op het onbereikbare, en je hebt genoeg tijd om je te verdiepen in onaardse zaken', antwoordde Marwan.

Mara had het gevoel dat ze onder een stolp lag. Door het monotone gezoem van de auto, de gedempte stemmen van de jongens voorin en de warmte in de auto was ze suf en slaperig. Ze had zeker vier uur aan een stuk geslapen. Haar ogen kon ze maar met moeite af en toe openen. Rechtop zitten lukte haar helemaal niet. Haar lichaam bevatte niet langer beenderen, maar was alleen van rubber.

Koffie, een kopje hete koffie, zou haar goeddoen, en een plens fris water in haar gezicht. Hopelijk stopte Marwan gauw, maar ze had zelfs niet de energie om het hem te vragen.

De koffie deed haar goed na de sigaret die ze snel had opgerookt achter de tankstationshop, uit het zicht van Marwan.

Abdelkader zocht buiten een plek waar hij zijn gebed kon zeggen.

Marwan bladerde in een tijdschrift.

'Ik neem het weer over.'

Marwan zette zijn bekertje koffie op het hoge tafeltje waaraan Mara stond.

'Hoeft niet, ik ben niet moe', antwoordde hij haar.

'Je rijdt al langer dan tien uur. Ik rijd nu, ik heb de hele tijd zitten maffen, ik word er akelig van als ik nu niks kan doen.' Marwan nam een slok van zijn koffie.

Toen Abdelkader terug was en zijn koffie had opgedronken, stapten ze terug in de auto.

Marwan ging achterin zitten om te slapen.

Mara zette de bestuurdersstoel en de spiegels goed en startte de auto.

Abdelkader keek voor zich uit, klaarwakker. Hij voelde zich ongemakkelijk naast haar, vooral nu Marwan aanstalten maakte om te gaan slapen.

'Vergeet je gordel niet', zei Mara.

Abdelkader trok traag de gordel langs zich en klikte zich vast.

'Blijf de hele tijd deze autosnelweg volgen tot voorbij Valencia, ik heb de etappes daar op dat papiertje geschreven, kun je kijken als je twijfelt. Als er iets is, maak me dan wakker.' Marwan ging op zijn rug liggen met zijn knieën opgetrokken en een handdoek op zijn gezicht. Het duurde niet lang voor hij diep in slaap was.

Mara was gefixeerd op de weg en had haar gedachten, die aanvankelijk alle mogelijke kanten uitwaaierden, weer naar Peter gebracht. Ze vroeg zich af wat hij aan het doen was op dit ogenblik. Door de afstand leek hij onbereikbaar.

Eigenaardig genoeg werd ze rustig door dit gevoel. Ze zou voor altijd kunnen doorrijden. Steeds verder en verder weg van alles en iedereen. Alleen met zichzelf. De twee andere medereizigers waren er niet meer. Ze was alleen. Voor haar knipperden auto's met hun richtingaanwijzers, voegden in en veranderden van rijstrook. Anoniem en allemaal onderweg ergens naartoe. Altijd maar vertrekken.

Najla had verontwaardigd gereageerd toen ze haar plannen uiteenzette om te vertrekken.

'Maar waarom?'

Mara was teleurgesteld dat uitgerekend Najla vroeg naar het waarom.

Was het dan nog niet duidelijk? Aan haar hoefde ze toch niets meer uit te leggen?

Het deed haar pijn om vast te moeten stellen dat ook Najla vastzat in denkpatronen die geen ruimte lieten, die de zuurstof wegzogen en uiteindelijk alles verstikten.

'Denk aan je moeder. Wat zullen de mensen denken? Kom een paar dagen bij ons.'

Mara keek haar meewarig aan. 'Bij jullie? Bij jullie? Ik wil hieruit. Ik wil niet van kamer veranderen! Ik wil mijn leven voor mij alleen. Dat is toch ook wat jij wilt? Of is het allemaal een spel voor jou? Je praat over vrijheid, over vrije keuze, over een ander leven, maar je blijft op je laffe luie gat zitten. Ik heb niets aan dat gedroom.'

Najla had zich gekwetst gevoeld. 'Ik ben niet laf.'

'Kom dan met me mee.'

Najla was toen opgestaan, had traag haar jas aangedaan en haar nog geantwoord.

'Ik ben gewoon niet zo'n grote egoïst als jij. Jij vindt jezelf zo vreselijk belangrijk dat je bereid bent om iedereen omver te kegelen, zolang jij maar je zin kunt krijgen.'

Mara had het Najla lang kwalijk genomen dat ze bleef en dat ze niet dezelfde beslissing had durven nemen. Voor altijd en eeuwig samen. Zij en Najla tegen de rest van de wereld. Dat hadden ze elkaar keer op keer beloofd. Zij tweeën tegen de achterlijke racisten, tegen machomannen, tegen domme meisjes, tegen mannen en vrouwen die hen zwaar onderschatten. Ze hadden allebei een fabuleus plan dat de hele wereld met verstomming zou slaan. Een plan dat een ommekeer teweeg zou brengen. Het zou groots en verbluffend zijn.

Ze hadden er jaren op zitten broeden. Het was tot in detail uitgewerkt en honderden keren doorgenomen en bijgewerkt. Ze hadden zelfs hun eigen taaltje ontwikkeld om over dat plan te praten, zodat de omstanders, de zussen en de moeders er niets van konden verstaan.

Toen Mara vertrok en Najla achterbleef, viel het plan in duigen. Alles was slechts zinloos en kinderachtig tijdverdrijf geweest.

Mara zou niet zo alleen zijn geweest. Ze zou haar verdriet niet alleen hebben hoeven dragen. Zelfs haar moeder zou niet alleen zijn geweest in het verdragen van de blikken van de buurvrouwen op straat, in de moskee. Nu kwam de collectieve verontwaardiging volledig neer op haar ouders, en alleen op hen. Iedereen vroeg zich af of haar ouders niet te los waren geweest in de opvoeding van hun jongste dochter. Ze vroegen zich bezorgd af of hun eigen dochters niet in de verleiding zouden komen om te vertrekken, om Mara's verdorven voorbeeld te volgen.

Najla bleef en werd zo het toonbeeld van fatsoen, en beantwoordde aan de verwachtingen. Ze trouwde met een goede jongen uit de buurt, gaf een groots trouwfeest. Iedereen was uitgenodigd.

De Ziana liet haar in vier opzichtige takchita's defileren. Het was van een ongeëvenaarde klasse volgens de buurmeisjes, die heimelijk zwoeren dit trouwfeest te zullen overtreffen. De foto's waren beeldig.

Mara had niets meer met haar te maken willen hebben.

Abdelkader nam een pakje uit zijn rugzak.

'Koekje?'

'Nee, dank je.'

Haar auto was in korte tijd veranderd in een zwijnenstal. Marwan had bijna continu gerookt tijdens het rijden en Abdelkader had het ene pak koekjes na het andere verorberd. Ze had zich moeten inhouden om bij de laatste stop niet alles uit te mesten en hun een absoluut verbod op te leggen om te roken of te eten in de auto.

Het begon zacht te miezeren. Het geluid van de ruitenwissers doorbrak de stilte. Na verloop van tijd ging het doffe

zachte geluid deel uitmaken van die stilte. Mara keek naar de auto's voor zich, het was niet erg druk.

'Hier is het blijkbaar niet moeilijk om ergens te komen. Je hoeft de uitgestippelde weg maar te volgen en je komt op je bestemming. Alles is voorgekauwd.'

Mara keek Abdelkader kort aan en richtte haar blik weer op de weg.

'Hoe bedoel je?'

'Gewoon, deze rechtlijnige weg, getrokken door een vernuftige ingenieur, volgen. Iedereen is schijnbaar op weg naar hetzelfde.'

'Is dit een betoog tegen autosnelwegen?'

Abdelkader lachte. 'Tegenover jou durf ik nergens tegen te betogen.'

'Ik bijt niet hoor.'

'Nee, natuurlijk niet, je bent immers een beschaafde westerling. Ik wist niet dat Vrouwland zo'n ingrijpende uitwerking kon hebben op onze mensen, onze Mgarba.'

'Onze mensen?'

Abdelkader keek haar aan en had nog steeds een glimlach op zijn gezicht.

'Je rekent jezelf uiteraard niet tot de Mgarba. Je bent echt een van hen geworden. Je denkt zoals zij, nietwaar? Ik dacht dat de indoctrinatie van het burgerschap alleen in Frankrijk zo'n verwoestend succes had en dat jullie in België het geluk hebben gehad om zelfs na de zoveelste generatie als vreemdeling te worden beschouwd. Hoe noemen ze jullie daar? "Allochtoon"? Wat een raar woord.' De toon in zijn stem was veranderd toen hij vervolgde: 'Ze zijn vieze dingen met jullie aan het doen. Neem dat van mij aan. Ze maken van jullie goddeloze consumenten en tweederangsburgers zonder dat jullie dat in de gaten hebben.'

'Wat is je probleem? Je bent hier toch ook naartoe getrokken met het doel om te consumeren, of niet? En omdat jij in je hypocrisie wel bereid bent God niet te vergeten, ben jij beter dan wij? Als het je zo tegenzit, wat doe je hier dan? Was dan in je gehucht gebleven. En het ergst van al, je hebt geen genoegen genomen met je verblijfsvergunning, je hebt zelfs de Spaanse nationaliteit aangenomen. Dat moet je mij eens uitleggen, waarom je dat dan doet.'

'Dit is ook mijn plek, ik heb net zoveel recht om hier te zijn als jij. Ik volg gewoon de grondstoffen en de rijkdommen die ze eeuwenlang uit ons continent hebben geplunderd. En mijn nationaliteit heeft geen enkele invloed op mijn Iman. Ik weet waar ik vandaan kom, wie ik ben.'

Mara lachte zenuwachtig.

'Jongen, wat ben jij pathetisch! Kun je niks originelers verzinnen? Het verleden en de toekomst van je continent kunnen je gestolen worden. Het draait om je eigen miserabele profijt.

Afgebeuld worden om genoeg geld te verdienen om een grotere auto en een ruimer huis te kopen dan je broeders die je daarginds hebt achtergelaten. Je wilt baden in de westerse overvloed, je omringen met Amerikaanse en Duitse luxe, en ondertussen vijf keer per dag met je gat in de lucht om je geweten te zuiveren. Kom niet af met je holle gepreek, ik ken het liedje.'

Abdelkader keek voor zich uit zonder een woord te zeggen.

'Hypocriet!' trapte Mara hem nog na.

'Afvallige!'

'*Hassanat*-jager!'

'Verraadster!'

'Opportunist!'

'Zedeloze!'

'Materialist!'
'Kokosnoot!'
'Vrouwenhater!'

'Idioten!'

Marwan bleef liggen, maar trapte met zijn been in de rugleuning van de passagiersstoel en met zijn hand stompte hij in Mara's zetel.

'Stelletje kinderen!'

Het werd weer stil.

Mara reed stilzwijgend nog tweehonderd kilometer zonder onderbreking en begon toen de vermoeidheid te voelen. Ze besloot bij een tankstation te stoppen en Marwan te vragen of hij het stuur wilde overnemen. Hij had lang kunnen slapen.

Mara had de wagen nog maar net geparkeerd of Abdelkader sprong eruit met zijn bidmatje onder de arm en liep in de richting van de toiletten.

Ze bleef hem nog een tijdje nakijken voordat zij zelf uitstapte. Haar benen voelden stram aan. Ze rekte zich uit en boog voorover om met haar vingers haar tenen aan te raken. Marwan lag nog te slapen. Ze besloot hem niet wakker te maken. Haar maag rommelde, in het cafetaria kon ze iets eten.

Ze nam een broodje en een bekertje koffie en ging aan een tafeltje zitten vanwaar ze de auto kon zien. Marwans knieën waren zichtbaar. Ze stak een sigaret op.

Ze zag Abdelkader binnenkomen en een koffie bestellen. Hij kwam naar haar tafeltje.

'Stoor ik?'

Mara trok haar schouders op.

Abdelkader zette zijn bekertje op het tafeltje. 'We zijn niet meer zo ver van de kust af', zei hij terwijl hij ging zitten.

'Ben jij al naar die plek geweest?' vroeg Mara terwijl ze haar sigaret naar de asbak bracht.

'Nee.'

'Ik begrijp nog steeds niet wat we daar moeten gaan doen.'

'Ik ook niet', antwoordde Abdelkader terwijl hij ging zitten. Hij schoof de rokende asbak dichter naar Mara toe.

'Die sigaretten zijn niet goed voor je, weet je dat?'

'Het is mijn lijf.'

'Ik en al die mensen hier roken gewoon mee.'

'Ik verplicht je niet om hier te komen zitten.'

'Nee, daar heb je gelijk in.'

Mara nam haar sigaret en zoog krachtig, zodat de rook diep in haar longen drong en haar bloed sneller naar haar hoofd deed stromen. Ze voelde zich aangenaam zweverig.

Ze blies de rook pas uit toen ze er zeker van was dat alle voedzame stoffen eruit waren gefilterd en in haar bloedbaan waren verdwenen. Ze keek door de wolk naar de auto. Marwans knieën kon ze niet meer zien. De sigaret legde ze weer in de asbak terwijl de rookwolk naar het plafond dreef. Ze keek nog steeds naar de auto en kon nu duidelijk zien dat Marwans knieën niet meer zichtbaar waren. Ze vroeg zich af of hij misschien van houding was veranderd.

Plotseling verscheen Marwan voor hen. Mara's hart sloeg over. Hij had zijn gezicht gewassen en stond nu bij het tafeltje met een bekertje koffie in zijn handen.

Mara hield haar blik op hem gericht. Hij bleef op zijn beurt kijken naar de rook die sierlijk naar boven kronkelde van de half opgerookte sigaret in de asbak. Het leek alsof het hele cafetaria in rook ondergedompeld was. Op tafel, in de asbak, lag een sigaret met de ambitie van een stoomlocomotief.

En alsof dat nog niet erg genoeg was, hoorde Mara nu ook hoe de klanten in de zaak onbedaarlijk begonnen te

hoesten. En bij hun tafeltje bewoog, buiten de verraderlijke rooksliert, niets of niemand. Zelfs de tijd leek even stil te staan. Het bevroren beeld werd door Abdelkader verbroken. Hij reikte langzaam naar de sigaret en bracht hem in één soepele en zelfverzekerde beweging naar zijn mond. Hij nam een flinke teug, net zoals hij Mara had zien doen. Diep en lang trok hij de rook naar het binnenste van zijn lichaam.

De rook vulde zijn maagdelijke longen, nadat die zich eerst in zijn mond had verzameld en zich ruw door zijn keel en luchtpijp had geschuurd. Daarna danste de rook speels en verrukt in de nieuwe rozige ruimte. Het kittelde en Abdelkader vond het een aangenaam gevoel, zacht als wol. Zijn hoofd werd ijler. Daarna kronkelde de lucht zich een uitweg naar boven. Via dezelfde weg. Abdelkader voelde tot zijn ontzetting hoe de rook veranderde in stekende naalden, hoe zijn longen twee schijfcactussen werden die met hun venijnige stekels in zijn ribben prikten.

Marwan stond nog steeds met een versufte kop naar de sigaret te kijken met de koffie in zijn hand. Hij volgde de weg die de sigaret aflegde tussen de asbak en Abdelkaders mond.

Abdelkader probeerde zich nog goed te houden. Nonchalant gebaarde hij met de hand waarmee hij de sigaret vasthield, naar Marwan dat hij moest gaan zitten. Hij slaagde er zelfs tot Mara's grote verbazing in om een scheve glimlach te trekken. Zijn gezicht werd roder en roder. Uiteindelijk proestte hij het uit. Marwan ging ten slotte zitten en Mara haalde opgelucht adem, terwijl Abdelkader krampachtig naar lucht hapte. Ze durfde niet naar Abdelkader te kijken, die nog steeds de sigaret in zijn hand had, maar geen tweede maal een trekje nam. Mara dronk een slok van haar koffie om de sigarettengeur te verdoezelen.

Marwan nipte van zijn koffie zonder een woord te zeggen.

'Mara Lamkaddem heeft eindelijk de vinger op de wonde gelegd. De eis van moslims naar meer erkenning heeft geen enkele legitimiteit, zolang ze niet aanvaarden dat het erkennen van gelijkheid tussen alle mensen eerst door hun gemeenschap moet worden aanvaard. Zij plaatsen zich buiten de westerse samenleving als ze zich blijven verzetten tegen een aantal verworvenheden van die samenleving, zoals onder meer de gelijkheid tussen mannen en vrouwen. Op dat vlak kunnen wij geen duimbreed toegeven. Dat er anno 2007 nog steeds vrouwen rondlopen met een hoofddoek, is een blaam voor onze westerse samenleving.'

Mara lag languit op de achterbank. Ze liet langzaam het tijdschrift met het artikel dat zoveel heisa had veroorzaakt, uit haar handen zakken en draaide haar rug naar Marwan en Abdelkader.

'Zie ik er soms onderdrukt uit? Denk je dat ik een bom onder mijn hoofddoek verstop?'

Najat van het stadhuis was de eerste die had gereageerd op het interview. Aan haar had ze nog geprobeerd uit te leggen wat ze eigenlijk bedoelde. Maar alle argumenten en redeneringen leken met elkaar in tegenspraak te zijn. Er was geen logica.

Mara sloot haar ogen en sliep in.

Ze liep rond in een onbekende stad. Het was alsof er niemand was buiten zijzelf.

De lanen waren breed en waren omzoomd met bomen. Er hing een eigenaardige sfeer.

Tot haar ontzetting ontdekte ze dat ze geen kleren aanhad. Ze liep naakt in een grote onbekende stad. Nu kregen de leegte en de afwezigheid van mensen iets bedreigends.

Haar ogen gleden schichtig over de gladde, koude gevels van de grote gebouwen aan weerszijden van de laan.

Nergens zag ze een nis of een portaal waar ze kon schuilen. Het beklemde haar niet te weten waar ze was en waar

ze naartoe ging. Maar ze bleef doorlopen. Ze had geen keus, ze moest blijven lopen.

Abdelkader brak een nieuw pakje koekjes aan. Dit keer had hij gekozen voor fijne krokante wafeltjes met chocoladevulling. Hij had vanaf het ogenblik dat hij voet op het Iberisch Schiereiland had gezet, nooit twee keer hetzelfde pakje koekjes gekocht. Hij wilde alle smaken, vormen en geuren uitproberen, proeven. In het begin liet hij zich in zijn keuze misleiden door koekjes die waren verpakt in kleurig papier of verpakkingen met de afbeeldingen van lachende en gelukkige kinderen, Disney-figuren of liefelijke, landelijke alpentafereeltjes.

Ondertussen had hij geleerd dat de lekkerste koeken vaak verpakt waren in sober en doorzichtig cellofaan waarop slechts in zwarte kleine lettertjes de ingrediënten en in een grotere letter de eenvoudige en pretentieloze naam van de koekjes stonden vermeld.

'Wil je een koekje?'

Marwan klikte met zijn tong om nee te zeggen.

'Die al-Battani van jou, zou dat een echte moslim zijn geweest?'

'Wat bedoel je?'

'Nou, in die tijd sprong men nogal losjes om met de voorschriften, je weet wel, alcohol, muziek en je weet wel ...' Abdelkader maakte een handgebaar om zijn schroom weg te wuiven en vervolgde toen: '*Almoehim*, je weet wel, mannen met mannen, bandeloosheid en meer van die dingen.'

Marwan ging verzitten en antwoordde lichtjes geïrriteerd: 'Hij was moslim, punt uit. Op welke manier hij zijn godsdienst beleed, kan mij niet veel schelen. Hij maakt deel uit van mijn geschiedenis en ik ben er trots op.'

'Zie je, dat is nu net het probleem', reageerde Abdelkader fel.

'Je kunt geen moslim à la carte zijn, zoals het je op dat ogenblik uitkomt. Moslim-zijn is een duidelijk iets, je moet je niet laten misleiden door mensen die zeggen dat je een eigen moslimidentiteit bijeen kunt sprokkelen. Een beetje soennisme, een vleugje soefisme en de verworvenheden van de westerse democratie. Islam is geen buffet.'

'Zoals jij het uitlegt, is het vooral een zeer droge boterham.'

'Dat is omdat je van je eigen godsdienst niets afweet.'

Marwan draaide het volume van de radio hoger. Abdelkader had gelijk. Zijn onwetendheid had hem vaak de mond gesnoerd tijdens gesprekken en discussies die, naar zijn gevoel, te veel neigden naar dogmatische eenzijdigheid en die verstoken waren van eenvoudige menselijkheid.

Hij kon geen enkele regel van de Hadith aanhalen, kon geen befaamde moslimgeleerden uit het hoofd citeren die het tegenovergestelde beweerden van wat de Abdelkaders en Mounirs van deze wereld met stellige zekerheid verkondigden. Dat ze bestonden, daarvan was hij overtuigd. Anders zou al-Battani nooit de sterren hebben kunnen bestuderen.

'Hoe komt het dat zij alleen woont?'

'Waarom vraag je dat?'

'Nou gewoon, het is toch niet gebruikelijk dat een ongetrouwde vrouw op zichzelf woont?'

Marwan trapte hard op de rem. De auto's die achter hem reden, weken al claxonnerend uit.

Mara schrok wakker en ging rechtop zitten. Ze zag hoe Marwan vooroverboog en het portier aan de passagierskant openmaakte.

'Stap uit.'

Abdelkader keek hem een tijdje aan en stapte toen uit. Marwan reikte naar het portier, trok het met een ruk naar

zich toe en vertrok met gierende banden, terwijl Abdelkader verbouwereerd achterbleef op de pechstrook.

'Marwan, wat doe je? Waar ben je mee bezig?' riep Mara.

Toen hij merkte dat de blauwe rugzak van Abdelkader nog voorin lag, week hij uit naar de pechstrook. In de achteruitkijkspiegel zag hij Abdelkader naar de auto lopen.

Marwan greep naar de rugzak en boog opnieuw voorover naar het rechterportier, draaide het raam volledig open en gooide de rugzak uit de auto.

Het geopende pak koekjes belandde op de pechstrook. De wafeltjes met chocolade vielen verspreid over de grond.

Hij trok op en voegde zich opnieuw in het verkeer. Hij zag hoe Abdelkader stopte met lopen en hen nog lang nakeek.

'Waar was dat goed voor?' vroeg Mara terwijl ze naar de passagierszetel klauterde.

Ze stak haar hoofd door het geopende raampje en keek naar Abdelkader, die snel kleiner werd. 'Zoiets doe je niet, je moet terugkeren', zei ze boos terwijl ze het raampje omhoogdraaide.

'Het is niet omdat hij een sigaret voor je oprookt dat hij zich alles kan permitteren.'

Marwan stak een sigaret op en draaide het volume van de autoradio nog veel hoger.

Hij had al een paar keer gevochten voor haar eer. Voor zijn eer. In de eerste weken na haar vertrek was hij ervan overtuigd geweest dat hij in staat was iemand om te brengen. Om het even welke klootzak die het durfde in het openbaar haar naam te noemen.

Hij bracht niemand om. Alles wende.

Het was het idee dat ondraaglijk was, zelfs te vreselijk om uit te spreken.

Toen het idee vorm had gekregen, geconcretiseerd en uitgevoerd was, voegde het zich haast onopvallend in de nooit eindigende stroom van alledag en leerde iedereen, jong en oud, man en vrouw, ermee te leven.

Iedereen had gedacht dat zijn kleine zusje de langverwachte geluksbrengster was, het kind dat een nieuwe tijd zou inluiden. Hij had gezien hoe de buik van zijn moeder dikker en dikker werd na elk bezoek. Eerst achter glas, dan in de gemeenschappelijke bezoekersruimte. Week na week zwol haar buik op onder haar djellaba. Zijn vader kwam toen nog mee, omdat hij er toen nog heilig van overtuigd was dat de gevangenis een les zou zijn voor zijn zoon. Een die hem de rest van zijn leven zou bijblijven en die van hem een ander mens zou maken.

Zelfs Marwan was daarvan overtuigd. Daarna was, alweer, alles gewoon geworden. De aanhoudingen, de onvoorwaardelijke straffen, de reclasseringsambtenaar. Alles was tijdelijk en iedereen had ongelijk.

Zijn ouders hadden met geen woord over de zwangerschap gerept. De zwangerschap was er, en verder hoefde je daar niet over te praten.

Toen hij één dag voor de bevalling totaal onverwacht werd vrijgelaten, was dat voor iedereen het onbetwistbare bewijs dat het ongeboren kind thamimoen was. Gezegend.

Hij kon op zijn beurt zijn moeder gaan bezoeken in de kraamkliniek. Ze lag bleekjes maar gelukkig in het ziekenhuisbed, en naast haar, in een doorzichtig bedje op wielen, een klein wriemelend babymeisje. 'Neem haar maar vast, dit is je zusje.' Aarzelend had hij het pakketje voorzichtig vastgenomen. Hij wist niet goed waar het dekentje en de kleertjes eindigden en waar het baby'tje begon. Ze leek niet op een mensje. Eerder op een klein kaal diertje dat geurde naar

warme melk en dat rare geluidjes voortbracht. Net alsof ze maar wat aan het uitproberen was, aan het experimenteren was met klanken en decibels.

Toen al leek Mariam hem doordringend in de ogen te kijken, alsof ze hem thuis wilde brengen. Zijn moeder had hem lachend gezegd dat zo'n klein baby'tje nog niet veel kon zien. En toch was hij ervan overtuigd dat ze hem toen al helemaal doorhad.

'Wie ben jij?' leek ze te vragen. Marwan werd zich er toen van bewust hoe sterk de sigarettengeur in zijn kleren en vingers zat, en hij vond het erg voor de baby dat hij die slechte lucht mee had gebracht.

'Ik wil dat jij je zusje een naam geeft, Marwan.'

Marwan schrok van het verzoek van zijn moeder.

Hij voelde zich onzeker. Maar zijn moeder was vastbesloten.

Dit was wat ze wilde. Haar oudste en enige zoon zou zijn kleine zusje haar naam geven, en in ruil zou Marwan een beetje van zijn trots terugkrijgen. Dat was hoe moeders met gebroken harten toen dachten.

Hij noemde haar Mariam. Gaf haar een beetje van zijn eigen naam. Van hun tweeën zou zij de betere zijn. Hij had genoeg fouten gemaakt voor twee levens. Zij zou alles weer rechttrekken, alles goedmaken.

Zij stond aan het begin van een mooi leven. Beter dan het zijne.

Nu was hij daar niet meer zo zeker van.

Hij wist alleen dat hij nog veel zou moeten vechten voor haar.

'Hierzo moet het zijn geweest, en de andere lag een paar meter verder, daar ongeveer.' De oude man scheen zeker van zijn zaak. 'Het gebeurt vaak dat mensen dood aanspoelen, alleen niet hier aan deze kant. Ik denk dat door het stormweer het bootje uit de koers is geraakt en dat ze hier bij ons zijn aanbeland. De mensen hebben er nog dagen over gesproken. Ze vonden het erg voor die jongens, ze waren nog jong. Ze waren bang dat er nog meer zouden aanspoelen. Dood of levend. We zijn maar een klein, arm dorpje, hier valt niets te beleven, onze eigen jongeren trekken naar de grote stad. Zoveel beter dan aan de overkant is het echt niet. Maar ja, ze blijven komen.' Marwan en Mara luisterden stil naar de man.

'Sommige dorpelingen meenden een paar dagen na het gebeuren een grote zwarte man in het dorp te hebben gezien. Voor sommigen was dat een voorbode van groot onheil, anderen waren ervan overtuigd dat er elke nacht afgeladen bootjes bij het strand aanmeerden. Er werd een burgerwacht opgericht die 's nachts langs het strand patrouilleerde. Nu is alles weer bij het normale, er is gelukkig niemand meer aangespoeld sindsdien. De zwarte man werd niet meer gezien.'

In het natte zand zagen ze de resten van een halfopgebrande kaars en een bundel van wat ooit bloemen moeten zijn geweest. Daaronder zag Mara een stuk papier. Ze probeerde het met twee vingers op te pakken, maar het ontbond onder haar aanraking.

Alleen het stukje dat ze tussen haar duim en vingers had geklemd, had ze nog vast.

De rest lag deels onder de vergane bloemen en deels in het vochtige zand. Mara knielde en nam de bloemen weg. Voorzichtig groef ze het papiertje uit.

Ze kon de korte tekst nog lezen, ondanks de uitgelopen inkt. Voorzichtig legde ze de tekst terug.

Marwan kwam bij haar staan en vroeg wat er op het papiertje stond.

'Een gebed.'

Een gebed.

Als laatste troost. Het enige wat men nog had kunnen doen voor de twee drenkelingen.

Ze vroeg zich af of hij pijn had gehad, waar zij was op het ogenblik dat Younes zijn doodsstrijd leverde. Wat zijn laatste gedachten waren geweest.

Zou hij aan haar hebben gedacht? Zou hij haar hebben verwenst? Had hij misschien wel echt van haar gehouden? Hield hij misschien heel erg van het leven, zo erg dat hij bereid was er een groot risico voor te nemen?

Mara keek naar de zee en probeerde al die vragen uit haar hoofd te laten waaien. In de verte probeerde ze dat andere land te zien. Dat grote land in dat immense continent dat zijn mensen gevangenhield, als een doodskist. Waaruit jonge mensen uit alle macht wilden vertrekken, mensen die niet langer afgeschrikt werden door de diepe zee, ondanks het feit dat die op regelmatige tijdstippen haar aandeel in levens opeiste. Wat bezielde hen, dacht Mara. Wat hoopten ze hier te vinden? Leden ze aan waanvoorstellingen? Of was er misschien iets in dat land wat maakte dat ze het wilden ontvluchten naar een continent dat hen niet wilde, dat hen opjoeg als beesten en met man en macht over de zee teruggooide?

'Is dit wat pa bedoelt, denk je?' vroeg Marwan aan Mara, terwijl hij naar de perfecte lijn keek die de zee van de hemel scheidde.

'Dat we de kansen niet grijpen die we in onze schoot krijgen geworpen? Dat anderen hun leven in de waagschaal

stellen om in onze schoenen te staan? Hij heeft gelijk, weet je. Ik heb altijd gedacht dat alles vanzelfsprekend was, dat alles altijd wel door iemand geregeld zou worden.'

Mara duwde haar handen diep in de zakken van haar jas.

'Filosofische inzichten zijn mooi, zoals je ze opzegt. Ze vullen de ruimte, maar ze veranderen niets. Ik heb soms het gevoel dat je in een toneelstuk of een slechte film meespeelt, dat je doet alsof je ergens figureert zonder goed te weten wat je doet. Ondertussen word je een oude man, Marwan, 39 jaar. En niemand gelooft een oude man wanneer hij een doelloze puber speelt.'

'Net zomin gelooft men een Marokkaanse die een Belgische speelt.'

Marwan liep naar de waterlijn zonder haar reactie af te wachten.

58

De ferry vervoerde in deze tijd van het jaar maar een handvol passagiers, in tegenstelling tot de drukke zomermaanden, en voer maar één keer per dag uit.

Marwan had de wagen probleemloos in de laadruimte gemanoeuvreerd, terwijl Mara zich een weg naar boven zocht.

Mara had toch ingestemd met Marwans voorstel om door te reizen, de zee over te steken. Ze wilde achterhalen waarom die jongeren bereid waren om hun leven in gammele bootjes op het spel te zetten voor een onzekere toekomst.

De wind sloeg in haar gezicht toen ze de deur naar het dek opende en over de drempel naar buiten stapte. Ze sloeg haar wollen sjaal om haar nek en voor haar mond.

Het geluid van de meeuwen die rond de ferry en de haven cirkelden, gaf haar het gevoel dat ze heel ver weg was van alles wat haar vertrouwd was. Ze was op een plek halverwege haar thuis en een plek die ze wel kende, maar waar ze geen affiniteit mee had.

Ze baande zich een weg naar de voorsteven. De bedrijvigheid in de haven leidde haar even af.

De reis zou een halve dag duren. Marwan stond erop om ook naar Aïn Zohra te gaan, het dorp van hun ouders en grootouders. Aïn Zohra lag na Nador op de weg naar Berkane.

Maar Mara had zich voorgenomen om een hotel in Nador te nemen voor de nacht, de volgende dag de familie van Younes te zien en terug te keren.

'Het hoort niet dat je je familie niet gaat bezoeken, we zijn hier nu eenmaal.' Marwan probeerde haar over te halen.

Maar ze hield voet bij stuk. Het was nog niet het moment om haar familie terug te zien na al die jaren, na al die verhalen. Er was nog niet genoeg tijd verstreken, vond Mara.

Tegen de avond meerde de ferry aan in de haven van Mellila, een Spaanse enclave op Marokkaans grondgebied. De witte huizen, de brede straten omzoomd met palmbomen en de vele reclameborden en wegwijzers in het Spaans maakten hun duidelijk dat ze nog niet helemaal in Marokko waren aangekomen. Ze dienden twee douaneposten te passeren. In de strook tussen de twee posten wemelde het van de mensen, vooral vrouwen die met grote, volgepropte zwarte zakken de grens overstaken. Een man die met prullaria leurde, kwam naar hen toe, Mara draaide snel het raampje van de auto naar boven. Dat belette de man niet om zijn waren met overtuiging en met luide stem aan te prijzen.

Ze ving een glimp op van een gouden kader met de foto van de koning en een kader met een zwarte vilten achtergrond waarop in glitterletters een vers uit de Koran was aangebracht.

'*Marhababikoum* in het land waar God en de koning de plak zwaaien.'

Marwan keek nu ook naar de man die aan de passagierskant met de lijsten stond. 'Ik zou dat maar niet al te hard zeggen als ik jou was, Mariam. Hier ben je in Marokko. Alles heeft hier oren.'

'O, dan moet het zijn: God, de koning en de verklikkers.'

'Je moet op je tellen letten, dat is alles wat ik je wil zeggen. Deze mensen zijn overlevers, een beetje harder dan het volk dat jij gewend bent.'

Een Marokkaanse douanier gaf hun hun paspoorten terug en zette met een wit krijtje een kruis op hun voorruit.

Marwan reed de stad uit. Meteen merkte Mara dat ze in een ander land was.

De totale afwezigheid van afwerking en ordelijke overzichtelijkheid viel haar op en irriteerde haar. De prachtigste huizen naast nederige stulpen te midden van stoffige vlaktes. Trottoirs die zonder voorafgaande waarschuwing ophielden en overgingen in aarde en stenen.

Eén geasfalteerde brede baan, en de rest was puur natuur.

Overal zag Mara winkeltjes die uit hun voegen leken te barsten. De winkelruimtes waren veel te nauw om al die waren netjes in de schappen te houden. Ze stonden uitgestald voor de winkel, hingen in kleurige wanordelijke trossen helemaal rondom de deuropening.

Marwan leek hier de weg te kennen. Hij reed volkomen ontspannen door Nador. Ze zag dat hij de hele tijd glimlachte.

'Heb je zin in koffie?'

'Goed idee', antwoordde Mara.

Ze parkeerden de wagen op een druk plein en stapten uit. Net op dat moment schalde zeer scherp en luid de stem van de muezzin, die opriep tot het avondgebed. Mara keek in de richting vanwaar het schelle geluid kwam, en zag dat aan de overkant van het plein een moskee met ranke minaret stond. Aan de ingangspoort druppelden mensen naar binnen. Het werd rustiger op het plein. Marwan liep voor haar uit naar een bistro.

'Ik denk dat het wijs zou zijn vanavond hier te blijven.'

'Mara, doe nu niet zo koppig, Aïn Zohra is niet ver van hier, amper een uurtje rijden, de weg is goed. We kunnen bij grootmoeder slapen, in ons eigen huis.'

Mara zei niets meer, maar ze was vastbesloten niet naar het dorp terug te gaan. Zij zou een kamer nemen en als hij nog 's nachts verder wilde rijden, was dat zijn zaak. Zij bleef hier voor de nacht.

Na de koffie stond Mara op en liep naar de kelner. Ze vroeg hem in het Frans of hij geen goed hotel wist. Hij keek haar aan en antwoordde haar in het Arabisch. Ze verstond er niets van. Ze liep terug naar het tafeltje waar Marwan nog zat.

'Laten we nu gewoon vertrekken, Mara.'

'Ik ga een kamer zoeken. Ofwel zoek je mee, ofwel vertrek je alleen.'

Marwan keek haar aan, terwijl hij rustig zijn sigaretten in zijn broekzak stopte.

'Oké, ga je gang. Ik blijf hier wachten. Als je iets gevonden hebt, kom je maar weer hierheen, zodat ik je je spullen kan geven. Veel succes.' En voordat ze nog iets kon zeggen, wenkte hij de kelner.

Mara schrok van Marwans snelle capitulatie. Ze had verwacht dat ze nog lang weerstand zou moeten bieden, en nu hij zo plotseling losliet, viel ze met een plof op haar achterwerk neer. Ze herstelde zich snel en besloot dan maar zelf op zoek te gaan.

Het plein was goed verlicht, ze keek rond en ontdekte algauw een gebouw met vijf verdiepingen. Een groot, onverlicht uithangbord in twee talen maakte haar duidelijk dat dit een hotel was. Nergens sterren te bekennen, Mara zou al blij zijn als het beddengoed schoon was.

De balie was verlaten. Ergens achteraan hoorde ze een nieuwslezeres in klassiek Arabisch spreken. Ze begreep dat het ging over de Europese Unie, Brussel.

'*Salam aleikum.*'

Mara schrok van de stem die ineens uit het niets leek te komen. Een grote man die gekleed was in een foukia en een gebedssnoer in de handen had, verscheen uit de gang achter

haar. Hij zag er eigenaardig uit, met op zijn kin onregelmatig verspreide plukjes baard. Hij had niet echt succes met het kweken van gezichtsbeharing, zoals die onder sommige mannen fel begeerd werd.

'Bonjour.'

De man zei niets terug.

Mara volgde de man, die achter de balie ging staan.

'Est-ce que vous avez une chambre libre, monsieur?'

Hij deed alsof hij even druk in de weer was met het wegleggen van zijn gebedssnoer. Mara haatte het wanneer ze het gevoel had dat ze genegeerd werd. Ze voelde zich dan een doofstomme die niet begrepen werd, en ze moest zich altijd bedwingen om niet met haar beide armen grote bewegingen in de lucht te maken en met luide stem een paar keer 'HALLO!' te roepen. Ze slaagde erin stokstijf te blijven staan en keek hem met vuur in haar ogen aan.

'*Ntia Magrabia là?* Jij bent toch een Marokkaanse, niet?' vroeg de man zonder op te kijken.

'*Wah*, ja', antwoordde Mara.

'Aha, je spreekt Tamazight.' Hij keek haar nu aan. 'Een *Riffia* van bij ons, goed, goed. En wat wil je nu, meisje?'

'Een kamer om te overnachten.'

De man fronste bedenkelijk zijn wenkbrauwen. 'Hoe heet je vader?'

'Abdelhamid Lamkaddem.'

'Ken ik niet. Zijn jullie van hier?'

'Nee.'

'Dat verklaart het. Ik ken namelijk alle inwoners van Nador, zij het niet allemaal persoonlijk. Dat is onmogelijk, maar er is geen familie of ik ken hun naam, weet van welke oorsprong ze zijn, of ze vrome moslims zijn en of hun nageslacht geslaagd is of niet. Er is in Nador geen familie Lamkaddem. Wel een familie Moukaddam, ken je die?'

'Nee.'

'Ben je getrouwd?'

'Nee.'

'Waar is je vader of je broer?'

'Ik ben alleen.'

'O, alleen.' Hij wreef langzaam over de plukjes op zijn kin.

'Goed, goed.'

Nu nam hij een plukje tussen zijn duim en wijsvinger, en begon eraan te draaien. 'En wat doe jij zo alleen in Nador, *na magrhib* op zoek naar een kamer?'

'En waarom stelt u zoveel vragen?'

De man boog zich over de balie, die niet zou misstaan in een van de vele groezelige winkeltjes die ze voorbij was gewandeld in haar zoektocht naar een slaapplaats. Hij kwam met zijn gezicht dichterbij en op een fluistertoon antwoordde hij haar: 'Kijk meisje, ik heb een groot inlevingsvermogen en als een jong meisje, een *Riffia* bovendien, zich aandient, op dit uur en op zoek is naar een kamer, alleen, dan denk ik altijd: stel nu dat mijn eigen dochter... die ongeveer jouw leeftijd moet hebben, alleen is zij steviger uit de kluiten gewassen dan jij en ik geloof zelfs dat ze een ietsje langer is dan jij, maar niet zo heel veel langer, eigenlijk hebben jullie niet veel gemeen met elkaar, behalve, vermoed ik, jullie leeftijd. Maar dat is voor mij al voldoende om mij dan vragen te gaan stellen. Ik stel me dus voor dat mijn eigen dochter in een vreemde stad op dit uur op zoek gaat naar een hotelkamer.

Moederziel alleen op straat op een uur waarop fatsoenlijke vrouwen gezellig thuis het avondmaal voorbereiden. Dat is niet goed, denk je niet? Ik zou daar helemaal niet tevreden over zijn. Waarom zou mijn dochter in haar eentje een kamer willen nemen in een vreemde stad? Wat is er gebeurd

waardoor ze niet veilig onder de vleugels van haar vader is gebleven? En vooral, wat beoogt ze door in dat hotel te willen overnachten? Zie je, meisje, dat is nu het resultaat van mijn overontwikkelde inlevingsvermogen. Ik kan het zelf niet helpen, maar zo heeft God mij nu in elkaar gestoken.'

Mara hoorde de man met ongeloof aan.

'Luister, ouwe man, ik ben je dochter niet en ik heb je niet gevraagd om me toe te vertrouwen dat je eigenlijk gestoord bent. Het enige wat ik vroeg, is of je een kamer vrij hebt voor minstens één nacht, ja of nee?'

'Je stelt me voor de keus, hè? Nou, ik moet je helaas teleurstellen, ik heb geen kamer voor jou. Ik kan je wel een nacht onderdak bieden bij mij thuis, bij mijn vrouw en kinderen, daar ben je onder vrouwen en veilig. Morgen zien we dan weer verder.'

De man streelde voldaan om beurten over het drietal plukjes kroeshaar op zijn kin en was zichtbaar tevreden met zijn wijze voorstel. Hij voelde zich net Salomon.

Mara stond nog steeds met open mond naar de man te kijken. Ze kon net op tijd een verwensing tegenhouden, en in plaats daarvan zuchtte ze minachtend en verliet schouderophalend het hotel.

Schuin tegenover het hotel viel haar oog op een uithangbord met het opschrift 'HOTEL'. Ze glimlachte en stak resoluut de straat over. Aan keuze geen gebrek, dacht ze voldaan.

Toen ze naar binnen ging, had ze de indruk dat de man die achter de balie zat, geschrokken de telefoon neerlegde. Nog voordat ze haar mond opendeed, snauwde de man haar toe dat alles vol was.

Mara keerde zonder een woord te zeggen op haar schreden terug. Toen ze weer buiten was, zag ze dat aan de over-

kant de behaarde kin voor de deur stond en nog steeds genietend over zijn miezerige begroeiing streelde.

Ook goed, dacht Mara strijdlustig. Dit waren slechts twee van de honderden hotelletjes die Nador rijk was. Als deze twee mislukte bewakers van de goede zeden echt dachten dat ze haar konden boycotten, hadden ze nog heel wat telefoontjes te plegen.

Met Marwan erbij zou ze nu al lang een zalig warme douche hebben genomen en geen last meer hebben gehad van haar vermoeide voeten.

Ze liet het plein achter zich en sloeg de breedste en best verlichte straat in.

In tegenstelling tot de andere straten was hier wel nog wat leven. Er waren veel cafeetjes.

Twee jongens die haar passeerden, mompelden iets vunzigs, zo luid dat Mara kon horen dat ze het over haar hadden. De jongens draaiden zich om en volgden haar, ondertussen sis- en fluitgeluiden voortbrengend.

Ook dat nog, dacht Mara moedeloos. Toen de twee brutaal naast haar kwamen lopen, versnelde ze haar pas. Ze wist nu totaal niet meer waar ze naartoe ging en waar ze naar op zoek was. De twee kleefden aan haar als lastige, lawaaierige bromvliegen.

'*Hiwa, zina*, waar ga je naartoe?' zei de een op een verwijfde toon.

De ander viel hem bij. '*W' Allah*, ik heb in heel mijn leven niet zo'n betoverende verschijning gezien.'

In paniek maakte ze rechtsomkeert. Ze wilde terug naar het pleintje, naar het bistrootje waar ze Marwan had achtergelaten. Maar ze herkende niets op de terugweg, het leek alsof

het decor achter haar rug werd veranderd. Ze zou durven zweren dat het kraampje met fruit er daarnet niet was, en dat café links, dat had toch geen overvol terras, allemaal rare kerels die met hun hoofd in een rookwolk zaten en die haar aanstaarden alsof ze een buitenaards wezen was? Ze begon te twijfelen.

Misschien kwam ze uit deze zijstraat?

Ze sloeg die in, dacht even een huis te herkennen, maar halverwege was er geen verlichting meer en was het donker in de straat.

De twee zaten haar nog steeds op de hielen. '*Hiwa, zina*, je hoeft niet bang te zijn. We bijten niet, hoor, we willen alleen wat babbelen.'

Mara draaide zich met een ruk om en ditmaal zette ze het op een lopen. Ze liep de jongens voorbij, die arm in arm liepen. Ze keken haar na, maar volgden haar niet meer.

Terug in de hoofdstraat keek ze naar links en naar rechts. Alles maakte een vreemde en vijandige indruk op haar. Haar hart ging als een razende tekeer.

Waar was Marwan? Waar was hij?

Ze voelde hoe een hand haar schouder greep. Geschrokken sprong ze een stap achteruit.

'De weg kwijt, Mara?' Marwan keek haar geamuseerd aan.

Onderweg werd er niets gezegd. Marwan reed hier alsof hij nooit iets anders had gedaan.

Na middernacht arriveerden ze in Aïn Zohra.

Mara herkende de plek helemaal niet. Het dorp leek kleiner dan ze zich herinnerde.

Marwan had ook even moeite om het huis van zijn grootmoeder terug te vinden, maar na een paar keer rondrijden ontdekte hij het winkeltje waar hij vaak had gezeten met de jongens van de buurt. Het was nu gesloten.

Mara keek op tegen het ritueel van de begroeting en de duizenden vragen over de gezondheid, de familie, het leven in het verre België. Ze was vastbesloten heel kort te antwoorden en hoofdpijn te veinzen, zodat ze snel kon gaan slapen. De badkamer zou voor morgen zijn.

De auto hield stil voor een muur met een ijzeren poort. Mara kon zien dat de muur bovenaan afgewerkt was met glasscherven in verschillende kleuren en vormen, die een uitstekend anti-inbraaksysteem waren.

Marwan maakte aanstalten om op de poort te kloppen, toen een hond wild tekeerging aan de andere kant van de muur. Niet veel later hoorden ze een deur opengaan. Een mannenstem riep in de verte: '*Chkoun?*'

Marwan ging dicht bij de ijzeren poort staan en riep dat hij het was, Marwan, samen met Mariam, uit België.

Even was er geen reactie, daarna hoorden ze geschuifel en het geluid van een ketting die over de grond werd gesleept, gepraat tegen de hond, die nu was opgehouden met blaffen. Na een paar minuten, die voor Mara wel uren leken te duren vanwege de vermoeidheid die ze nu voelde, en de koude nacht, werd eindelijk de poort geopend. Een man in *foukia* met een zaklamp in de hand verscheen in de opening.

'Grote god, je bent het echt, Marwan?'

'Salam, oom, ik ben het in levenden lijve.'

De twee vielen elkaar hartstochtelijk in de armen. Daar gaan we, dacht Mara, en dan zijn we nog niet bij de vrouwen aanbeland.

'En jij, ben jij mijn kleine Mariam? Kom hier, mijn kind! Welkom thuis, welkom thuis!'

Op de binnenplaats trok de hond in een hoek ongeduldig aan zijn ketting. Hij had veel zin om deze nachtelijke bezoekers op zijn manier te verwelkomen. Uit frustratie blafte hij een paar keer, zonder zelf echt overtuigd te zijn van het afschrikwekkende effect ervan.

Mara volgde de twee mannen naar het huis, waar ondertussen een jonge vrouw de lichten had aangedaan. Mara kende haar niet, maar dat maakte de begroeting er niet minder hevig om. Ze werden onder luidruchtig praten in het salon gezet. De jonge vrouw verdween. Even later verscheen haar grootmoeder in de deuropening. Ze bekeek hen beiden eerst zeer aandachtig en van een afstand. Marwan stond op om haar te gaan begroeten. Ze zag er klein en oud uit, vond Mara, maar het was onmiskenbaar haar oma.

Ze herinnerde zich haar grootmoeder als een vinnige, levendige vrouw die haar overal mee naartoe troonde en haar altijd stiekem iets toestopte, een snoepje, een granaatappel of een hardgekookt ei.

'Zijn dat mijn kinderen? Marwan, ben je dat echt?'

Mara stond op haar beurt ook op. '*Salam*, oma.'

De oude vrouw hield Mara's gezicht vast. 'Mijn meisje, ik dacht dat ik je in dit leven niet meer zou terugzien.'

De jonge vrouw was terug en wurmde zich een weg door de deuropening van het salon, waar iedereen samengeklonterd was in omhelzingen en gekus. Ze had een dienblad met

verse thee, brood en een bord spiegeleieren in olijfolie. Ze nodigde hen uit.

'Kom wat eten, jullie zullen honger hebben.'

Marwan deed zich te goed aan de eieren en het brood. Mara nipte van haar thee, terwijl ze stil de gezichten rond de tafel bestudeerde. Ze beantwoordde kort de vragen die ze haar stelden. Haar Tamazight was nog wat stroef. Ze was te moe om snel het juiste woord en de juiste uitspraak te vinden. Ze versprak zich een paar keer. Iedereen lachte.

Haar grootmoeder zocht haar ogen en glimlachte. 'Je hebt slaap, niet? Kom maar met me mee, liefje. Jij slaapt in mijn bed vannacht.'

Mara protesteerde toen ze zag dat haar grootmoeder aanstalten maakte om voor zichzelf een slaapplaats op de grond naast het bed te maken. Ze nam zware wollen berberdekens in warme kleuren uit een nis in de kamer en legde ze op de grond.

'Ik slaap wel op de grond. Slaap jij maar in je eigen bed, grootmoeder.'

'Geen sprake van, Mariam. Jij hebt er een zware reis op zitten en je bent gewend in een bed te slapen. Ik heb er baat bij af en toe op de vloer te slapen, goed voor mijn rug.'

Mara wist dat ze niet moest aandringen. Ze legde zich op het bed en toen pas hoorde ze het gezoem in haar hoofd en lichaam. Het was alsof ze nog in de wagen zat. Ze was aangekomen in een huis dat zich niet verroerde, maar haar lichaam was nog volop in beweging, was nog onderweg. Ze wist dat na een nachtje slapen, na een nachtje stilliggen in een stabiel bed, het zachte getril van haar ledematen en het gesuis in haar oren zouden verdwijnen. Dat wist ze nog van de reizen die ze maakte met haar ouders, lang geleden.

Mara werd gewekt door stemmen die vanuit de patio de kamer gedempt binnensijpelden. Haar blik dwaalde af naar een zacht opbollend gordijn, dat voor een klein raam hing. Zacht zonlicht scheen binnen. Ze hoorde het gescharrel van de kippen op het erf. Het waren geluiden en kleuren die haar terugbrachten naar lang, lang geleden.

Mara glimlachte en draaide zich om.

Ze verwachtte elk moment uit bed geroepen te worden door haar moeder of door een van haar zussen. 'Opstaan, profiteur! Jouw deel van het huishouden wacht nog op je!'

Meer had ze niet nodig gehad om het laken over haar hoofd te trekken. Ze bleef altijd als laatste liggen en miste daardoor vaak het ontbijt. Als ze dan uit haar bed kroop, was er zelfs geen koffie meer over. Haar grootmoeder zorgde dan voor haar. Zij zette een pot verse koffie en ging naar buiten om te zien of ze een eitje kon vinden in het kippenhok.

Ze had het altijd fijn gevonden om vanuit haar bed de gesprekken over koetjes en kalfjes op te vangen, waarvan slechts flarden verstaanbaar waren. Dit was het moment vlak voor de drukte van de schoonmaak, de inkopen en de voorbereidingen voor het middagmaal. Door een kleine opening boven de deur die uitgaf op de patio, viel het zonlicht in de kamer. Net voorbij de deur werd de kamer in tweeën gedeeld door een halfhoog muurtje. Dat was het badgedeelte, het *thimethath*. Alle oude huizen hadden kamers met een apart gedeelte waar je je kon wassen en omkleden.

Ze stond op en voelde dat ze nog wat wankel op haar benen stond. Ze liep naar het badgedeelte en zag dat haar grootmoeder alles had klaargezet voor haar. Twee grote emmers water, een waterketel en een gaskomfoor met een aansteker op de pit. Een schone handdoek en zeep. Mara glimlachte. Ze stak het vuur aan, plaatste de gevulde ketel op het

vuur en ging op bed liggen. Ze hoorde haar grootmoeder praten met Marwan.

Ze dommelde weer in.

Peter kwam bij haar liggen.

Hij kuste haar in de hals en bij elke kus tintelde haar huid. Mara maakte zich zorgen. Hoe zou haar grootmoeder reageren op deze grote blonde man in haar huis?

Het gefluit van de ketel maakte haar wakker. Loom stond ze weer op.

Ze nam de ketel en mengde het hete water met het koude water in de emmers. Ze voelde of het water de juiste temperatuur had, voegde nog wat warm water toe en kleedde zich uit. Haar kleren gooide ze over het muurtje, zodat ze niet nat zouden worden. Even wist ze niet goed hoe ze aan het wassen moest beginnen. Ze knielde ten slotte neer en nam met haar handpalmen een beetje water uit de emmer en bracht het naar haar gezicht. Daarna liet ze water vloeien over haar schouders, rug, borsten en billen. Eerst met haar handpalmen, daarna nam ze de emmer vast en goot zo het water over haar gezicht en lichaam. Het warme water voelde zacht aan. Ze zeepte zich in, spoelde zich af en greep naar de handdoek. Ze voelde zich herboren.

Haar kleren zaten nog in haar tas in de wagen. Ze besloot een jurk van haar grootmoeder aan te trekken.

Toen ze de deur van de slaapkamer opendeed, moest ze even knipperen door het felle zonlicht.

Marwan, haar grootmoeder, de onbekende vrouw en haar oom zaten allemaal samen in een hoekje van de patio, in de schaduw van een wijnstok aan een rond laag tafeltje, waar de resten van het ontbijt nog op lagen.

De jonge vrouw stond op, nam de koffiekan van tafel en liep naar de keuken.

'Goeiemorgen, kindje', begroette haar grootmoeder haar. 'Heb je goed geslapen?'

'Ja, grootmoeder, dank je wel. En u, niet te veel last gehad van de harde vloer?'

'Niets van gevoeld. Ik heb geslapen als een baby.'

De vrouw kwam even later terug uit de keuken met de kan vol dampende koffie. Ze schonk een kopje in voor Mara en keerde terug naar de keuken.

'Wie is dat?' vroeg Mara zachtjes aan Marwan, terwijl ze aan tafel naast haar grootmoeder ging zitten.

'De vrouw van oom.'

De vrouw kwam terug met een bord verse rgaïf en zette dat voor Mara neer. Ze ging naast haar echtgenoot zitten, en wendde haar ogen niet van Mara af. Ze glimlachte de hele tijd. Mara ontweek haar blik.

'Toe, eet', zei de vrouw ten slotte.

Haar grootmoeder brak een stukje van de verse rgaïf af en legde dat naast Mara's kopje koffie op tafel.

Marwan keek geamuseerd toe. 'Vooruit, Mara, eet, voordat oom je dat stukje begint voor te kauwen.'

'Grappig, Marwan', antwoordde Mara droogjes. Ze nam een slok van haar koffie.

'Neem je geen suiker?' vroeg de vrouw van haar oom onthutst.

'Nee', antwoordde Mara. Ze nam een stuk rgaïf en stopte dat in haar mond.

'Helemaal geen suiker in je koffie? Hoe doe je dat? Dat is toch niet te drinken? Zo bitter! Mag je geen suiker van de dokter?'

'Ik drink mijn koffie altijd zo.'

'Ik zou dat toch niet kunnen, hoor. Zelfs al hing mijn leven ervan af.'

Mara glimlachte zwakjes naar de vrouw.

Haar grootmoeder stond op.

'Heb je zin om met me naar de markt te gaan, zoals vroeger, toen je nog een klein meisje was? Als je braaf bent, koop ik noga voor je!'

Mara hees zich in een jeans en een nauw aansluitend truitje. Met haar zonnebril op haar hoofd kwam ze uit de slaapkamer naar de zonovergoten patio in het midden van het huis. Haar oom staarde haar van top tot teen aan met afschuw in zijn blik en verdween in zijn kamer. Even later kwam hij terug met zijn echtgenote, die hij voor zich uit duwde. De vrouw glimlachte gegeneerd en strekte haar armen uit naar Mara. Daarin hield ze een felblauwe djellaba met zwarte biezen.

'Hier, Mariam, je mag mijn djellaba aandoen om naar de markt te gaan.'

Mara keek verbaasd naar de vrouw en vervolgens naar de blauwe djellaba.

Haar oom, die zag dat ze geen aanstalten maakte om de djellaba aan te nemen, kwam nu tussenbeide. 'Het is beter dat je in een djellaba naar de markt gaat. Dat is hier normaal, begrijp je?'

'Ja, dat kan goed zijn, maar nee, dank je, ik heb geen djellaba nodig. Dat is niets voor mij.'

Haar grootmoeder kwam uit de keuken met een rieten boodschappenmand. 'Laat haar maar. Ze is nog jong, wat moet ze met zo'n onhandige djellaba?' Ze nam Mara bij de hand en verliet het huis.

De markt was stoffig en druk, de kraampjes zagen er geïmproviseerd uit.

Haar grootmoeder laveerde als een volleerde marktganger langs de manden die gevuld waren met henna en kruiden, langs de kraampjes met verse groenten en langs het stalletje met levende kippen. Tot Mara's ontsteltenis werden de beesten, nadat ze betaald waren, ter plaatse geslacht en in een grote ton met kokend water gegooid. Daar werden ze door een jongetje na een paar seconden behendig uit gevist om geplukt te worden. Het hele procedé verspreidde een afschuwelijke stank. Mara hield haar ene hand voor haar mond en neus, en met haar andere hand porde ze haar grootmoeder zacht aan om snel verder te lopen. Opgelucht haalde ze adem toen ze de sectie van de levende en eetbare beesten voorbij waren. Nu werden ze omringd door kraampjes met kleurige kleedjes, broeken, pyjama's en ander textiel.

Een marktkramer reikte hun iets aan.

'*Hajja*, hier, ik schenk je dit kleed zodat je je dochter ermee kunt bedekken.'

Haar grootmoeder keek de brutale marktkramer streng aan.

'Heel erg bedankt, *Sidi*, maar houd het maar. Ik zal voor je bidden dat je ooit je ogen zult kunnen beheersen, dat zal ongetwijfeld je handel alsook je aanzien bij de Almachtige ten goede komen.'

De verkoper lachte zijn tanden bloot.

'*Amin ja Rabbi al Allamien!*'

Mara wierp de verkoper een minachtende blik toe en bleef dicht tegen haar grootmoeder lopen.

Toen ze huiswaarts togen met een mand gevuld met boodschappen, spraken ze met een paar vrouwen die onderweg naar de markt waren.

Ze informeerden beleefd naar elkaars gezondheid, naar elkaars zonen en dochters, schoon- en kleinkinderen, en ten slotte naar de kwaliteit en de prijs van de waren op de markt vandaag.

'Gebruik verse tijm in honing, een lepeltje voor het slapengaan en je zult zien.'

Het medisch advies kwam van een van de vrouwen, nadat haar grootmoeder haar beklag had gedaan over een aanhoudende maagpijn.

'Prijs jij je gelukkig met je kinderen in Europa. Zij kunnen je de beste medicijnen opsturen. Je hoeft het hun maar te vragen. Laat de tijm en honing maar voor ons, die van niemand *rahma* kunnen verwachten, uit geen enkele windstreek.'

De vrouw die deze opmerking maakte, keek de hele tijd naar Mara.

'Wie is dit meisje?' vroeg de vrouw ten slotte aan Mara's grootmoeder.

'Dit is Mariam, mijn kleindochter.'

De vrouw keek verwonderd naar Mara.

'Mariam van je zoon Abdou, toch?'

Haar grootmoeder knikte.

'Mijn god, wat is zij veranderd zeg! Hoe komt het toch dat de kinderen die daar opgroeien, met de jaren lelijker worden? Ik herinner me Mariam als een mooi, mollig en wit kindje met prachtige lange haren.

Met haar fleurige meisjesjurkjes en strikjes in haar haren leek ze wel een popje, en kijk nu, vel over been, bruin, en die kleren!' Mara porde haar grootmoeder in de zij. Die antwoordde: '*Hiwa*, wat wil je? Denk je dat ze daarginds een eenvoudig leven hebben of wat? Ik laat jullie, ze wachten op me, ik heb het middagmaal in mijn mand.'

De vrouwen namen afscheid van elkaar.

In het huis was de vrouw van haar oom bezig met het middagmaal. Mara had vreselijke honger.

Marwan lag te slapen in het salon. Hij was afgepeigerd door de reis.

Mara ging aan zijn voeten zitten. Het was koel in de kamer. Ze vroeg zich af of Marwan zich aan de afspraak zou houden om na het middageten door te rijden naar Madran, het dorp van Younes.

'Geen sprake van!' was de reactie van zowel haar oom als haar grootmoeder toen Mara hun meedeelde dat ze na het middagmaal weer zouden vertrekken. 'Je nichtjes en tantes komen naar Assr om je te zien. Je kunt onmogelijk weggaan zonder hen gezien te hebben, niet na al die jaren van afwezigheid.'

Het argument dat ze nog veel te doen hadden en maar weinig tijd hadden, kon haar grootmoeder niet overtuigen. 'Morgen is er nog een dag, als God het wil.'

'Marwan, zeg iets. We moeten hier weg.'

Marwan draaide zich om en sliep gewoon door.

De wagen, haar wagen, stond voor de deur geparkeerd. Ze hoefde maar de sleutels van het salontafeltje te nemen. Ze had haar paspoort en haar bankpas in haar handtas. Toch voelde ze zich opgesloten, niet bij machte om verder te gaan, om zelf te beslissen. Ze onderging Marokko lijdzaam. Dit was een gevoel dat ze altijd had gehad in dit land. Dit was waarom ze die lange, passieve zomers hartsgrondig haatte.

Mara stond in de deuropening en keek hoe de vrouw van haar oom in de keuken druk in de weer was om een uitgebreid middagmaal klaar te maken.

Ze had de vis schoongemaakt, slaatjes gemaakt en was nu bezig om een sausje te maken van rode ui en aubergine.

'Heb je hulp nodig?'

De vrouw glimlachte en schudde met haar hoofd. 'Alles is bijna gedaan. Ga jij maar wat rusten. We kunnen dadelijk aan tafel.'

Mara bleef in de deuropening staan.

'Neem tenminste een stoel.'

'Nee, ik sta liever.'

'Hoe gaat het met je zussen?'

'Goed, denk ik.'

'Woon je weer thuis?'

'Nee.'

De vrouw sneed tomaat in kleine blokjes, voegde er komkommer en ui aan toe en zette de kom opzij.

'Ben je gelukkig?'

De vraag verraste Mara. Ze had eerder een waaromvraag verwacht.

Ze had verwacht dat de vrouw iets over Peter zou vragen. Over de roddels. Over waarom zij niet zoals alle andere meisjes had willen zijn. Waarom ze per se anders wilde zijn. Of ze geen spijt had van alles. Deze vraag had ze niet verwacht en ze had er geen antwoord op.

Ze reageerde ontwijkend. 'En jij, ben jij gelukkig?'

De vrouw lachte. Ze legde drie grote rode paprika's op een rooster op het vuur. De vlammen likten aan het glanzende strakke vel en algauw was dat verschroeid. De geur van geroosterde paprika vulde de keuken. De vrouw draaide de paprika behendig om. Haar vingers schenen bestand te zijn tegen het vuur en de hitte.

'Heb je bereikt waar je naar streefde?'

'Ik weet het niet', antwoordde Mara.

De vrouw roerde in de pan met de saus. 'Misschien is dat niet zo belangrijk. Misschien is het belangrijker als je ervan overtuigd bent dat je op de goede weg zit.'

52

De weg naar Madran liep dwars door citrusboomgaarden. Ze herinnerde zich deze weg niet op deze manier.

Honderden bomen hingen vol met zware sinaasappelen in een oranje dat ze nog nooit had gezien. Door het groen leek het alsof ze in een decor van de *Teletubbies* was beland. De beste en gaafste vruchten werden in kisten geladen met bestemming Europa. De vruchten die minder volmaakt waren, bleven achter voor de lokale markt. Dat had Mara zelf kunnen zien op de markt. De vruchten die daar te koop werden aangeboden, waren onregelmatig van vorm en grootte, en hun oranje kleur barstte niet van glanzende felheid.

Het had geregend en de aarde had gulzig het water opgedronken. Mara vond de geur van warme natte aarde die zich in de lucht verspreidde aangenaam. Het was dezelfde geur als wanneer ze fris water dronk uit een aarden kruik. Het landschap werd zachter na de regenbui. En terwijl ze zo verder reden langs sinaasappelbomen en geïmproviseerde kraampjes langs de weg, stelde Milouda op een aanstekelijk ritme de zin van een leven zonder liefde ter discussie.

De heuvels en de bergen waagden zich niet zo dicht aan de kust. Voor Mara en Marwan strekte zich een geruststellende vlakte uit. Geen gevaarlijke haarspeldbochten of diepe afgronden. Mara zuchtte. 'Vind je deze muziek echt goed?'

'Jij niet dan?' vroeg Marwan verbaasd. 'Echt niet?'

'Wat is er nu mooi aan dat gekerm?'

'Doe niet alsof! Ik heb wel gezien hoe je stiekem meewiegt! Je doet alsof, maar ik heb je gezien. Laat je gaan, zusje, op het ritme van Milouda. Niemand ziet je, kom op!' Marwan lachte en schokte met zijn schouders.

Hier en daar doken in het landschap, soms halfverscholen tussen de bomen, enorme huizen op. Bij bijna allemaal stond er een muur rondom.

Het was blijkbaar mode geweest om de huizen af te werken met Aziatisch aandoende daken, net pagodes, die volkomen misplaatst waren in de dorre vlakte van de Rif.

Bij sommige huizen kon je zien dat de eerste en tweede verdieping er pas gekomen was nadat de eigenaar weer wat geld bijeen had gespaard. De stijlen van de verdiepingen spraken elkaar soms tegen.

Mara vroeg zich af hoeveel van deze huizen waren opgetrokken met geld uit Europa.

Ze begon te twijfelen aan de hele onderneming. Ze wilde niet geconfronteerd worden met de familie van Younes. Ze vreesde dat ze de pijn alleen maar zou aanwakkeren. Ze kende deze mensen ook niet. Ze konden evengoed doorrijden naar Saïdia en niet naar die familie gaan. Niemand wist dat ze in Marokko waren, niemand kende haar en ze had geen enkele verplichting tegenover hen. Wat moest ze tegen zijn ouders zeggen? 'Hallo, ik was het vakantieliefje van Younes. Hij wilde voor mij de Middellandse Zee oversteken. Mijn innige deelneming.'

'Marwan, laten we gewoon doorrijden naar Saïdia. Ik wil deze mensen er niet nog eens mee confronteren.'

Marwan keek even naar haar en legde vluchtig zijn hand op de hare. 'Je bent niet alleen, Mariam, wij doen dit samen. Het is het minste wat we voor hem kunnen doen. En daarna gaan we naar huis.'

Faïza had dagen zitten tobben over de opdracht van Safia. Safia wist niet waarover ze sprak.

Er was geen brief en er was niemand anders. Younes liep een schim achterna en Faïza was niet van plan zich te laten overtroeven door een waanbeeld.

Het had geen zin, niets had zin. Ze moest niet meer denken aan manieren om de zee over te steken en de brief te lezen, noch om het antwoord te kennen.

Haar lichaam was moe. De enige plek waar ze zich goed voelde, was naast Younes, in de stilte vlak voor Fajr. Vlak voordat de muezzins met hun polyfonie de nacht vulden en de hanen kort daarna invielen met hun aanhoudend gekraai.

Vlak voordat de ochtend gloorde en de mensen uit hun diepe slaap ontwaakten. Daar voelde ze zich thuis en daar wilde ze zijn.

Het was een eigenaardige dag. Net toen ze ervan overtuigd was dat er geen oplossing was, dat ze in een kringetje zou blijven ronddraaien, reed er een auto met Belgische nummerplaat het dorp binnen. Maar Faïza had zich al dagenlang niet meer vertoond overdag. Ze schuwde de zon en de mensen, ze schuwde de lachende kinderen en de dagelijkse routine. Een paar huizen verder klopte Mariam aan en deed Younes' moeder open.

De moeder van Younes zag er nog jong uit. Ze trok het dienblad met de thee naar zich toe en schonk de glazen in.

Het salon was sober ingericht, met Marokkaanse zitbanken en lage, in hout uitgesneden tafeltjes. Aan de muur hing een groot, met de hand geschilderd portret van een statige

oude man in een witte djellaba. Daarnaast hing een foto van Younes met een man van middelbare leeftijd.

De vrouw volgde de blik van Mara naar de foto's.

'Die foto heeft hij laten nemen, samen met zijn vader, vlak na zijn afstuderen.'

Mara wist niet goed wat ze daarop moest antwoorden. Ze sloeg haar blik neer.

Hij zag er nog mooier uit dan ze zich hem herinnerde. Een knappe gezonde man aan wie ze haar jawoord had gegeven na een vakantieverliefdheid van een paar weken. Als in een droom. Ze had zich sindsdien niet meer gerealiseerd dat hij verder leefde in die droom. Dat hij ademde, studeerde, at en sliep. Dat hij aan haar dacht, naar haar verlangde, hoopte.

Zijn onbeantwoorde brieven had ze zonder schroom achtergelaten in haar kamer in haar ouderlijk huis. Ze maakten deel uit van haar verleden. Het was eenvoudig geweest om die brieven niet te beantwoorden, te doen alsof ze opgestuurd werden door een herinnering, niet door een mens van vlees en bloed, een man, een wachtende, hopende man. Een man die dacht van haar te houden zoals nog nooit iemand van een vrouw had gehouden.

Mara verdrong de tranen, die zich een weg naar buiten wilden zoeken. Ze kneep in de harde matras van de zitbank.

Younes' moeder stond op en kwam naast haar zitten. Ze nam haar in haar armen. Mara leunde tegen haar aan en duwde haar gezicht in de jurk van de vrouw, die naar katoen en moederlijke warmte geurde. De eerste traan, die haast ongemerkt over haar wang rolde, werd gevolgd door een vloed die diep uit haar schokkende lichaam kwam. De warme zilte tranen verdrongen zich om als eerste naar buiten te stromen. Ze probeerde zichzelf tot bedaren te brengen, maar Younes zat in haar hoofd, ze voelde zijn hand in de hare, toen op het strand, zoveel jaar geleden, en ze hoorde haar vaders stem,

die haar later, veel later, streng toesprak toen ze had besloten niet meer om te kijken en gewoon vooruit te gaan.

'Kijk uit, Mariam, kijk goed uit waar je je voeten zet. Je begeeft je in diep en gevaarlijk water.'

Ze snikte luider en luider. Hier kon haar vader haar niet zien, hier kon ze zich even laten gaan. Even, want ze zou hem laten zien dat ze standhield, dat ze niet ten onder zou gaan. Hij zou haar zien en hij zou trots zijn. Ze kon het aan om een weg te bewandelen die niet voor haar voorbestemd was. Ze had de eerste schreden al gezet en ze werd steeds beter en beter. Steeds zekerder en zekerder. En op een dag zou hij zien dat ze er stond. 'Kijk, vader, kijk dan, dit ben ik.' En hij zou trots zijn. Younes' moeder hield haar stevig vast zonder een woord te zeggen.

Faïza had de wagen met vreemde nummerplaten wel gezien, die de hele namiddag voor het huis van Younes geparkeerd stond, maar ze stelde zich er niet al te veel vragen bij. Misschien was er familie uit Europa op bezoek. Het was niet gebruikelijk dat de mensen uit Europa de winter uitkozen om naar Marokko te komen, maar het gebeurde.

Het was pas tegen de avond dat de buurvrouw met het laatste nieuws binnenviel bij haar moeder.

'Aicha, mijn zuster, ik kreeg er kippenvel van. Ik heb gehuild, gehuild. Je weet, de muur tussen mijn patio en het salon van Mamat stelt niet veel voor, dus ik hoorde bijna alles. Het was alsof ik erbij stond. Denk je dat ik de afgelopen nacht een oog dicht heb gedaan? Echt niet, zuster. Volgens mij hield ze nog wel van Younes, anders zou ze niet die hele reis maken om daarna zo hartstochtelijk te huilen. Ik zeg je, ik heb gewoon meegehuild. Hmidou kwam binnen en hij zag me zo tegen de muur aan snotteren. Hij kreeg haast een beroerte, hij dacht dat ik bezeten was. Hij probeerde me

van de muur weg te halen om me te kalmeren, maar ik bleef tegen die muur staan, want Mamat was net iets aan het zeggen tegen dat meisje. Hij bleef maar trekken en ik bleef hem wegduwen terwijl ik met mijn hoofd tegen de muur stond. Uiteindelijk liet ik me wegvoeren. Het gesnik van dat meisje overstemde alles.'

'O, wat erg', reageerde Aïcha. 'En waar zijn ze nu?'

'Vertrokken, denk ik. Ze zijn zelfs niet blijven overnachten.'

Faïza had de hele tijd met ontzetting vanaf de trap geluisterd. Ze bleef een tijdlang als aan de grond genageld zitten. Ze wilde als een wervelwind naar het huis van Younes, misschien zouden ze daar nog zijn, maar ze wist dat ze te laat was. Haar hele wereld stortte opnieuw in.

Het antwoord was zo dichtbij geweest en ze had ze laten ontglippen.

'Waar zijn die mensen naartoe?'

Younes' moeder zat achter haar fornuis en ze begreep onmiddellijk over welke mensen Faïza het had. Als het om iemand uit de buurt zou gaan, had ze hen bij naam genoemd of iets gezegd waarmee de eigen mensen werden aangeduid, een naam of een eigenschap. Zoiets als 'die van hiernaast'. Mensen die van buiten de buurt kwamen, waren meestal naamloze vreemden.

'Die mensen' hield nog onbegrensde mogelijkheden in, 'die mensen' kon alles en iedereen zijn.

Mensen met een goede inborst die meestal ook goede tijding brachten, of juist slechteriken die een rekening kwamen vereffenen of eenvoudigweg met hun tong het kwaad verspreidden. Duizend-en-een redenen konden er zijn voor hun bezoek, de dorpelingen konden slechts speculeren en gissen.

Die mensen verbraken de monotonie van het dagelijks leven. Vrouwen koekten dan samen op binnenplaatsen en in portalen. Het was ook steeds spannend om het spoor van die mensen te volgen, die – als ze te voet waren – vele zakken en tassen met zich mee namen, of een stofwolk achter zich lieten als ze met de auto door het dorp reden op zoek naar het juiste huis. Iedereen hoopte stiekem dat die mensen halt zouden houden bij zijn huis. Het risico dat er slecht nieuws werd gebracht, wilden ze er dan graag bij nemen. Die mensen zouden dan aankloppen en degene die opendeed, zou ofwel vrijwel direct een kreet van blijdschap en herkenning slaken en die mensen verwelkomen; het zou familie zijn die ze al heel lang niet meer hadden gezien, ofwel zou men de geopende voordeur aarzelend wijder zetten en vragen wie er klopte. En altijd verdwenen die mensen in het huis en bleven de dorpelingen die het spoor van de bezoekers met spanning hadden gevolgd, met een leeg gevoel achter.

'Komen ze nog terug naar hier?'

Faïza kwam nu naast haar staan. Zonder haar werkzaamheden te staken, antwoordde Mamat haar dat ze een dag naar Saïdia zouden gaan en daarna terug naar huis, terug naar België zouden reizen.

Faïza liep zonder een woord te zeggen naar buiten.

'Blijf, de soep is bijna klaar, dan kun je een beetje eten!'

Maar Faïza hoorde haar niet meer.

Marwan ging op het verlaten terras van een cafeetje zitten, terwijl Mara, goed ingepakt, het strand opliep.

Saïdia leek op een spookstad. De kleuren, warmte en drukte van de zomer waren opgeborgen in een koffer, die pas geopend zou worden wanneer de eerste toeristen uit Europa zouden afzakken. Dan zou het leven in al zijn lawaaierigheid terugkeren. Iedereen zou iets te verkopen hebben.

Frisdrank, ijsjes, milfi-gebakjes, schfenz-donuts, namaaksportschoenen, T-shirts van het Marokkaanse nationale elftal, voor de minder fervente chauvinisten zouden er zelfs zijn van Real Madrid of van aartsrivaal Barcelona, en voor de vrouwen gandoera's in vrolijke kleuren of grote indigoblauwe sjaals.

Speelgoed, made in Taiwan, gepofte maïs, pippa en kleverige suikerappelen.

Onder haar schoenzolen voelde het zand vochtig en koud aan. Het knarsende geluid en de diepe sporen die haar stappen maakten, gaven haar de indruk dat ze in een tapijt van verse sneeuw stapte.

De golven fascineerden haar. Ze kwamen van ver aangerold en maakten een zacht geluid, dat een beetje aanzwol op het ogenblik dat ze op het strand aanspoelden en sissend oplosten. De witte golven vertelden een melancholisch verhaal over de zee. Een verhaal van eindeloze eenzaamheid, van onbestemdheid.

Ze liep dichter naar de golven toe. Schuimend losten ze vlak voor haar voeten op. Mara wilde haar schoenen uitdoen om het water te voelen, maar ze rilde.

De golven kwamen en gingen, kwamen steeds dichterbij, alsof ze haar tenen wilden kietelen, en Mara sprong telkens net op tijd achteruit.

'Het is niet jouw schuld, hij kon hier niet langer blijven', had zijn moeder tegen Mara gezegd.

Mara had haar hoofd gekust en vertrok.

Wat een rare rotwereld eigenlijk, dacht ze terwijl ze de punt van haar schoen diep in het zand duwde en de koude vochtigheid in haar tenen trok. Er bleef een bleek schelp-

je liggen op het puntje van haar schoen. Als een ballerina hief ze haar voet voorzichtig omhoog. Als het schelpje zou blijven liggen, zou alles goed komen. Ze telde, en bij drie schopte ze het schelpje in het water.

Ze zag Marwan opstaan van het terras en naar haar toe lopen.

'Laten we gaan eten, ik sterf van de honger!' riep hij.

Mara volgde hem. Achter haar ging de zee onverstoorbaar verder met komen en gaan.

52

In een hotelkamer in Saïdia werd een verward meisje in bedwang gehouden door twee potige verpleegsters. Het meisje was helemaal uitgedroogd en verzwakt. Het leek alsof ze dagenlang niet had gegeten. Maar wat de verpleegster het meest verontrustte, was de onsamenhangende wartaal die het meisje voortdurend uitkraamde, en daartussen herhaalde ze steeds dezelfde zin.

'De brief, hij mag niet weer de zee oversteken! De brief!'

Hoewel de avond viel, werd het niet stil op de afdeling waar Faïza lag. Ze zag vanuit haar bed een stukje van de hemel door het raam in de gang. Hij werd heel snel zwart. Ze vroeg zich af of de sterren die ze zag, dezelfde waren als die welke ze zag wanneer ze op haar rug naast Younes lag. Ze vergat de tijd wanneer ze haar ogen naar de hemel richtte. Ze voelde zich te sloom om naar het raam te gaan. Om haar heen hoorde ze mensen kermen en klagen.

De verpleegsters hadden zich al een tijdje niet meer laten zien.

'Ze hebben je jouw baby ook afgenomen, niet?'

Faïza schrok van de stem die aan haar hoofdeinde klonk. Ze ging snel zitten om te kijken van wie die afkomstig was. Een meisje van ongeveer haar leeftijd kwam nu naast haar staan. Ze had een gezicht dat overdekt was met puisten en schrammen. Haar haar was in een jongenskop geknipt. Ze lachte geamuseerd om de reactie van Faïza.

'Wees maar niet bang, ik ben geen djinn, hoor. Die komen straks wel weer uit hun holen, als de ochtend gloort, en ze dragen witte schorten.'

Het meisje herhaalde haar vraag.

Faïza begreep haar niet. Ze zweeg.

Het meisje boog voorover naar Faïza en fluisterde in haar oor: 'Ze hebben de mijne ook weggenomen en ik blijf hier tot ze me hem teruggeven.'

'Ik heb geen baby.'

'O jawel, je had een baby, heb je dan niet gevoeld hoe je buik opzwol? Hoe het leek alsof er visjes in zwommen? En nu is hij plat, alsof er nooit een leven in heeft gezeten. Dat was net zo bij mij. Alleen was ik mijn baby niet vergeten toen ik bijkwam in de verloskamer. Ik ben onmiddellijk op zoek gegaan naar mijn kind en de djinns met hun witte schorten bleven maar zeggen dat ik geen kind had gebaard. Dat ik me dat maar verbeeldde. Een moeder kun je niet om de tuin leiden, zeg ik je. Open je ogen, meisje, want ze doen precies hetzelfde met jou!'

'Ik heb geen kind. Ik ben zelfs niet getrouwd en zelfs al zou ik trouwen, dan nog zou ik geen kind kunnen krijgen.' Faïza wilde uit bed komen, maar haar ledematen voelden loodzwaar aan. Ze was nog nooit zo moe geweest. Ze kroop terug onder haar laken en verborg haar hoofd in het kussen. Ze hoopte dat het meisje snel zou weggaan, zodat ze even kon slapen. Ze sloot haar ogen, maar ze hoorde het meisje nog aan haar bed.

'Je moet de brief vinden, je moet naar Safia gaan.'

Wat raar, dacht Faïza, dat het meisje op de hoogte is van de brief en dat ze Safia kent. Ze voelde dat het meisje zich over haar boog.

'Ik ben het, Faïza.'

Faïza opende haar ogen. Younes lachte naar haar en hield haar hand vast. Hij bleef nog een tijdje bij haar zonder een woord te zeggen. Toen kondigde de muezzin de Fajr aan, en Faïza voelde zijn hand niet meer.

In een kamer in een hotel in Saïdia, hoorde ook Mara de muezzin. Ze draaide zich op haar linkerzij en sliep verder.

Na het ontbijt stond Marwan van de tafel op om een sigaret te roken.

Mara bleef zitten. Ze was voor het eerst sinds lang opgewekt. Ze had goed geslapen en ze had voor het eerst sinds lang een bad genomen. Bovendien had ze het geruststellende vooruitzicht dat ze vandaag terug zou keren. Vanavond zou ze op de ferry huiswaarts gaan. Ze wenkte de kelner en vroeg nog een kop koffie.

Marwan was snel terug. Hij hield zijn gsm in zijn hand vast.

'De ouders van Younes hebben gebeld. Hun buurmeisje is gisteren, kort nadat wij vertrokken, verdwenen. Ze is deze nacht ook niet thuisgekomen. Misschien is ze hiernaartoe gekomen, op zoek naar ons.'

Mara fronste niet-begrijpend haar wenkbrauwen. 'Hoezo, naar ons?'

'Blijkbaar had ze een oogje op Younes en is ze sinds zijn dood de kluts kwijt. Ze eet al dagen niet meer en wil koste wat het kost met hem trouwen.'

Mara schudde met haar hoofd. 'Oké, dus als ik het goed begrijp, wil dat mens trouwen met een dode? En wat heeft dat met ons te maken? Moeten wij als getuigen optreden of zo?' Marwan keek haar nors aan.

'Ik weet er het fijne ook niet van, alleen dat ze verward is en dat haar ouders ons vragen om haar te zoeken en weer thuis te brengen.'

Alle mensen die Marwan aansprak in de cafeetjes bij het busstation, beweerden dat ze de vorige avond inderdaad een bleek, kwetsbaar ogend meisje hadden zien uitstappen uit een bus. Ze zou hun niet zijn opgevallen als ze niet na haar aankomst de hele tijd op het plein was blijven hangen, alsof ze twijfelde over haar eindbestemming, alsof ze van

gedachte was veranderd en het liefst zo snel mogelijk in dezelfde bus zou stappen om terug naar huis te gaan. Ze bleef besluiteloos ronddolen en vroeg niemand wat. Haar zwarte hoofddoek deed de bleekheid van haar gezicht nog sterker uitkomen.

Niemand kon Marwan zeggen waar ze nu naartoe was, welke richting ze uit was gegaan. De meesten waren er zeker van dat ze niet op een bus was gestapt. Ze hadden haar even uit het oog verloren terwijl ze zich trachtten te concentreren op het dammen of toen ze een sigaret opstaken, en toen ze terugkeken en haar zochten, vonden ze haar niet meer. Ze hadden haar toen maar snel uit hun gedachten gezet.

Marwan zuchtte. 'Het is onbegonnen werk. Ze kan overal zijn, en we weten niet eens hoe ze eruitziet.'

'We weten wel hoe ze eruitziet, alleen lopen er hier tientallen meisjes die haar zouden kunnen zijn', antwoordde Mara onverschillig.

Ze liepen van het busplein weg en kwamen op een druk kruispunt. Een man met een rafelige wollen djellaba stak zijn hand naar hen uit.

'Voor God.'

Marwan nam een briefje van twintig dirham en stak het de man toe.

Het gezicht van de man klaarde op, hij greep Marwans hand en wilde die kussen.

Marwan trok zijn hand snel terug.

'Moge God je behoeden', zei de man nog, waarna hij terugkeerde naar zijn straathoek.

Marwan merkte op dat de man tegen een laag muurtje een stuk karton had gelegd. Ernaast lag een versleten boodschappentas met zijn spaarzame bezittingen. Vanuit zijn hoekje moest de bedelaar een goed zicht hebben over het kruispunt en zelfs over een deel van het busstation.

Marwan liep naar hem toe.

De bedelaar draaide zich om en schrok zo hevig bij het zien van Marwan dat hij het briefje van twintig dirham, dat hij tussen zijn twee handen vast had, bijna in tweeën had gescheurd. Hij was ervan overtuigd dat zijn weldoener van gedachten was veranderd en hem het briefje kwam afnemen.

'Vergeef me, maar ik zou u iets willen vragen. Was u hier gisterenavond ook?'

De bedelaar was op zijn hoede. Het was erg om een dakloze schooier te zijn, maar veel erger was het om een dakloze schooier te zijn die getuige was van iets. Hij had al verhalen gehoord over bedelaars die, zonder dat ze het zelf doorhadden, getuige waren geweest van iets. Ze zagen hoe bijvoorbeeld een jong meisje in een dure auto was gestapt, en om die reden spoorloos verdwenen was. Geen haan die ernaar kraaide. Hun plek werd binnen de kortste keren opgevuld door andere schooiers en de kous was af. Zo wilde hij niet eindigen. Maar anderzijds was de informatie die hij had, op dit moment zijn enige handelswaar en hij zou stom zijn als hij die niet zou verkopen. Het waren die momenten die het verschil konden uitmaken tussen een paar dagen rustig genieten van vers brood en een portie glanzende en knisperend verse sardientjes die speciaal voor hem op het houtskoolvuurtje te roosteren werden gelegd, of een paar dagen zich tevreden moeten stellen met beduimelde broodresten en halfafgekloofde lamskoteletjes die waren achtergelaten op het terras van Snack Al Andalus. Hij zou zich zelfs een pakje Casa Sport als toetje kunnen permitteren.

'We zijn op zoek naar een meisje, een jonge vrouw. Ze moet gisteren tegen Magrib hier zijn aangekomen met de bus uit Madran. Ik vroeg me af of je haar misschien hebt gezien.'

'Misschien heb ik haar wel gezien, misschien niet. Een man op straat ziet zoveel en vergeet nog veel meer.' De man zweeg en keek Marwan indringend aan.

Marwan keek terug. Mara porde met een elleboog in zijn zij.

'Betalen', zei ze droogjes.

Marwan diepte een briefje van 50 dirham uit zijn broekzak en stopte het in de handen van de man. De man deed nu geen poging om Marwans handen te kussen. Hij had zijn trots herwonnen. Hij was nu een gelijkwaardige partner geworden in de onderhandelingen.

'Een bleek, mager meisje met een zwarte hoofddoek, ja, die heb ik gisteren gezien. Ze heeft een hele scène veroorzaakt, maar daarvoor moet je bij Claxon zijn, de agent die hier elke namiddag op het kruispunt het verkeer staat te ontregelen.

Hij moest versterking oproepen om haar van zich af te houden. Ik denk dat ze de nacht in de cel heeft doorgebracht.'

'Naar welk politiebureau werd ze overgebracht?'

'Het enige in deze stad, aan de Avenue Hassan II, hier een eindje verder.'

'Agent Claxon?'

De politieman achter het bureautje stond op en verdween gniffelend in een van de kamertjes.

Hij kwam even later terug met een kleine maar vinnig uitziende agent. 'Tuut tuut, maak plaats, maak plaats', riep hij vrolijk. De agent die hem volgde, keek nors naar Marwan en Mara.

'Voor jullie is het "meneer de politieagent", begrepen?'

'We dachten dat ...'

'Wat moeten jullie?' onderbrak hij Marwan kortaf.

'We zijn op zoek naar een meisje uit Madran, ze zou gisteren zijn opgepakt.'

De agent keek hen afkeurend aan. 'Wat is jullie relatie met die gekkin?'

'Geen enkele. Kennissen van ons hebben ons gevraagd om haar naar huis te brengen.'

'Zo gemakkelijk komen jullie er niet van af.' De politieman ging aan een bureautje zitten en trok de typemachine naar zich toe.

Marwan en Mara keken elkaar kort aan.

'Zitten', commandeerde de agent hun.

'Weten jullie wat ze me heeft aangedaan?'

Hij boog zich naar een lade van het bureau en trok die open. Daar haalde hij een verkreukeld politievest uit tevoorschijn.

'Kijk hier eens.' Met veel misbaar spreidde hij het vestje op het bureau.

Marwan en Mara bekeken het vestje zonder te begrijpen wat hij hun wilde tonen. Mara zag toen dat het politieembleem in de vorm van een groen pentagram gescheurd was en slechts met een paar steekjes aan het uniform hing.

'*Shouf*, *shouf*, wat die bezetene heeft aangericht! En dat allemaal omdat ik haar tot driemaal toe heb gezegd dat ik op het kruispunt geen auto heb zien passeren met een Belgische nummerplaat. Ze nam me vast en schudde me door elkaar met de kracht van een vent! En nu ben ik blij dat God mij jullie heeft gestuurd, want iemand moet hiervoor opdraaien.'

De agent schoof kordaat een papier in de typemachine en vroeg naar de identiteitsdocumenten van Marwan.

Mara vloekte binnensmonds. Ze had drie keer geld moeten halen om de boetes en de ziekenhuisrekening te betalen voor iemand die ze een paar uur geleden nog niet kende.

Ze hadden Faïza versuft aangetroffen op een stoel in een uithoek van een ziekenzaal die meer weg had van een grote rommelige wachtkamer dan van een stille en steriele ziekenkamer. Aan de bedden waren verschillende mensen verzameld. Mannen en vrouwen liepen voortdurend in en uit en kwamen met etenswaren, medicijnen, kleding aanzetten, en zelfs met kinderen, die op het ogenblik van het afscheid van de zieke moeder vreselijk begonnen te huilen.

Af en toe klonk er een kreun of een zucht. Mara hoorde met afschuw iemand braken.

Een zware mannenstem riep iets.

Ze waren met Faïza teruggekeerd naar het hotel waar ze de nacht hadden doorgebracht. Het meisje keek de hele tijd apathisch voor zich uit en zei niets.

Mara had geprobeerd haar te doen eten. Faïza hield vol dat ze geen honger had.

'Houd nu op met die aanstellerij!' Mara werd ongeduldig.

'Doodgaan, doodgaan! Je denkt dat dat zo eenvoudig is, hè, doodgaan! Het is vooral laf, ja! Doe in hemelsnaam normaal!'

Faïza bleef haar aankijken.

Zijn dit de ogen?

De fijne lippen?

Zijn je handen door die bos krullend haar gegaan? Voelden ze zacht aan?

Heb je haar gekust?

'Heeft hij jou gekust?'

Mara fronste niet-begrijpend haar wenkbrauwen. Ze keek op haar gsm, die gepiept had. Peter sms'te haar dat hij haar miste.

'Hij durfde niet, het hoorde niet', antwoordde Mara terwijl ze een berichtje terugschreef. 'Hij hield mijn hand vast.' Ze stopte haar gsm weg.

Faïza liep naar het raam en keek naar de drukte in de straat. Ze hoorde het geklop op de deur niet. Marwan kwam binnen en ging aan het tafeltje zitten. Hij keek naar Faïza, die nog steeds voor het raam stond.

'Je familie heeft gebeld, ze willen dat je naar huis komt', zei hij ten slotte.

Faïza draaide zich om en kwam ook aan het tafeltje zitten.

'Mag ik de brief zien?'

Mara keek haar een tijdje zwijgend aan en keek vervolgens naar Marwan. Hij knikte.

Heel voorzichtig nam Mara het plastic mapje uit haar tas en legde het op tafel. Ze haalde vervolgens het diploma uit de map en schoof het naar Faïza toe, met de kant van de brief naar boven.

Faïza keek zonder echt te kijken, zonder de brief aan te raken. Hij lag daar voor haar en ze zou het liefst zijn opgestaan om weg te lopen. Maar zijn handschrift wenkte haar, trok haar weifelende blik naar zich toe.

Het werd warm in haar hoofd, de brief wilde gelezen worden, maar Faïza wilde geen enkele letter ontcijferen. Hij was immers niet voor haar bestemd, hij had hem geschreven voor die ander, en niet voor haar. Ze kon toch niet doen alsof zijn stem door de woorden op de brief tot haar sprak? Dat was toch niet zo? Het zou ook nooit zo zijn.

Haar grote vermoeide ogen vulden zich met tranen, die haar het zicht vertroebelden. Ze knipperde een paar keer, het water stroomde over.

Haar benen deden pijn van de inspanningen die ze deed om vooral niet te bewegen.

Zonder op te kijken, vroeg Faïza: 'Wat zou jij hem hebben geantwoord?'

Mara schuifelde ongemakkelijk op haar stoel. 'Het doet er nu niet meer toe.'

Faïza keek haar nu recht aan. 'Voor mij en voor hem doet het er wel toe, dus wat zou jij hebben gezegd, als hij het had gehaald en voor je deur had gestaan?'

'Ik kende hem niet, niet echt. Wat wil je dat ik dan gezegd zou hebben? Hij kwam niet voor mij, dat besef je toch zelf wel, of niet?'

Faïza reikte naar de plastic map en stopte de brief er weer in zonder hem te lezen.

'Ik wil dat jullie met me meegaan naar Safia.'

'Geen sprake van!'

Mara ijsbeerde in de hotelkamer en had het meer tegen zichzelf dan tegen Marwan, die lusteloos op het bed lag. Faïza had zich teruggetrokken in de badkamer. Ze wilde zich opfrissen voor het vertrek.

'Wat denkt die gekkin wel niet, haar spel heeft lang genoeg geduurd.'

'Je had meteen tegen haar moeten zeggen dat je niet mee wilde. Nu is het te laat. Je zweeg, dus je moet mee', was Marwans nuchtere reactie.

'Het is nooit te laat! Niemand kan mij dwingen kwakzalvers en tovenaars af te lopen, ik ga nergens heen!'

Marwan kwam steunend op zijn ellebogen overeind en ging half rechtop zitten. 'Vergeet niet dat dat meisje al dagen niet meer eet. Het is een soort hongerstaking, en als je haar nu in de steek laat, is de kans groot dat ze zich helemaal afsluit van de wereld. We moeten haar helpen.'

Mara plofte naast hem neer op het bed.

'Als we nu vertrekken, zijn we in de namiddag in Madran en vandaaruit is het niet zo ver naar die Safia. Hoe sneller we dat doen, hoe sneller we hier weg kunnen. Vooruit, zoek je spullen bij elkaar, ik wacht beneden op jullie.'

Marwan stond op, nam de sleutels van de auto en zijn pakje sigaretten van tafel en liep naar buiten.

52

Mara liep langs de oever van de rivier.

Er stroomde geen water in, er was zelfs geen spoor dat er ooit in die rivierbedding zuiver water had gestroomd, waar vissen in zwommen, waar wier en algen in gedijden. Waar de jongens van het dorp tijdens hete namiddagen verkoeling in zochten. Waar ze net zoals in de verhalen van Tom Sawyer in de bomen klommen om van een tak in het water te bungelen. En waar tegen de avond de meisjes in hun mooiste kleren langs de oevers flaneerden.

De rivierbedding was dor en stoffig. Er was zelfs geen plukje groen te bespeuren. Hij lag daar open en leeg, doods.

Zelfs de natuur speelt een wreed spel met deze mensen, dacht Mara.

De rivier kliefde het dorp in tweeën, vormde zo een vreselijk litteken, dat de mensen er dag in dag uit aan herinnerde wat had kunnen zijn, maar wat niet was. Schaamteloos meanderde de uitgedroogde rivier door het dorp nergens naartoe.

Als een geest.

En overal zwarte plastic zakken. Afval.

De mensen hadden er zich snel bij neergelegd dat in hun dorp een rivier zonder water liep. Ze vroegen zich zelfs niet meer af waar het water bleef. De bedding was er, het water bleef weg.

De brug die ze in betere tijden hadden geslagen om de beide oevers met elkaar te verbinden, had nu iets potsierlijks. Het was een bouwwerk dat op een dramatische manier leed aan grootheidswaanzin. Niemand in het dorp gaf de brug het respect dat hij zou hebben verdiend als er kolkend water onder had gestroomd. In plaats daarvan steeg

er een bijtend scherpe walm naar boven, een gevolg van de bestemmingswijziging die de dronkenlappen eenzijdig en zonder waarschuwing vooraf hadden doorgevoerd onder de brug. Het duurde niet lang of de meeste mannen van het dorp, jong en oud, zouden deze bestemmingswijziging tot openbaar urinoir zonder morren overnemen. Mara twijfelde eraan of er zelfs ooit water had gestroomd in de rivier.

Faïza had haar gezegd de weg langs de rivier te blijven volgen. Ze zou vanzelf bij de begraafplaats uitkomen. Maar Mara had haar geantwoord dat ze niet de behoefte voelde een uitstapje daarheen te maken.

'Wil je Younes dan niet zien? Een laatste keer?'

'Younes is dood. Het is niet daar dat ik hem zal zien.'

Marwan dacht vaak aan Faïza. Ze trok hem op een eigenaardige manier aan. Niet dat hij verliefd werd, hij wilde zich over haar ontfermen, haar helpen.

Ze deed hem denken aan die ene vrouw.

Het was de manier waarop zij haar hoofd schuin hield. Als om duidelijk te maken dat ze geen vragen meer had te stellen omdat het antwoord er niet meer toe deed.

Zij had ook dood willen zijn. Die andere vrouw.

Ze probeerde haar evenwicht te houden op een dunne lijn van ijzersterk staal. Haar armen hield ze horizontaal, terwijl ze geconcentreerd naar haar voeten keek. Voorzichtig zette ze haar ene voet voor de andere. Ergens maakte een trein zich voorzichtig los van een station.

Marwan zag haar toen hij de kronkelende rook volgde die aan zijn sigaret ontsproot, omhoog naar de hemel. Alleen haar hand met de gespreide vingers, daarna niets. Een

hand die leek te smeken gezien te worden. En even haar hoofd, met haren die om haar gezicht waaierden.

Hij riep haar.

Hij gooide zijn sigaret weg en klauterde langs het talud omhoog. Hij wist dat er even verderop een trapje was, maar hij wilde geen tijd verliezen. Hij had moeite greep te krijgen op de gladde stenen.

Uiteindelijk kwam hij boven en hij kon nog net zien hoe ze haar evenwicht verloor en met haar beide voeten naast de rails belandde. Ze probeerde nog een keer erop te lopen.

Hij liep naar haar toe. 'Hé, wat doe je?'

Ze had zich omgedraaid en hem met een schuin hoofd aangekeken zonder een woord te zeggen. Daarna draaide ze zich om en liep tussen de twee rails verder, terwijl ze haar armen om haar lichaam had geslagen.

Marwan voelde de bielzen onder zijn voeten trillen. Hij draaide zich om en zag in de verte de naderende trein. Hij begon te lopen, maar ze was te ver, de brug werd smaller. Als hij verder zou lopen, was er geen plek meer om opzij te gaan voor de trein. Hij riep haar nog een paar keer. 'De trein! Ga uit de weg!'

Ze bleef lopen.

Hij werd bang, vloekte omdat hij haar niet kon inhalen. Hij hoorde nu de trein, die hun richting uit denderde.

Hij kon niet meer teruglopen, de trein tegemoet, om op het brede stuk zichzelf in veiligheid te brengen.

Hij ging op de rand van de brug zitten, met zijn benen erover. Hij hield zich vast aan de balustrade. Niet lang daarna raasde de trein voorbij met een oorverdovend lawaai.

Hij hield zijn ogen gesloten. Het leek alsof de brug instortte en de trein alles op zijn weg mee de diepte in sleurde.

Marwan voelde hoe de trein aan hem trok. De openingen tussen de wagons zogen hem telkens naar binnen toe. Hij hield zich steviger vast en hoopte dat het gauw voorbij zou zijn.

Krijsend kwam de trein iets verder tot stilstand. Marwan durfde zijn ogen niet te openen, zijn greep niet losser te maken.

Het was een Nederlandse trein.

Marwan zag twee treinbegeleiders uitstappen. Een liep zijn richting uit, de ander liep naar de voorkant van de trein.

Marwan huiverde. Snel liep hij naar het trapje en daalde af. Eenmaal op straat zette hij het op een lopen.

Hij hoorde niet meer wat de treinbegeleider naar hem riep. Zonder Mara in te lichten, deed hij Faïza een aanzoek.

'Je bent wel heel arrogant, maar ik neem het je niet kwalijk, jij kunt er niets aan doen, het is dat continent dat je zo heeft gemaakt. Je geloof is weg en je arrogantie is goed gecultiveerd. Walgelijk is het, jullie denken echt dat je het beter hebt dan wij, hè? Jullie geloven dat jullie ons, arme stumpers, moeten helpen. Nou, ik beklaag jullie, ik heb jullie hulp niet nodig. Meer nog zijn jullie het die onze hulp nodig hebben. Wij weten tenminste wie we zijn, wij hebben tenminste nog geloof in ons hart. Jullie zijn geen Marokkanen, geen moslims en geen Europeanen. Hoe kunnen jullie zo leven? Denk je nu echt dat we allemaal de zee willen oversteken om in die schizofrene toestand te gaan leven? Ik hoef je continent niet, ik sterf liever dan ooit voet te zetten daar.'

Marwan voelde zich beledigd, maar hij deed alsof haar woorden geen enkel effect op hem hadden.

'Als je nog lang weigert te eten, zul je inderdaad snel sterven en nergens ooit een voet kunnen zetten.'

'Ik sterf wanneer het tijd voor mij is om te sterven: voor twee momenten kunnen wij ons niet verbergen. Dat zijn het moment van de geboorte en het moment waarop je sterft.'

'Ik denk dat jij je ook niet zult kunnen verbergen voor het moment van de waanzin. Ik betwijfel of er in de psychiatrie al een naam is voor de ziekte waaraan jij lijdt.'

Faïza keek hem boos na terwijl hij wegliep.

Ze vertrokken 's morgens vroeg. Onderweg kochten ze twee flessen water en wat fruit.

Mara had toegegeven. Hoe sneller ze met Faïza naar de 'heks' gingen, hoe sneller ze uit dit land kon vertrekken. Ze wilde naar huis. Wat dat ook mocht betekenen. Ze wist niet waar dat was, maar ze was er wel van overtuigd dat dat niet hier was.

Marwan zat weer achter het stuur. Ze had vanaf hun vertrek slechts heel even gereden, na de boete en vlak voordat Marwan Abdelkader eruit had gegooid.

Ze had er de pest in omdat ze niet zelf kon rijden. Maar hier durfde ze echt niet, ze wist niet waar ze naartoe moest en er mengden zich te veel muilezels, zwerfhonden, kinderen en halvegaren in het verkeer.

Faïza zat stil op de achterbank. Voor de verandering had ze een hoofddoek in een lichte kleur aan.

Pistache.

Haar gezicht werd er zachter door, het was een mooi meisje. Mara betrapte Marwan erop dat hij veelvuldig een blik in zijn achteruitkijkspiegel wierp.

De auto reed door een dor, zacht glooiend landschap met hier en daar een verzameling huisjes.

De tijd leek hier niet vooruit te komen. Mara kreeg het benauwd en ze draaide het raampje open.

Marwan draaide de volumeknop van de autoradio luider.

Milouda.

'*Lala buya.*'

Niemand zei iets.

Het huis van Safia Kahina stond eenzaam op een heuvel. Marwan parkeerde de wagen een eindje van de weg, dicht bij een uit de kluiten gewassen olijfboom.

Faïza liep voor hen uit. Mara keek uit op heuveltjes, het landschap had iets rustgevends.

Nog voor ze op het erf waren gekomen, ging de deur van het huisje open en kwam er een rijzige vrouw naar buiten.

Ze had ogen als fonkelende kolen, een verticale getatoeeerde lijn liep van het midden van haar voorhoofd tot tussen haar wenkbrauwen, stopte waar de rug van haar neus begon.

De lijn ging weer verder vanaf het midden, net onder haar onderlip en liep tot onder haar kin.

Het gaf haar een koninklijke uitstraling.

Faïza liep naar haar toe.

'Ben je terug, meisje?' De stem van de vrouw klonk zacht. Ze liet de twee vrouwen binnen.

Marwan bleef achter. Hij nam nog snel een trekje van zijn sigaret en gooide de peuk weg voordat hij de vrouwen naar binnen volgde.

Het huis was sober ingericht. De plafonds waren zo laag dat Marwan zijn hoofd niet rechtop durfde te houden. Een kleine opening die doorging voor een raam, liet een zacht, door een gordijn gefilterd licht binnen. Duizenden minuscule stofdeeltjes dwarrelden in de volmaakte straal.

Het kleine vertrek baadde in een geur van kamfer en lavendel. De vrouw gebaarde hun plaats te nemen op de schapenvachten die op de grond tegen de witgekalkte oneffen muur waren gelegd. Ze gingen zitten aan een lage ronde houten tafel.

Het diploma lag op de tafel.

De vrouw legde haar beide handen erop. De henna was onlangs opgebracht. Het felle oranje scheen onder haar pal-

men op te lichten in het halfduister. De geur van de handen deed Mara denken aan die van haar eigen moeder tijdens de Idd. Ze voelde weer hoe die zachte handen over haar hoofd gleden, hoe ze de borstel hanteerden, de knopen uit haar haar kamden, heel voorzichtig om haar geen pijn te doen, heel geduldig totdat alle knopen eruit waren gekamd. Ze was zich toen nog niet bewust van de knopen die zich binnen in haar hoofd aan het vormen waren en die door niemand zouden kunnen worden ontward. Toen was alles nog eenvoudig.

Ze zag hoe Faïza het gezicht van de vrouw in het oog hield. Mara nam onder de tafel Faïza's hand vast.

De vrouw boog haar hoofd naar de tafel, met haar handen nog steeds op het diploma.

Faïza kneep in de hand van Mara.

De vrouw hief haar hoofd weer op. Zonder haar ogen te openen, schoof ze het diploma naar Faïza. Toen opende ze haar ogen en keek Faïza aan.

'Lees.'

Faïza trok het document naar zich toe.

Ze zocht de zinnen. Maar ze zag alleen een blank oppervlak. Ze knipperde een paar keer met haar ogen, omdat ze dacht dat haar ogen nog niet gewend waren aan het halfduister en dat ze daardoor de brief niet goed kon lezen. Het oppervlak bleef wit. Ze nam het document met beide handen vast en hield het schuin in de richting van de lichtstraal die door het kleine raampje naar binnen scheen. Ze kon nu heel goed zien dat de achterkant van het diploma leeg was.

De zinnen waren weggevaagd, verdwenen. Geen enkel spoor van de brief.

In paniek draaide Faïza het diploma om. De sierlijke officiële en gedrukte Arabische zinnen waren er nog steeds. De stempels schitterden fel.

Faïza keek de vrouw onthutst aan.

'Lees', herhaalde deze.

Faïza keek niet-begrijpend.

De vrouw bleef haar indringend aankijken.

Faïza begon de tekst op het diploma te lezen.

'In het jaar 1427, in de maand juni ...' Er ging een schok door Faïza heen toen ze verder las. 'Het Lyceum Mohammed de Vijfde verklaart dat mejuffrouw Faïza Ben Taleb met vrucht de eindproeven voor het baccalaureaatsexamen heeft volbracht.' Het diploma was uitgereikt aan haar, in het jaar waarin ze voor de tweede maal was gezakt voor haar eindexamen.

'Wat ...' was het enige wat Faïza nog kon uitbrengen.

Safia greep over de tafel naar de handen van Faïza.

'Dit is wat hij wil, liefje.'

Faïza liet het document uit haar handen glijden. Ze keek Safia met ontzetting aan. Haar ogen vulden zich met tranen.

'Het is een kostbaar geschenk, liefje. Neem het aan.'

Faïza stond op en liep huilend naar buiten, Marwan volgde haar. Mara nam het document vast en bekeek de voor- en achterkant. De kant van de brief was blanco. Geen spoor van een zin of een komma. Geen spoor van Khalil Gibran.

De voorkant in het Arabisch kon ze niet ontcijferen, maar de felblauwe kleur van de stempels viel haar op. Het was alsof ze net geplaatst waren, ze leken nog vochtig. Ze durfde er niet over te wrijven met haar wijsvinger, om geen vlekken te maken.

'Dit is wat hij wil', herhaalde Safia.

Mara keek haar aan zonder goed te begrijpen wat er net gebeurd was. Ze had gedacht getuige te zijn van een soort act, waardoor Faïza uiteindelijk zou denken dat ze haar zin had gekregen en getrouwd was met een overledene. Daarmee zou voor haar de kous af zijn. Iedereen zou zijn weg vervolgen en de draad van zijn leven weer opnemen.

Ze was bereid om het spel mee te spelen als dat was wat er moest gebeuren om Faïza opnieuw te laten beginnen eten en haar weer normaal te maken. Dat hele gedoe met de brief had al genoeg slachtoffers gemaakt.

Maar ze had niet verwacht dat er werkelijk iets zou gebeuren wat onverklaarbaar was. Mara nam nog eens het diploma vast. Kon het zijn dat Safia de diplomabrief op een sluwe wijze had verwisseld voor dit exemplaar? Zouden er misschien andere personen tussen zitten? Marwan? De vader van Faïza?

Safia glimlachte.

'Ik weet ook niet hoe en waarom ik ... Het enige wat ik weet, is dat hij wil dat ze verder gaat met haar leven. Verder weet ik nog minder dan jij.'

Marwan had Faïza gevolgd tot aan de wagen, waar ze in snikken uitbarstte. Hij durfde haar niet aan te raken.

'Je wilde toch altijd verder studeren, niet?'

'Waarom houdt niemand rekening met wat ik wil? Ik ben toch geen klein kind meer?'

Marwan kwam dichterbij en legde voorzichtig zijn hand op haar schouder. Ze duwde hem niet weg.

'Zelfs in de dood wijst hij me af.'

'Hij wijst je niet af. Hij wil dat je leeft, dat je gelukkig wordt. Hij wil het beste voor je.'

Op de terugweg was het stil. Zelfs Milouda zweeg.

Marwan bleef de hele avond bij Faïza en haar ouders. Eerst waren ze verbijsterd over het diploma. Maar daarna zagen ze er een teken in voor een nieuw begin, een tweede kans. Ze probeerden Faïza ervan te overtuigen deze kans met beide handen aan te nemen. Nu kon ze naar Oujda of zelfs verder, naar Tanger of Fes. Wat ze maar wilde. Alles was weer mogelijk.

Faïza keek voor zich uit met opgezwollen en rode ogen.

'Ik zou het wel weten als ik zo'n kans had.'

Faïza keek Marwan aan.

'Wat ... wat zou je dan willen studeren?' vroeg ze hem aarzelend en met een zwakke stem.

'Astronomie.'

'Bestaat die richting wel?'

'Het moet wel, iedereen heeft het over de sterren en de planeten, dus je moet het toch ergens kunnen gaan bestuderen?'

'Astronomie', herhaalde Faïza.

Faïza's moeder hief de handen ten hemel en dankte God voor het verhoren van haar smeekbeden. Nadat Faïza een heel kommetje soep en twee dadels had gegeten, vroeg ze haar moeder of die couscous met lamsvlees wilde maken voor haar. Ze had een razende honger.

Nadat Faïza's moeder haar echtgenoot naar de winkel had gestuurd om het malste lamsvlees en verse groenten te gaan halen en op zijn terugweg de ouders van Younes uit te nodigen en de buren van de overkant, toog ze gelukkig aan het werk, vastbesloten een legendarische couscous te maken.

Voordat Mara er erg in had, was ze al een heel eind langs de oever gewandeld.

De drukke bedrijvigheid van het hart van het dorp had de nutteloze rivier de rug toegekeerd. Het pad voerde langs huisjes en een enkele winkel. Een groepje kinderen in lichtblauwe schoolschortjes keerde naar huis. Ze lachten naar Mara.

Ze zag dat er in het midden van de rivier een waterput stond. Een paar vrouwen waren water aan het putten.

Najla's vakantie had zich altijd rond de waterput afgespeeld. Er was geen betere en opwindender plek dan de waterput, beweerde Najla heel ernstig na elke vakantie.

Hele drama's en liefdesgeschiedenissen speelden zich af rondom de waterput.

Er werd gezongen. Om ter best en onbeschaamd brachten de meisjes verborgen boodschappen in refrein ten gehore. De jongens brachten dan een halfuur later, nadat ze de boodschap hadden ontcijferd, een antwoord in de vorm van een rijmende strofe.

Mara lachte Najla altijd uit om die naïeve en simpele landelijkheid. 'Je klinkt als Heidi in de Rif!' Maar diep in haar hart was ze jaloers geweest. Zij hadden in hun huis in het dorp een watertank op het platte dak en overal stroomde het water uit de kranen, zolang de tank gevuld was. Om de zoveel dagen kwam een grote vrachtwagen het reservoir vullen. Er was dus geen enkele reden om elke dag op een bepaald tijdstip naar buiten te gaan en andere meisjes en jongens te ontmoeten.

In de verte zag ze het begin van een muurtje. Geen gekleurde glasscherven hier.

De begraafplaats.

Mara twijfelde, maar duwde toch het hekje open.

Het leek of er geen orde was op de begraafplaats. Het leek of de graven met de losse hand her en der werden bijgezet.

Groot naast klein, kriskras door elkaar. Niet alle graven hadden een steen.

Het leek alsof een deel van de graven in de rivier verdween. Mara rilde.

Ze vroeg zich af waar hij zou liggen.

De recentste graven hadden een berg aarde, de oudere waren al wat afgeplat. Sommige waren omzoomd door stenen.

Geen franjes, geen opsmuk, geen marmer, geen bloemen, geen gedichten, geen foto's, geen dodenherdenkingsdag. In het beste geval een vers uit de Koran, een datum en een naam. Voor de meesten die hier lagen, was er louter zand en stenen. Mara was onthutst, zo weinig belang als deze mensen aan dit vergankelijke leven hechtten. Wie dood was, was dood en had geen behoefte aan een schrijn, aan een herinnering. Van as tot as. Uit aarde en terug naar de aarde. Zo eenvoudig was het.

Ze kon het niet aanvaarden dat een mens definitief kon vertrekken op deze manier. Vergeten. Niet rouwen.

Het leven was tijdelijk en waardeloos. Mara liep terug naar het poortje. Hoe belangrijk was haar eigen leventje? Ze had er maar één, en ze wilde er alles uithalen wat erin zat.

Er zijn slechts twee mogelijkheden, dacht ze.

Tussen het begin en het onvermijdelijke einde zijn slechts twee opties.

Verzet of berusting.

Dat had voor haar een wereld van verschil uitgemaakt. Alles of niets.

Maar maakte het werkelijk iets uit?

Mara plukte een zwarte zak weg die in een struik hing.

Toen viel het haar op dat de begraafplaats bezaaid was met zwarte zakken.

De wind stak op en trok aan de plastic zak die ze vasthield. Ze hield haar arm omhoog en liet los. De wind nam de zak dankbaar mee omhoog.

Vrouwland is het bitterzoete verhaal van jonge mensen die dromen van een beter leven. Elk op hun eigen manier zetten ze de zoektocht in. Mara is een ambitieuze vrouw die radicale en nietsontziende keuzes maakt om vooruit te komen. Faïza, Marwan en Abdelkader hebben het gevoel buitenstaanders te zijn die maar moeilijk greep krijgen op het leven. Younes onderneemt een wanhopige reis om een brief op zijn bestemming te brengen. De brief brengt deze verschillende levens bij elkaar.

12+ 14+ 16+

www.vanin.be

VAN IN
a Sanoma company

549637

WWW.BOEKTOPPERS.BE